

KYRKORNA I KRÄKLINGBO,
ANGA OCH ALA

AV

JOHNNY ROOSVAL OCH ERLAND LAGERLÖF

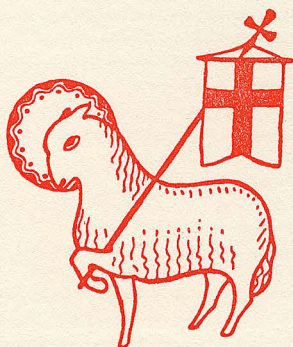
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

GOTLAND

BAND IV. HÄFTE 4.
KRÄKLINGE TING
NORDVÄSTRA DELEN

AV

JOHNNY ROOSVAL

OCH

ERLAND LAGERLÖF

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1959:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
• (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 13 kr.
• (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
• (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 17: 50.
• (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
• (50) Band II, h. 2. *Bro och Vålo skeppslag*. Pris 8 kr.
• (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
• (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad*, norra delen. Pris 28 kr.
• (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad*, södra delen. Med register till band II. Pris 32 kr.
Register till band II. Pris 32 kr.
• (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
• (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad*, södra delen. Pris 12 kr.
• (69) Band III, h. 3. *Närdinghundra härad*, västra delen. Pris 20 kr.
• (70) Band III, h. 4. *Närdinghundra härad*, östra delen. Med register till Bd III. Pris 20 kr.
• (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
• (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
• (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad*, östra delen. Pris 15 kr.
• (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad*, västra delen. Pris 15 kr.
• (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad*, sydvästra delen. Pris 18 kr.
• (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad*, nordöstra delen. Pris 18: 50.
• (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad*, västra delen. Pris 26 kr.
• (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad*, mellersta delen. Pris 20 kr.
• (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad*, östra delen. Pris 17 kr.
• (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad*, södra delen. Pris 24 kr.
• (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad*, norra delen. Med register till Bd VI. Pris 24 kr.
• (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*. Pris 26 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
• (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 5: 50.
• (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
• (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
• (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
• (42) Band II, *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
• (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
• (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
• (66) Band IV, h. 2. *Halla ting*, norra delen. Pris 18 kr.
• (68) Band IV, h. 3. *Halla ting*, södra delen. Pris 20 kr.
• (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting*, nordvästra delen. Pris 25 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
• (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
• (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
• (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- STOCKHOLM. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
• (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
• (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
• (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
• (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen. Med register till Bd II. Pris 38 kr.
• (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
• (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
• (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
• (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
• (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka. S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 10 kr.
• (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
• (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
• (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 4 kr.
• (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
• (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
• (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
• (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
• (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
• (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässelby kyrkor*. Pris 26 kr.
• (53) Band IX, h. 1. *Skeppholmskyrkan*. Pris 10 kr.

(Forts. å omslaget 3:e sida)

KYRKOR I KRÄKLINGE TING

NORDVÄSTRA DELEN

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

utarbetat av

JOHNNY ROOSVAL

OCH

ERLAND LAGERLÖF

På uppdrag av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag

STOCKHOLM 1959

UTGIVET MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN

ESSELTE AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1959

FÖRORD

Det nu framlagda Gotlandshäftet omfattar beskrivningar av kyrkorna i norra delen av Kräklinge ting. Den södra delens kyrkor, i vilka under de senaste åren vissa restaureringsarbeten förekommit, skola publiceras i ett kommande häfte, avslutande band IV, som sålunda kommer att omfatta samtliga kyrkor i Kräklinge setting.

I detta häfte äro de byggnadshistoriska beskrivningarna utarbetade av professor JOHNNY ROOSVAL. Beskrivningarna av inventarier m. m. hava under åren 1956—58 författats av fil. kand. ERLAND LAGERLÖF, delvis med stöd av tidigare (1933) gjorda uppteckningar av dåvarande fil. lic. BENGT G. SÖDERBERG beträffande Ala och Anga kyrkor.

Vid undersökningsarbetet i kyrkorna har välvillig hjälp lämnats av pastoratets t.f. kyrkoherde HERBERT RÖHSTÖ, ävensom av kyrkovärden HARALD ERICSSON och kyrkovaktmästaren GUSTAF EKBLÖM, båda i Ala, till vilka uttalas ett varmt tack.

Vid bearbetningen av det insamlade materialet har värdefullt bistånd lämnats av ett flertal specialister på olika områden, nämligen av fil. dr ARON ANDERSSON (kyrkl. silver), professorerna ELIAS WESSÉN och SVEN B. F. JANSSON (runinskrifter), fil. dr BERTIL WESTER (orglar), pastor L. M. HOLMBÄCK (kyrkklockor), civilingenjör ALB. LÖFGREN (†, tennföremål). Dessutom har fil. dr SÖLVE GARDELL rådfrågats beträffande en medeltida gravsten i Kräklingbo och kapten SAM SVENSSON vid Statens Sjöhistoriska Museum beträffande skeppsristningar i Ala kyrka. Till samtliga framföres ett varmt tack för deras generösa hjälpsamhet.

Med detta häfte, det elfte i ordningen, börjas ett nytt tiotal inom serien Gotlands kyrkor. Att detta utkommer ungefär samtidigt med att Gotlandskyrkornas frejdade utforskare och skildrare, professor JOHNNY ROOSVAL, inträder i ett nytt årtionde av sin levnad den 29 augusti 1959, utgör en naturlig anledning för både hans mångåriga medutgivare av verket Sveriges Kyrkor och hans talrika äldre och yngre medarbetare inom detta verk *att just* här bringa Johnny Roosval sin varma hyllning och till honom framföra uttrycken för sin djupa beundran för hans omfattande och grundläggande forskargärning bland Gotlands kyrkliga minnesmärken och därjämte för den stora personliga tacksamhet som de känna inför hans inspirerande och generösa personlighet. Vi hylla i detta Gotlandshäfte den gotländska konstforskningens föregångsman på hans åttioårsdag!

Stockholm i augusti 1959.

SIGURD CURMAN

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE

Övriga förekommande förkortningar i överensstämmelse med förkortningsregistret i
Nordisk Familjebok, 3:e uppl.

ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.

BRUNIUS = C. G. Brunius, Gotlands konsthistoria under medeltiden 1—3, Lund 1864—66.

BSt = K. Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.

dep. = deponerad, deposition.

ED handl. = Ecklesiastikdepartementets handlingar i RA.

EKHOFF, Svenska stavkyrkor = E. Ekhoﬀ, Svenska stavkyrkor jämte iakttagelser öfver de norska,
Sthlm 1914/16.

GA = Gotlands Allehanda.

G. ARKIV = Gotländskt arkiv, Meddelanden från föreningen Gotlands Fornvänner, Visby.

GF = Gotlands Fornsal, Visby.

HILFELINGS JOURNAL = Journal hällen under resor till Gotland (1799—1800) på välborne P. Thams
bekostnad av C. C. G. Hilfelings. Text och Atlas. Ms i KB.

HOLMBÄCK = L. M. Holmbäck, Klocker och klockringning, Sthlm 1951.

INV. = inventarieförteckning.

INV. 1830 = en på grund av en kgl. förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnes-
märken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevos i flera
exemplar, varav en serie förvaras i respektive kyrkoarkiv och en serie i ATA.

KB = Kungl. Biblioteket, Sthlm.

kh = kyrkoherde.

LINDQVIST, Bildsteine = Sune Lindqvist, Gotlands Bildsteine 1—2, Sthlm 1941—42.

LM = G. LINDSTRÖM, Anteckningar om Gotlands medeltid 1—2, Sthlm 1892—95.

LUNDMARK, Kyrklig konst = Efraim Lundmark, Kyrklig konst efter reformationen i Gotlands Forn-
sal, Sthlm 1925.

LÖFGREN = A. Löfgren, Det svenska kannngjutarehantverkets historia. Del 1, bd 1—3, Sthlm 1925—50.
ms = manuskript.

PROT. = protokoll.

RA = Riksarkivet, Sthlm.

RAÄ = Riksantikvarieämbetet.

ROOSVAL, Kirchen = J. Roosval, Die Kirchen Gotlands, Sthlm 1911.

ROOSVAL, Medeltida skulptur = J. Roosval, Medeltida skulptur i Gotlands Fornsal, Sthlm 1925.

RÄK. = räkenskaper.

SD = Svenskt diplomatarium 1—6, 8: 1 (t. o. m. år 1362) och [ny ser.] 1—4 (åren 1401—20). Sthlm
1829—1953.

SHM = Statens Historiska Museum, Sthlm.

SNABBINV. = en preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kultur-
historiskt värde, utförd under åren 1917—1932. Samtliga snabbinventeringslistor förvaras i
ATA. Ett ex. har tillställts varje inventerad kyrka samt vederbörande domkapitel.

stpl, stplr, stpld = stämpel, stämpel, stämpel.

ST.PROT. = sockenstämmoprotokoll.

STRELOW = Chronica Guthilandorum. Den guthilandiske Chronica, .. aff Hans Nielssøn Strelow,
Kiöbinghaffn 1633.

SvK = Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium, utg. av S. Curman och J. Roosval 1912—.

SÖDERBERG, Passionsmålningarna = B. Söderberg, De gotländska passionsmålningarna och deras stil-
fränder, Lund 1942.

TAXUSLISTAN = Förteckning över de gotländska kyrkornas taxus till biskopen i Linköping under medeltiden, enl. Linköpings handskr. o. a., varvid användes Steffens text (publicerad i G. Arkiv V. 1933).

AF UGGLAS, Träskulptur = C. R. af Ugglas, Gotlands medeltida träskulptur till och med höggotikens inbrott, Sthlm 1915.

UPMARK = Gustaf Upmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

UUB = Uppsala Universitetsbibliotek, Uppsala.

VHAA = K. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Sthlm.

vis. = visitation.

VLA = Landsarkivet i Visby.

ÖIÄ = Överintendentens Ämbetet (efter 1918 BSt), Sthlm.

ÖIÄ skr. = Skrivelser från ÖIÄ till K. Maj:t (inrikes-civildep.) i RA.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd. Gr. f. = grekisk fot (33 cm). St. f. = Stångafot (27,7 cm). Sv. f. = svensk fot (29,7 cm). — Övriga mått angivas i cm.

Väderstrecken förkortas: N S Ö V.

Silverstämplar tydda enl. UPMARK.

Tennstämplar tydda enl. LÖFGREN.

INNEHÅLL

Inledning till Kräklinge ting	461
Kräklingbo kyrka.....	463
Anga kyrka	530
Ala kyrka.....	592

KRÄKLINGE TING

Av

JOHNNY ROOSVAL

OCH

ERLAND LAGERLÖF

REDAKTIONSSEKRETERARE: RAGNHILD BOSTRÖM

FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES,
TAGNA AV NILS LAGERGREN 1958

UPPMÄTNINGARNA ÄRO UTFÖRDA AV BO LINDWALL 1941
OCH JOHN SÖDERBERG 1950

BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH EXCERPTER
FÖRVARAS I ATA

ESSELTE AKTIEBOLAG

STOCKHOLM 1959

810867

INLEDNING TILL KRÄKLINGE TING

av Nils Lithberg¹

Namnets skrivning är år 1412 *Kræchlingeboting* (SD, NS, nr 1572), 1482 *Kræklingabo* och 1523 *Kreglingbo ting* (LINDSTRÖM I, s. 52).

Tinget består av Kräklingbo, Anga, Ala, Östergarn, Gammelgarn och Ardre socknar. I äldre tider voro tingets gränser andra än de nuvarande. Till tinget hörde samtliga gårdar i Kräklingbo, Östergarn, Ardre och Ala socknar och dessutom hela Buttle socken. Av Anga socken hörde emellertid endast Suderby, Boters, Hemmunds, Stensta, Liffride, Änggårdar, Österby och Eriksmans hit. Övriga gårdar, nämligen Bendix, Fjåle, Boticke, Angelbjers, hörde till Lina ting. I administrativt avseende var tinget under 1500-talet delat i Kräklinge, Nygarn (= Östergarn), Ardre och Ahle fjärdingar. Kräklinge fjärding omfattade gårdarna i Kräklingbo socken och Nygarns fjärding gårdarna i Östergarns socken. Ardre fjärding bestod av Gammelgarns och Ardre socknar och Ahle fjärding av Ahle och Buttle socknar samt de gårdar i Anga som hörde till Kräklinge ting.

Inom tinget lågo under medeltiden sju kyrkor, Anga, Kräklingbo, Nygarn, Ardre, Gammelgarn, Ale och Buttle. Då biskopen vart tredje år visiterade ön besökte han ena gången Gammelgarn, Nygarn och Buttle kyrkor, andra gången Anga, Kräklingbo, Ardre och Ala. De år då biskopen på sin visitationsresa icke besökte kyrkan, hade denna att till honom erlægga viss avgift i penningar. Dessa avgifter voro för Anga 1 mk, Kräklingbo 2 mk, Nygarn 1½ mk, Gammelgarn 2½ mk, Ardre 2 mk, Ala 1½ mk och Buttle 1½ mk. 1594 erlade kyrkorna inom tinget kronotionde till följande belopp i tunnor korn: Anga 1½ ta, Kräklingbo 2 tr, Nygarn 2 tr, Ardre 1 ta, Gammelgarn 2 tr, Ala 1 ta, Buttle 1¼ ta. Tidigare äga vi för två kyrkor uppgifter om tiondeavgift. Detta är för Kräklingbo och Östergarn, som år 1523 i biskopstionde erlade resp. 2 sk råg och 1 ta råg + »1 tr^a a^cx».

Medeltida kyrkoherdar äro kända för Buttle och Kräklingbo och Östergarns kyrkor. NV om Ardre kvarstod ännu vid 1800-talets början ruiner efter det forna prästhuset, och ännu i dag finnas sparsamma lämningar efter denna byggnad. SV om kyrkan funnos också lämningar av en kastal. I Ala kvarstod på 1860-talet en liten byggnad SO om kyrkan (?), vilken möjligen tjänstgjort som prästhus. I Kräklingbo var den dåvarande kastalen ännu vid 1700-talets början bebodd såsom prästgård. Troligen har Gammelgarnskastalen gjort samma tjänst. I Östergarns prästgård lära finnas valv som markera lämningar efter församlingens forna prästgård.

I vilken ordning pastoratsbildningen skett är icke känt. Anga har slagits till Kräklingbo och Gammelgarn till Östergarn. 1580 voro även Ardre och Ala förenade till ett pastorat.

¹ Denna översikt förelåg i manuskript vid professor NILS LITHBERGS bortgång 30/4 1934. Den har därför ej kunnat få någon sista granskning från författarens sida utan tryckts i det skick den förelåg från författarens hand.

Detta förhållande synes ha upphört 1587, då Rasmus Bothelson efterträdde Anders Pederssen. 1592 uppges han redan någon tid varit präst i Kräklingbo, Anga och Ala, och troligen har detta varit förhållandet alltsedan 1578. Därefter synes Ardre någon tid ha förblivit egen församling tills den 1659 förenades med Östergarn.

Tingets namn återfinnes i sockennamnet Kräklingbo och den helt nära Kräklingbo kyrka belägna Kräklinge gård. Tingets nordgräns går sålunda vid Anga kyrka. Då dess västgräns även omsluter Buttle, torde detta ha sin grund däri, att denna bygd genom Häksarve å står i naturlig förbindelse med Alamyrrarna, och över Häksarve gick även den gamla förbindelsevägen mellan Buttle och Ala.

Inom tinget finnas vidare rester efter ett kapell samt uppgift om ytterligare ett sådant. Det förstnämnda kapellet är beläget i Ardre och skall enligt en av STRELOW återgiven tradition (s. 21) vara rest över Gunfjauns-Tjelvars tredje sonsons grav, samt varit »for sin Helligdoms skyld siden megit affholdit». Uppenbarligen ha vi att göra med ett vallfartskapell, troligen rest över något gotländskt lokalhelgon. Troligen är kapellet rest på en gammal kultplats, ty en källa helt nära kapellet kallades enligt en anteckning av HILFELING Torsbrunn, och den skulpterade figur, av vilken rester ännu finnas kvar, sades enligt samme sagesman vara en Torsbild (HILFELING 1797 18/8). Det andra kapellet har stått vid Sandvikens hamn och finnes endast omtalat i 1500-talets sjöböcker (LINDSTRÖM). Någon tradition om var detta kapell stått finnes icke. I trädgården till Skogs gård har vid en grävning anträffats grova murar efter en fyrkantig stenbyggnad. Om dessa haft någon förbindelse med det under 1500-talet omnämnda kapellet är icke känt.

$1 + 2 + 1\frac{1}{2} + 2\frac{1}{2} + 2 + 1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 12$ mk. Sammanlagda lösensumman utgör sålunda 12 mk. Ville man av de olika lösensummorna draga slutsatser rörande de olika kyrkornas tillkomsttider, torde man få anse Gammelgarn såsom en av huvudkyrkorna, då den är den högst taxerade. Det synes sannolikt, att Östergarn och Gammelgarn ursprungligen utgjort en församling med en 4-marks kyrka i Gammelgarn; sannolikt har en ursprunglig 3-marks kyrka i Kräklingbo delats i Kräklingbo och Anga samt en liknande 3-marks kyrka i Ala mellan Ala och Buttle. De fyra gamla kyrkorna skulle sålunda vara Gammelgarn, Kräklingbo, Ala och Ardre.

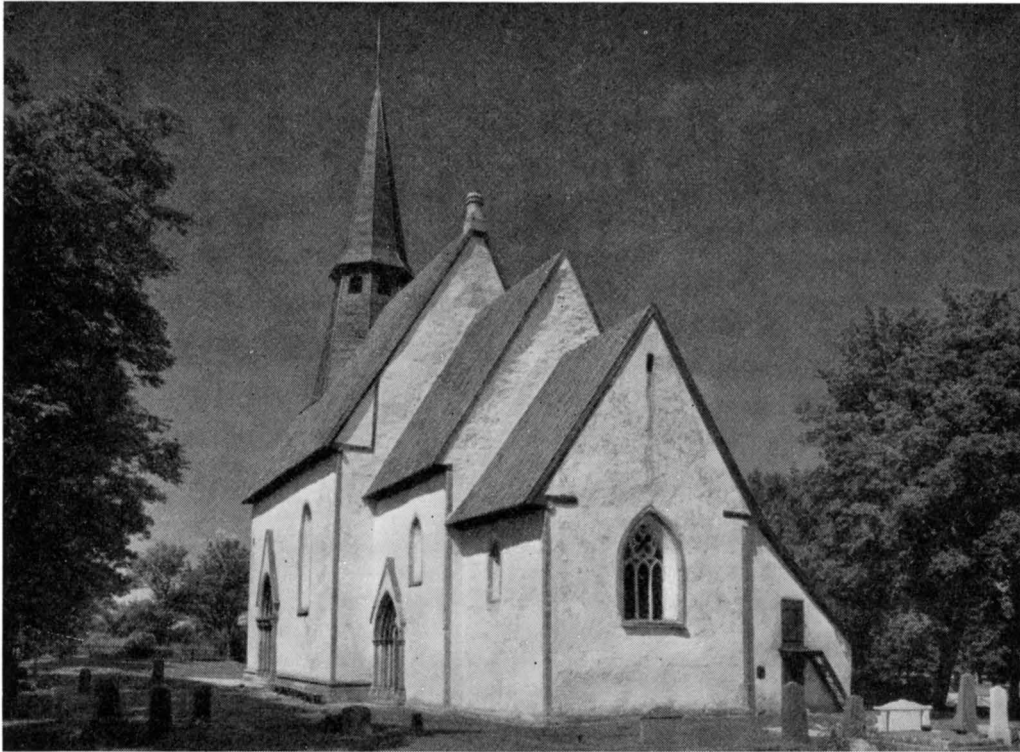

Fig. 502. Kräklingbo kyrka från SO. Foto 1958.
Die Kirche von Kräklingbo von SO. Kräklingbo church from S.E.

KRÄKLINGBO KYRKA

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, KRÄKLINGE TING, VISBY STIFT,
MEDELKONTRAKTET

Beskrivningen avslutad i december 1958

TRYCKTA KÄLLOR: BRUNIUS II, s. 267—276. — STRELOW med årtalet 1211, detsamma som upptäckts i inskriptionen i koret och som även anföres i TAXUSLISTAN. — EMIL EKHOF, Bidrag till Gotlandskyrkornas kronologi, FORNVÄNNEN 1913, s. 28—60. — J. ROOSVAL, Till frågan om Gotlandskyrkornas kronologi, KYRKOISTORISK ÅRSSKRIFT 1913, s. 18—27. — NILS LITHBERG, Ett prästkäll i Kräklingbo 1592, Gotlänningen 1933. — I. EDLE, Några notiser om Kräklingbo kastal och prästgård, G. ARKIV V 1933, s. 69—73. — BENGT SÖDERBERG, Kräklingbo kyrkas korstolar, G. ARKIV VI 1934, s. 18—32.

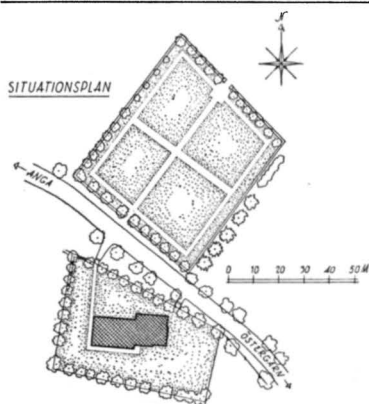

Fig. 503. Situationsplan, 1 : 3 000.
Uppm. J. Söderberg 1950.
Lageplan. Plan of churchyard.

ST.PROT. 1811—1829 i K I: 1, 1830—1836 i K I: 2; VIS.PROT. 1738—1833 med INV. i N 1.

Som inledning till RÄK. 1699—1798 står bl. a. följande antecknat: »Kraecklingbo Kyrkia kallas Bartholomaeus, och Kyrkiomessodagen celebreras på Michaelis dag.»

I RÄK. 1717 omtalas ryssarnas härjningar: »Ao: 1717 från d. 10 Julij til den 14 ejusdem, på hwilka dagar Muschowiterna belägrade sig här i Socknet på Tiengwide rum, blef denne här Kräcklingbo Kyrkia plundrat, så til dess penningar, i dess kista som sunderhuggen blef, som på altaret til allt dess skrud, som war kalk och disk af silfwer, altarböckerna, med den nya bibelen in folio, Psalmböckerna, och altarkläde af laken, med liusestakarne och mera. Item ljusekronan af prädikostolen. Tennskålen ur funten. Item twenne messehaklar og twenne messoskiortor, sampt båda klockorna ur kyrkio-Tornet; På samma tid blef Kräcklingbo, Ange, Nygarn och Gamblegarns socknar med Norrlanda kyrkia, sampt Peetsarfwe och Bringes i Norrlanda alldeles utplundrade» (anteckn. av kh Erasmus Ahlroot, se s. 465).

Följande i texten nämnda gårdar och byar ligga i Kräcklingbo socken: *Gurpa, Hejdeby, Kjerrmans, Lilla Hammars, Rågåkra, Tjengvede.*

KYRKOGÅRDEN

Kyrkogården består av en äldre och en nyare del (fig. 503). Den äldre delen omkring kyrkan begränsas åt S och Ö av häckar, åt V av en låg kallmur av kalksten och av ett svarttjärat staket. I N där landsvägen går fram löper ett stenskott dike, varöver två järnrister¹ leda. Under senare delen av 1800-talet planterades de alar, som nu kanta den äldre kyrkogården, vars nuvarande utseende i stort sett härstammar från denna tid. Tidigare bestod inhägnaden av plank (VIS.PROT. 1740,² 1758), vilket församlingen 1763

¹ Rist = gallerbro över ett dike, avsedd att hindra kreatur att komma över.

² 1740 var planket bortfallet och skulle botas »efter kyrkolagens 18 cap. § 8».

HANDSKR.KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: TAXUSLISTAN med årtalet 1211. — HILFELINGS JOURNAL 1799, s. 206, 213, 221. — P. A. SÄVES BERÄTT. 1864 (avb.: kyrkan från SO, altarskåpet). — ATA: INV. 1830; SNABBINV. 1924 av R. Gabriellson; Handl. och ritn. rörande restaurering 1908—10; 3 bl. uppmättningsritn. 1907 (plan, sektioner, fönster) av N. PETTERSSON; 1 bl. ritn. till orgelfasad av ark. A. HAMRIN 1939; Fotografier från tiden före och efter 1908—10 års restaurering. — BSt: Handl. och ritn. rörande 1908—10 års restaurering. 3 bl. (plan, sektioner, fönster och dörr.) stadf. 23/8 1907. — Handl. och ritn. för kyrkogård av ark. A. ESSÉN 1926, stadf. 27/12 1927. — Handl. och 1 bl. ritn. till läktarbygge av ark. A. HAMRIN, stadf. 7/2 1939 — Handl. och 1 bl. ritn. till värmeledn. av ark. O. KARTH 1943. — RA: ED Handl. 23/8 1907 ang. restaurering.

KYRKANS ARKIVALIER (i VLA): För beskrivningen värdefulla uppgifter finnas i följande avdelningar: RÄK. 1626—98 i L I a: 1, 1699—1798 i L I a: 2, 1801—1832 i L I a: 3;

lovade ersätta med sten (VIS.PROT.). Detta löfte uppfylldes dock endast delvis. Vid vis. 1775 hade somliga husbönder sina »tilldel-Stycken av trä» och menade att de borde få stå till de blevo otjänliga, men Praesul befallde att de skulle göras av sten till nästa vår.

Den nya delen av kyrkogården är belägen på andra sidan landsvägen N om kyrkan. Den anlades 1928 efter ett förslag av ark. A. Essén och omges av en kallmur av kalksten. Ingångarna i N och S ha putsade stolpar, täckta av svarttjärad ek. Grindar av svartmålat järnsmide. Planterade lövträd utmed muren.

»Bommen», som omtalas 1816 (VIS.PROT.), torde varit lagd tvärs över vägen för att hindra vägfarande att köra förbi då gudstjänst pågick.

KASTAL

På kyrkogården SV om kyrkan ses rester av kastalens grund. Detta märkliga minne revs mellan åren 1763 och 1775 (VIS.PROT.). Man har kunnat konstatera, att den ända in på 1700-talet använts som prästgård, ett förhållande som kastat ett nytt ljus över de gotländska kastalerna och deras användning.¹ I superintendenten Jöran Wallins »Analecta»² ges en kortfattad redogörelse för detta förhållande, samtidigt som den lämnar intressanta personhistoriska upplysningar: *Uti Krecklingebo Prestegård finnes uti öfwersta rumet, Stenstugan, af en gammal hög stenbygning (kallas Castellet är 7 våningar högt och dylika Castell stå uti Gothem och Läderbro.) i 2:ne fönster följande namn: H Hans Nielsson Strelow* [kyrkoherde i Vall 1607—1646. Superintendent i stiftet 1646 till sin död 1657], *H Pouellii Gröllingbo 1633* [Paulus Severini, kyrkoherde i Grötlingbo, död 1638]. *På spisen uti samma Rum N R (Nils Rasmusson Kraeklingius, kyrkoherde i Kräklingbo 1615—1645.) K N (Karin Nilsson)* [den föregående hustru]. *Nedre uti et annat rum, eller dageliga stugan på målade fönster, utan Åretal D. Nicolaus Laurentii* [Neogard, kyrkoherde i Östergarn 1675—1724], *Petronella Nilsson 1670*, [den föregående hustru] *ut.åretal Ds. Laurentius Nicolai* [Gardaeus, kyrkoherde i Östergarn 1646—1673] *D:o utan årtal Ds Johannes Lythman, Past in Wisby* [Johannes Lutteman, stadskaplan i Visby, sedermera prost i Burs]. *På Spisen i samma rum står efter hwart annat R N K 1646 (Rasmus Nilsson Kraeklingius)* [kyrkoherde i Kräklingbo 1645—1683, efterträdde sin far Nils Rasmusson Kraeklingius]. *P N P (Petronella Nilsson)* [den föregående hustru], *S P S (Samuel Peter Salmonius)* [kyrkoherde i Kräklingbo 1686—1716] *1683 C R D (Catharina Rasmusdotter Kraeklingia)* [den föregående hustru, dotter till Rasmus Nilsson Kraeklingius], *R R K (Rasmus Rasmusson Kraeklingius-Ahlrot)* [efterträdde sin svåger S. P. Salmonius som kyrkoherde i Kräklingbo 1716. Död 1730], *1716 L E D (Lisbeth Ewertsdotter Hoffman)* [den föregående hustru].

Vid vis. 1763 uppmanades församlingen att borttaga det gamla stentornet »som nu är aldeles remnat, emedan fara är att det af sig sjelf om kull faller, och törhända ej allenast gör olycka uppå folket i Prästegården och Kyrkan, utan ock då kommer Församlingarna på större Kostnad; däremot kunde de få af detta öde-Torn tillräckelig

¹ N. LITBERG, Kastaler och borgar, Rig 1932, s. 65 ff.

² ANALECTA GOTHLANDENSIA WALLINIANA, KB, I s. 1011—1013.

Sten till en ny Byggnings uppsättjande. Men de woro härtill ganska obenägna, hollande detta för allt för swårt, ja ock onödigt Arbete, efter de förmente, att Tornet wäl stod i deras tid. Hwarföre ock som de ej wille i godo beqwäma sig här till, ty till sades Pastor att härom ansökning gjöra uti Consistorio, som då skulle å wederbörlig ort söka behörig Syn uppå denna Prästegård. Hälst det för Kyrkans säkerhet skull icke kunde tillåtas, att detta öde-Torn längre fick här qwarstå.»

Vid 1775 års vis. är kastalen riven och Praesul erinrar, att »den Mord-backen, som nu låg här utan före efter gamla Sten-Huset, bör af Församlingarnes Ledamöter bortskaffas».

KYRKOPYGGNADEN

BYGGNADS-
KROPPEN OCH
DESS HUVUD-
DELAR

Kräklingbo är en tornlös kyrka, vars tre avdelningar stiga trapplikt över varandra från Ö till V (fig. 502, 507). Det hela har en sammanhållen unngotisk karaktär men består dock av byggnadsdelar från vitt skilda tider. Koret med sitt korutsprång utgör återstoden av en år 1211 invigd kärnkkyrka, som ursprungligen hade en halvrund absid, vars grundmurar ännu anas under gräset. I denna kyrka var det nuvarande koret långhus, men då betydligt längre, medan det nuvarande korutsprånget tjänstgjorde som kor. Det nuvarande långhuset tillbyggdes omkr. 1260—1285, då också sakristian tillkom. Kärnkkyrkans kvarstående delar ändrades samtidigt efter tidens fordringar. De många byggnadsperioderna ha flätat sina resultat i varandra och framställningen blir därför klarast, om vi skildra dem i kronologisk ordning, börjande med det lilla nuvarande korutsprånget, som ursprungligen var kor i kärnkkyrkan.

KÄRNKYR-
KANS KOR

Omkr. 1180 gjordes, antagligen av en »frater laicus» (= lekmannabroder) från Roma kloster, ett förslag till ny kyrka av sten. Det såg ut ungefär som fig. 571: A. Som första etapp i nybygget bestämdes korpartiet (fig. 571: I). Dess absid är riven, endast grunden är kvar. I övrigt är detta kor ännu bevarat, med vissa ändringar, som här nedan skall påpekas. Sockeln har smal skråkant, hörnkedjorna sakna putsskåra. Det nuvarande S fönstret (fig. 514) är sekundärt, men materialet i den yttre skoningen har sannolikt tagits från ett ursprungligt, rundbågigt fönster eller möjligen från en ursprunglig korportal. Det gamla fönstrets plats är tydlig genom sin delvis bevarade inre skoning (fig. 522). Det placerades så långt åt Ö för att ge utrymme åt kordörren, vars yttre delar försvunnit i det gotiska ombygget (se nedan) men vars inre smyg är

SAKRAMENT-
SKÅP

bevarad som en delvis utfylld murnisch (fig. 522). Ett väggsåkåp inreddes på 1700-talet i den ursprungliga portalsmygen. Det har invändigt medeltida brädbeklädnad med fragment av ornamenta! målning (överputsad), synbarligen ett evighetsmönster av rutor med inskrivna liljor (?) i svart och rött, som visar att nischen användes till skåp eller möjligen sedile (= sittnisch) fr. o. m. det unngotiska ombygget. — Ett väggsåkåp i korutsprångets Ö mur med rektangulär 1700-talsomfattning var enligt spår i muren tidigare spetsigt. Troligen medeltida.

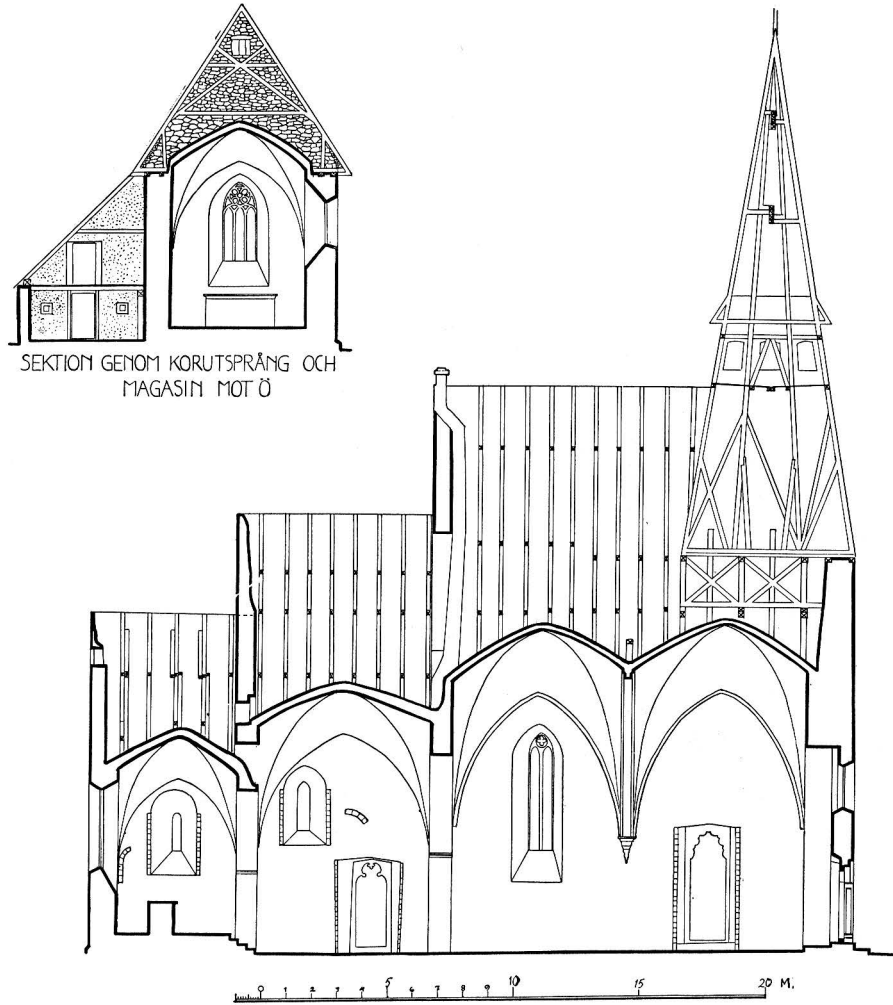

Fig. 504. Kyrkan från NV. Foto omkr. 1900.

Die Kirche von NW um 1900. Exterior from N.W. circa 1900.

I sakristian förvaras en gallerdörr (fig. 569) av järn med rosetter och stjärnor i korsningspunkterna samt rester av gångjärn och lås. Den har sannolikt hört till en medeltida nisch. H 68, B 25,5.

Det nuvarande Ö fönstret, stort och avancerat gotiskt (fig. 502), är givetvis sekundärt. Ursprungligen öppnade sig Ö muren med en bred tribunbåge mot den nu försvunna absiden. En i sakristian bevarad fönsteromfattning härstammar möjligen från ett absidfönster (fig. 566 t. v.).

SEKTION GENOM KORUTSPRÅNG OCH
MAGASIN MOT Ö

Fig. 505. Längdsnitt mot S, samt tvärsnitt genom korutsprång och magasin åt Ö, 1 : 300. Uppm. Bo Lindwall 1941.

Längssnitt gegen S sowie Querschnitt durch den Choranbau und das Magazin gegen O.

Longitudinal section towards S. and end section of chancel bay extension (original chancel) and storehouse towards E.

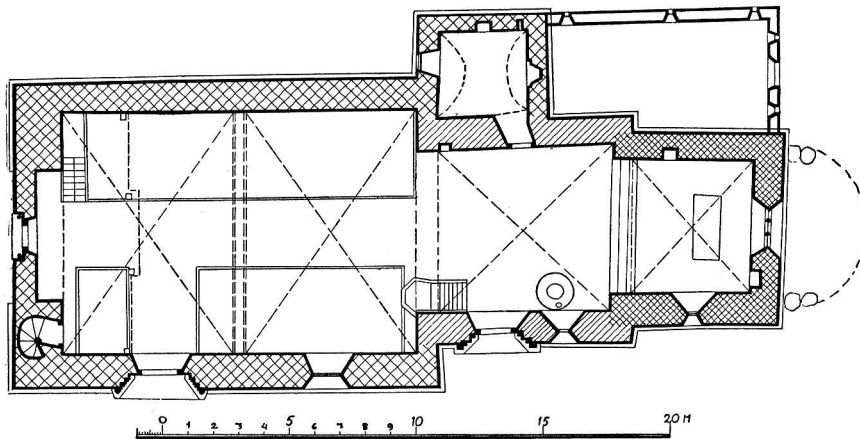
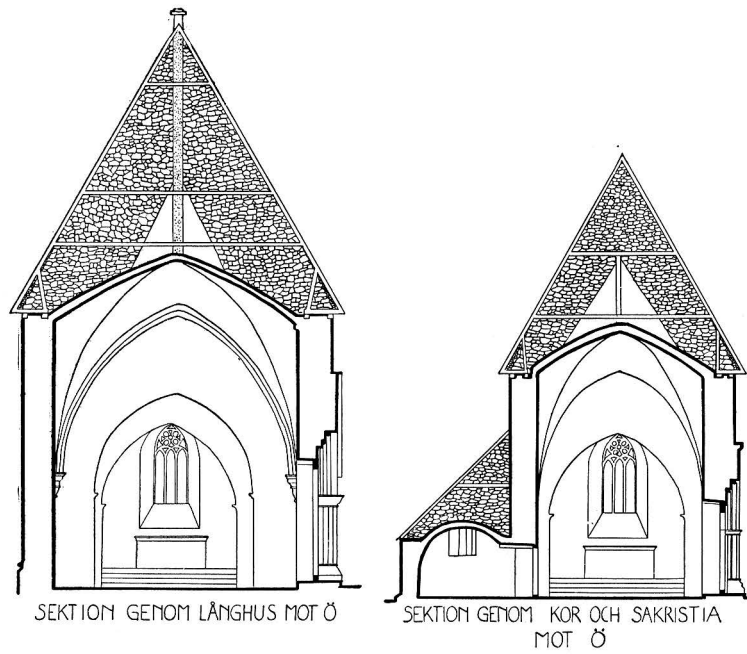

Fig. 506. Plan samt tvärsektioner mot Ö av långhus, kor och sakristia, 1 : 300. Uppm. Bo Lindwall 1941.
Grundriss und Querschnitte nach O von Langhaus, Chor und Sakristei. Plan and end sections, towards E., of nave, chancel and vestry.

En ingång bör ha funnits, intet kor på Gotland saknar sådan. Dess inre smyg är som redan nämnts bevarad och troligen äro dess poster och tympanon använda i gotiska kyrkans sakristiingång. Detta tympanon måste i så fall ursprungligen ha haft en vågrät underkontur, som vid det gotiska ombygget ändrats till trifolieform. Portalens ursprungliga form kan föreställas genom jämförelse med korportalen i Akeback (SvK Go., Bd I, fig. 634). V gavelröstets muryta, som vetter in mot kärnkirkolånghusets loft, är putsad, vilket utgör bevis för att koret en tid stått ensamt färdigt. Vattentaket som är klätt med tegel, har större toppvinkel än den på Gotland vanliga, 60°. Basens förhållande till perpendikeln är 8,6 till 6,6 (= 1,3). Detta förhållande är att döma av den orörda nyss nämnda röstetriangeln ursprungligt. Golvet i interiören är nu höjt för att tjäna till podium åt den gotiska kyrkans altare, men murnischerna bevisa genom sin nivå (fig. 522), att det ursprungliga golvet varit betydligt lägre.

Av det föregående framgår att tältvalvet måste vara sekundärt. Se vidare s. 476. Den ursprungliga innerbetäckningen bör ha varit, eller planerats, som ett tunnvalv. Det här påpekade fönstrets låga plats förklaras genom detta antagande. Liknande förhållande i Akeback styrker detta (SvK Go., Bd I, fig. 622, 624). Att förmoda en öppen takstol är uteslutet, eftersom röstena äro helt råa på insidorna.

På båda långsmurarna fördelar sig en inskrift i majuskler, som dock närmast härstammar från en kyrkoinvigning då även långhuset var färdigt, varför vi återkomma till tydningen s. 488.

I den ursprungliga triumfbågens röste finnas två muröppningar. Den nedre, nu nödtorftigt igenmurad i sin V del, tycks ha haft sin tröskel i nivå med korets sträckmurkrön. Detta förhållande är svårt att förstå om det var meningen att med muröppningen öppna väg in till en långhusvind, som ju normalt alltid är högre än en korvind. Den övre muröppningen däremot öppnar väg till långhusloftet. Långhusets sträckmurars H passar exakt in på den övre muröppningens botten. Den nedre muröppningen har då sannolikt fört in till en träkyrkas loft eller takstolssystem, troligen en stavkyrkas långhus, vilket kor blivit ersatt av det här omtalade, ännu befintliga stenkoret (fig. 571:I).¹ Om vi antaga ett stavkyrkolånghus jämförbart med Hemsens, som enl. EKHOF² bör ha varit omkr. 8,2 m L och 5,3 m B skulle det passa in på stenkorets interiörbredd. Vägghöjden beräknar EKHOF till 4,1 m, vilket i rekonstruktionen i SHM ökats till omkr. 5 m, i båda fallen betydligt lägre än stenkorets vägghöjd i Kräklingbo.

TRÄKYRKA

När det gäller korbyggets datering, böra vi taga hänsyn till den nyss nämnda inskriften, som ger året 1211. Det är dock mindre troligt, att en så monumental och utförlig inskrift endast avser koret. Det är mer antagligt, att den gäller hela kärnkirkans invigning. En äldre byggnadstid skulle också passa bättre för korets takvinkel.

¹ På samma sätt måste en muröppning i Träkumla kyrka förklaras, nu synlig som en nisch ovanför triumfbågen, se SvK Go., Bd III, s. 30, 31.

² EKHOF, Svenska stavkyrkor, fig. 89 och s. 112.

Fig. 507. Kyrkan från SO. Foto O. Sörling omkr. 1890.

Die Kirche von SO um 1890. Exterior from S.E. circa 1890.

Vi veta från koren i Gothem och Anga, att cistercienserskolan redan omkr. år 1200 använde 60° takvinkel. Kräklingbokorets takvinkel är större och bör därför vara äldre. Med tanke på de jämna tal i grekiska fot korets mått uppvisa, bör som redan nämnts en cistercienser varit byggnadsledare. Bygget kan då icke ha skett förrän orden, som först visade sig på ön 1163 eller -64, blivit hemmastadd och dess byggnadskunniga »fratres laici» fått rykte som mästare inom sitt fack. Det är rimligt att antaga

Fig. 508. Kyrkan från SV. Foto E. Erics 1916.

Die Kirche von SW. Exterior from S.W.

att detta rykte stadgats under 1170-talet och att Kräklingbo kärnkirkokor byggdes omkr. 1175, en mansålder före långhuset.

KÄRN-
KYRKANS
LÅNGHUS

Det var några år in på 1200-talet som socknen ansåg sig i stånd att fortsätta bygget. Även nu stod en cistercienser till förfogande som byggnadsledare, men en yngre kraft, den s. k. Veckkapitälmästaren. En del av det långhus han uppförde står ännu kvar. Dess sträckmurars höjd och dess spetsigare takvinkel visa, att denne byggnadsledare hade nya idéer och att han inte kunde väntas acceptera sin föregångares ritning. Han presenterade ett nytt projekt, kanske som fig. 571:B. Emellertid kom nu bara hans långhus till utförande. Av hans planerade torn byggdes enligt vanlig sed nedre delen av Ö muren med tornbågen, vilket samtidigt var V-mur i långhuset. En påfallande olikhet vid jämförelse med den först planerade kyrkan (som vi uppfattat den fig. 571:A), är som nämnts det höga taket. I två närbelägna kyrkor har Veckkapitälmästaren gestaltat

Fig. 509. Västportalen. Foto E. Ekhoﬀ.
Das W Portal. W. doorway.

Fig. 510. Veckkapitäl från V-portalen. Foto
J. Roosval.

Faltkapitell vom W Portal. Capital of W. doorway,
with pleat design.

sina gavelrösten efter samma regel som i Kräklingbo, dvs. som liksidiga trianglar, alltså med 60° toppvinkel (se Gothem, SvK Go., Bd IV, fig. 80, 81, och Anga, fig. 577 a, 578). Sockeln har smal skråkant.

Av ett fönster är ett stycke inre skoning bevarat. Dess plats (fig. 505) tyder på att långhusfasaden varit av anseilig längd och på att ännu ett fönster måste ha funnits nära huvudportalen. Denna är bevarad som V-ingång i det gotiska långhuset (fig. 509). Vid flyttningen har man vidgat alla breddmått och ökat höjden genom inskjutna kragstenar. Med sina veckkapitäl utan täckplattor utgör den en signatur för Veckkapitälmästaren. Om fönstren och ingången placeras ut i överensstämmelse med förhållandet i Anga få vi en fasadlängd på 39 gr. f., varav de västligaste 4 foten representera gaveljtjockleken, som i regel avsågs att överbyggas med ett torn.

Gavelröset förefaller att vara intakt. Det är en märklig, nästan fullkomlig överensstämmelse i höjd mellan sträckmuren (mätt ovanför sockeln) och takstolen.

Fönstrets låga nivå tyder på att långhuset haft eller varit avsett att ha tunnvalv. Den ursprungliga triumfbågen var trång, kanske 10 gr. f. B (= 3,3 m). I Träkumla är motsvarande B 2,7 m (se SvK Go., Bd III, fig. 31).

Veckkapitälmästarens projekt omfattade som nämnts säkerligen även ett torn. I rekonstruktionen fig. 571:B har dels sökts efter ett jämnt totallängdmått, 80 gr. f. exklusive absiden, dels efter en plan för tornet som närmar sig till kvadraten.

GOTISK
OMBYGGNAD

Den allmänna iver under 1200-talets förra hälft att förstora, ibland fördubbla skalan på kyrkobyggnaderna förenade sig, när man kom närmare sekelmitten, med en ofrånkomlig lust till den nya europeiska stilen, gotiken. Då ännu icke femtio år förflutit efter 1211 års invigning, beslöt församlingen att börja en ny byggnadskampanj. Man ville nu låta det gamla koret bli korutsprång, det gamla långhuset förkortas och bli kor medan ett nytt långhus av stora mått och ett torn till detta skulle byggas.

NEO-
ICONICUS

En av den nya lärans män blev byggmästare för Kräklingbo. Vi kalla honom »Neo-Iconicus» (d.v.s. en som använde figurskulpturer, ehuru han själv framför allt var arkitekt). Han arbetade vid 1200-talets mitt med Stenkyrkas torn (se SvK Go., Bd I, s. 14) och med Öja långhus.¹ Han presenterade redan vid sin ankomst till Kräklingbo projektet till hela det kommande verket. Vår rekonstruktion av hans ritning (fig. 571: C) infattar ett torn (som visserligen aldrig blev byggt, men som otvivelaktigt avsågs) och betonar därigenom, vilka fullkomligt nya idéer och vilken förstoring som nu skulle genomföras. Den totala längden skulle bli 33,24 m utom korutsprånget (= 120 St. f. = 60 St. alnar). Jfr måtten i första och andra cisterciensernas projekt.

KORPORTAL

Realiserandet av ritningen började försiktigt. I första etappen behölls ännu hela det gamla gudstjänstrummet, men grunden lades till det nya långhuset och sakristian, båda anslutna på lämpliga punkter till det forna långhuset. Möjligen byggdes sakristian och N långhusmuren mer eller mindre helt och kanske även V-muren med tornbågen, men säkert icke S-muren, ty gamla långhuset måste ha kvar sitt ljus från S. Nu fick det rent av rikligare ljus än förr genom det östligare fönstrets ersättande med ett större, gotiskt. En ny gotisk portal byggdes också in (fig. 511), så belägen, att den skulle passa som ingång, då gamla långhuset förkortats och förvandlats till kor. Denna portal med tympanonkonturer, som låta en fyrbladig kurvatur lagra sig ovanför en trebladig, tillhör en relativt tidig unggotisk grupp, till vilken bl. a. Hejnum kor (SvK Go., Bd II, fig. 242, s. 164, »omkr. 1250») och Ardre långhus (under slutredigering, »1266») höra. Då kräklingboportalens tympanonfiguration utvecklingsmässigt står mellan Hejnum och Ardre, bör den kunna dateras till omkr. 1260.² Portalens figurreliefer, en uppståndelse-Kristus och två änglar med rökelsekar (fig. 512, 513), naivt tecknade, äro skickligt inpassade i tympanons ytkomposition. Kapitälbanden äro enkelt hålkälade. Röstet bildar en i det närmaste liksidig triangel.

Genom att detta »kor» bibehåller den enkla skråkantsockeln från sin föregående existens som »långhus» i kärnkyrkan, förenas det i viss mån till en enhetlig avdelning med det gamla »koret», nu »korutsprånget», som ju bevarar sin skråkantsockel från 1100-talet. Utsprånget fick nu, under Neo-Iconicus' första kampanj, ett enkelt fönster

¹ Jfr första sammanställningen av Neo-Iconicus' oeuvre i ROOSVAL, Kirchen, s. 184 ff, Taf. 99, 102.

² Hela utvecklingsserien är skisserad i J. ROOSVAL, Kirchen, s. 43.

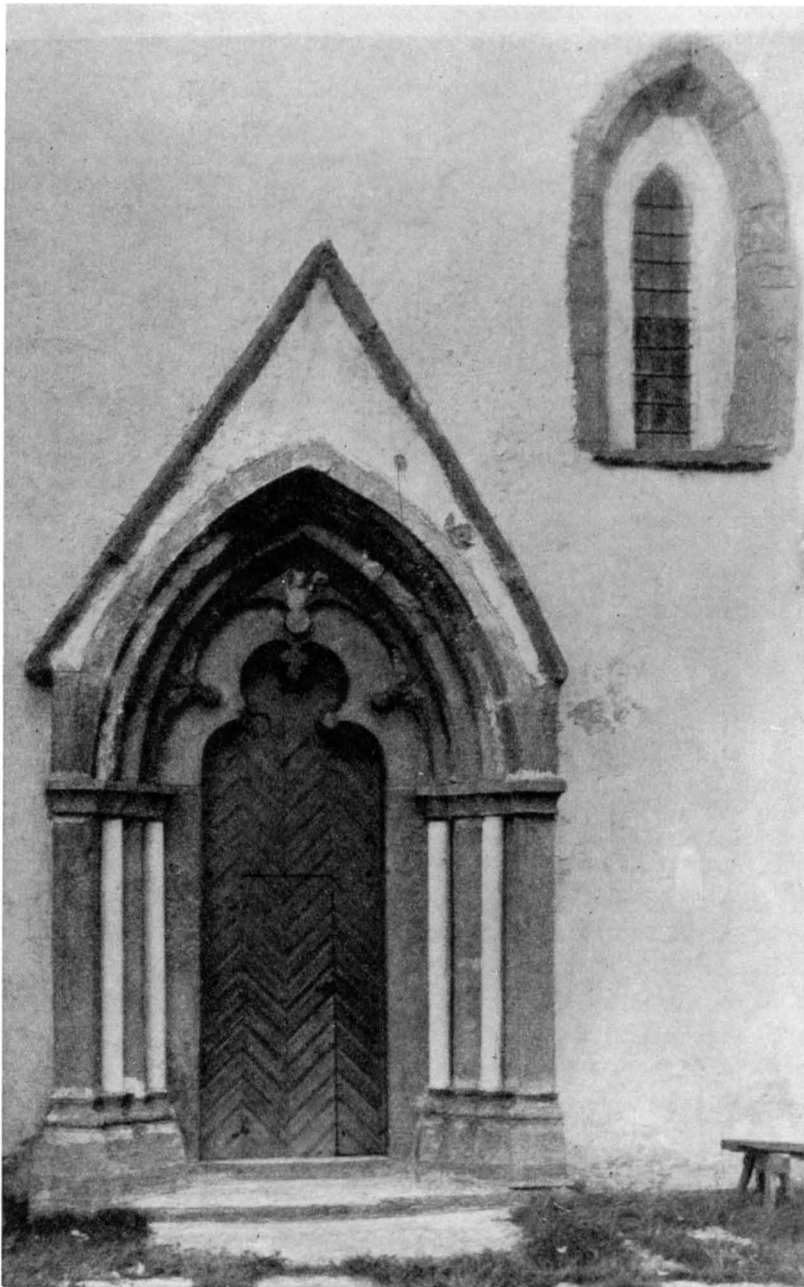

Fig. 511. Korportalen och korsets S fönster.
Chorportal und Fenster der S Wand. Chancel doorway and S. window of chancel.

Fig. 512. Ängel svängande rökelsekar, korportalen.

Engel mit Rauchfass vom Chorportal. Angel swinging a censer, chancel doorway.

mitt på S-muren, vilketets rundbågighet redan ovan förklarats. I övrigt behöll utsprånget sin gamla form. Absiden bevarades tills vidare.

Golvet i utsprånget är nu 4 trappsteg högre än den övriga kyrkans golvnivå. Detta är ett resultat av den andra kampanjen i det gotiska ombygget. Murnischerna visa att det ursprungliga golvet var betydligt lägre.

Tältvalven i både utsprång och kor resa sköldarna något högre än sträckmurarna, vilket bör innebära att de äro yngre. De ha sannolikt tillkommit vid Neo-Iconicus' andra kampanj. Samtidigt tillkom den mellan dem stående tribunbågen, den V om dem stående nya triumfbågen och den Ö om dem resta nya Ö-muren. Det som först skedde i andra kampanjen var att V delen av gamla långhuset revs och att det nya långhuset fullbordades. Detta är det stadium som vi känna genom Kräklingbo kyrkas nuvarande utseende. Dess långhus och övriga av Neo-Iconicus byggda delar beskrivas här i ett sammanhang.

Fig. 513. Ängel med rökelsekar, korportalen. Foto 1958.

Engel mit Rauchfass vom Chorportal. Angel swinging a censer, chancel doorway.

Sockeln, rundstav på skråkant (fig. 515), är på V gaveln avbruten, ett tecken på att tornet skulle resa sig där. Vid långhusportalen slutar sockeln i en blyertspennliknande tillspetsning (fig. 517), liksom på det av Neo-Iconicus byggda långhuset i Lärbro (SvK Go., Bd II, fig. 159, där daterad till omkr. 1280). Den tjocka putsen hindrar oss från att iakttaga putsränder i hörnkedjorna. I Ö röstet av långhuset är nederst en slags grov korsvirkeskonstruktion. Den söndersågades 1910, då röstets mittersta del spolierades för inbyggande av skorstenen (jfr Västergarn, SvK Go., Bd III, s. 169).

NUVARANDE
LÅNGHUS

S-fönstret med mittpost (fig. 505) är troligen ursprungligt. Dess inre omfattning är icke som vanligt huggen. Rundfönstret i V tillkom först vid restaureringen 1908.

Huvudportalen i S (fig. 515) liknar Lärbro huvudportal (SvK Go., Bd II, fig. 159) av Neo-Iconicus. Kapitälbanden siras med musselformade knoppar, burna av raka stänglar med diamantnerv och längst in vid muren av samma småknottriga bladornament, som ses inne i kyrkan på valvbågens kragstenar (fig. 521). Ovanför de yttre

HUVUD-
PORTAL

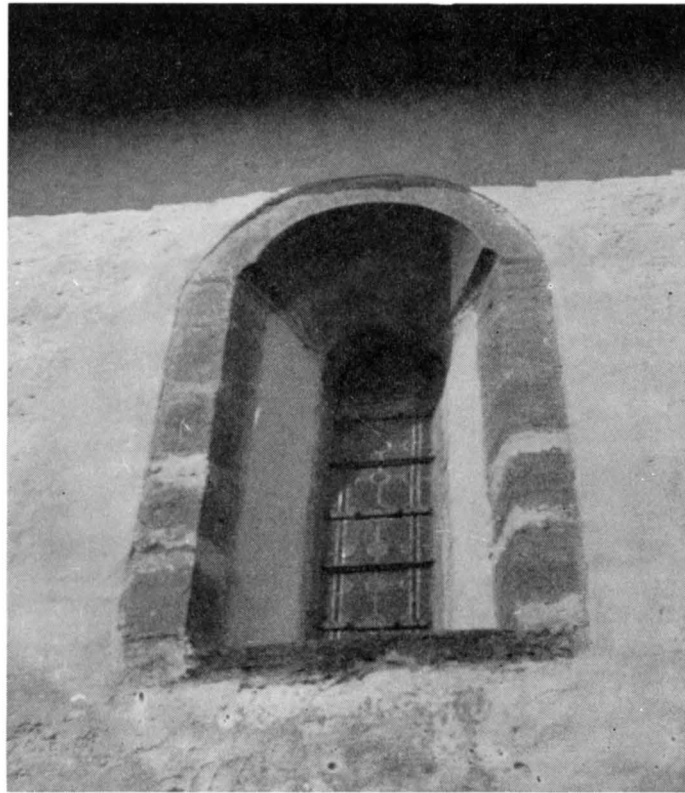

Fig. 514. Korutsprångets S fönster. Foto J. Roosval.
S Fenster des Choranbaus. S. window of chancel bay.

pilastrarna ses, i Ö en drakbekämpande man (S. Georg?) i stående eller sittande ställning på odjuret, med spjutstängen i dess gap och en bok i vänster hand (fig. 516), på det V ser man en kung, som lägger handen på ett lejons huvud (fig. 518), möjligen S. Olof. Överst i tympanon en man med bok i höger hand och ett smalt föremål i den vänstra. Föremålet kan föreställa ett knivblad, aposteln Bartolomeus' attribut. Bartolomeus har angivits som kyrkans patron. Portalens tympanonbildning hör inom sin grupp¹ till den sista etappen, som vi nu, sedan Fole huvudportals datering till 1280 är klarlagd, veta tillhör tiden omkr. 1280 och senare (jfr Sanda, SvK Go., Bd III, s. 135).

VALV

Långhusets två tältvalv skiljas genom en av mörkare och ljusare block slagen gördelbåge (fig. 520), som springer från toppformiga konsoler på vilka ett bladmotiv

¹ ROOSVAL, Kirchen, s. 47.

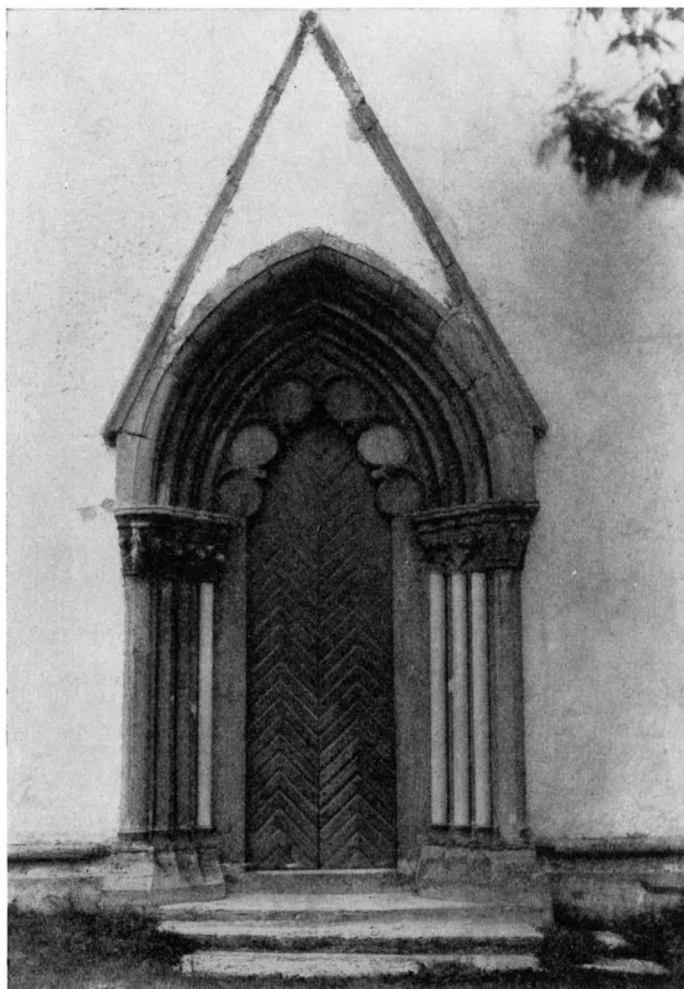

Fig. 515. Långhusets S portal. Foto E. Ekhoff.
S Portal des Langhauses. S. doorway of nave.

från portalen upprepas, även känt från Källunge gotiska hall och från en av konsolerna i S. Karin i Visby. Långhusbågens vackra färgväxling återfinnes även i det stora Ö-fönstrets inre omfattning i korutsprånget (fig. 527). Masverkets egendomliga form är en välkänd modell från Linköpings domkyrka, upprepad på Gotland i Lokrume V-fönster (SvK Go., I, fig. 380, 386), där daterad 1277, jfr även Ekeby S korfönster (SvK Go., I, fig. 509, 513), där daterad till 1280-talet, samt ett fönster i Roma sockenkyrkas långhus, den gotiska delen (SvK Go., I, fig. 648).

Fig. 516. S. Göran (?). S långhusportalens Ö kapitälband.
Foto 1958.

St. Georg (?) am O Kapitell-
band des S Langhausportals.

St. George (?). E. row of capi-
tals of S. nave doorway.

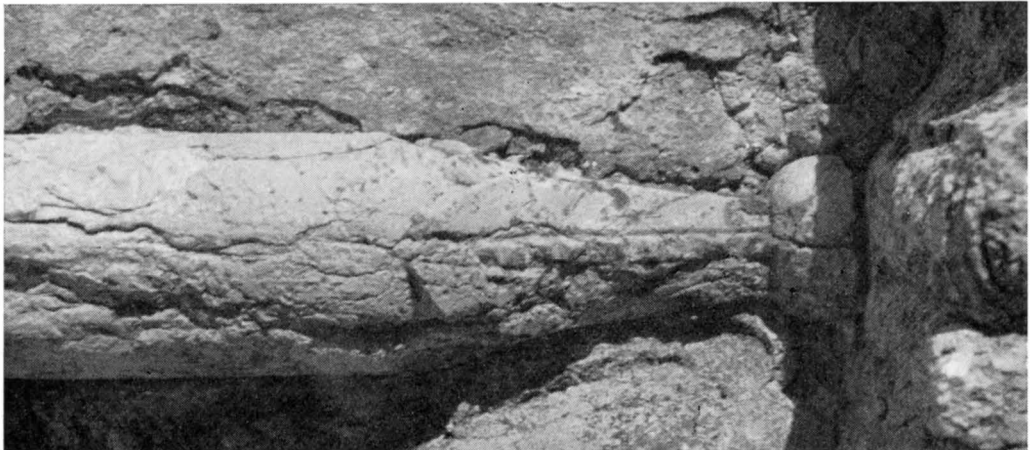

Fig. 517. Sockelns avslutning vid S långhusportalen. Foto 1958.

Abschluss des Sockelwulstes am S Langhausportal. Ending of socle at S. nave doorway.

Fig. 518. S. Olof (?). S långhusportalens V kapitälband.

St. Olav (?) am W Kapitellband des S Langhausportals. St. Olof (?), W. row of capitals of S. nave doorway.

Fig. 519. S långhusportalens V basband. Foto 1958.

W Basisband des S Langhausportals. W. row of bases of S. nave doorway.

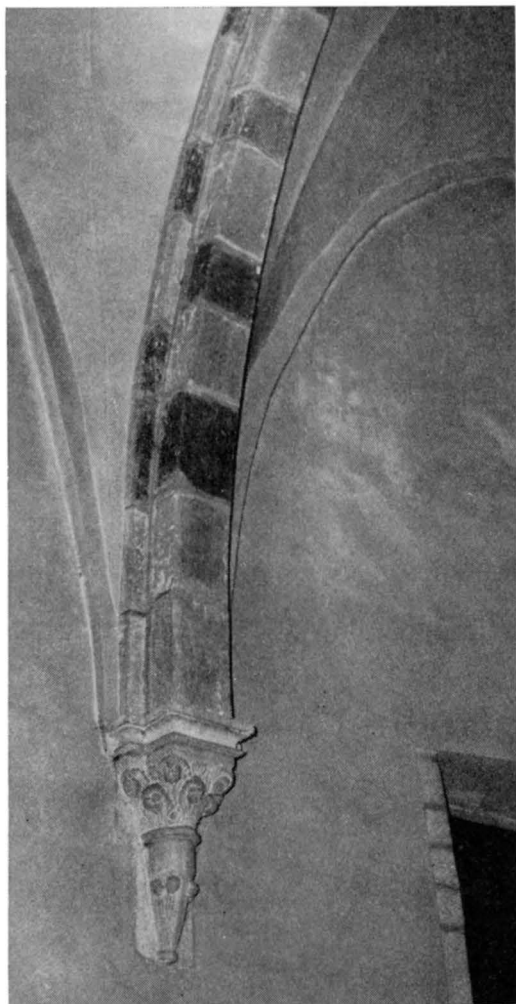

Fig. 520. Långhusets gördelbåge med konsol mot S.
Foto 1958.

Gürtelbogen des Langhauses S. corbel of nave arch.
mit Konsole nach S.

Fig. 521. N. konsolen till långhusets gördel-
båge.

N Konsole zum Gürtel- N. corbel of nave arch.
bogen des Langhauses.

Långhusvalven ha tydliga men tunna sköldbågar, vilket saknas i korets och utsprångets valv, som i övrigt äro av samma konstruktion. Ingenting talar dock emot att välvningen överallt skedde samtidigt med övriga avslutande arbeten på det nya långhuset.

Spiraltrappan till vinden löper i SV hörnet. På grund av portalformen bör långhuset dateras till omkr. 1285 och tillskrivas mästaren Neo-Iconicus, såsom andra etappen av hans verk i Kräklingbo.

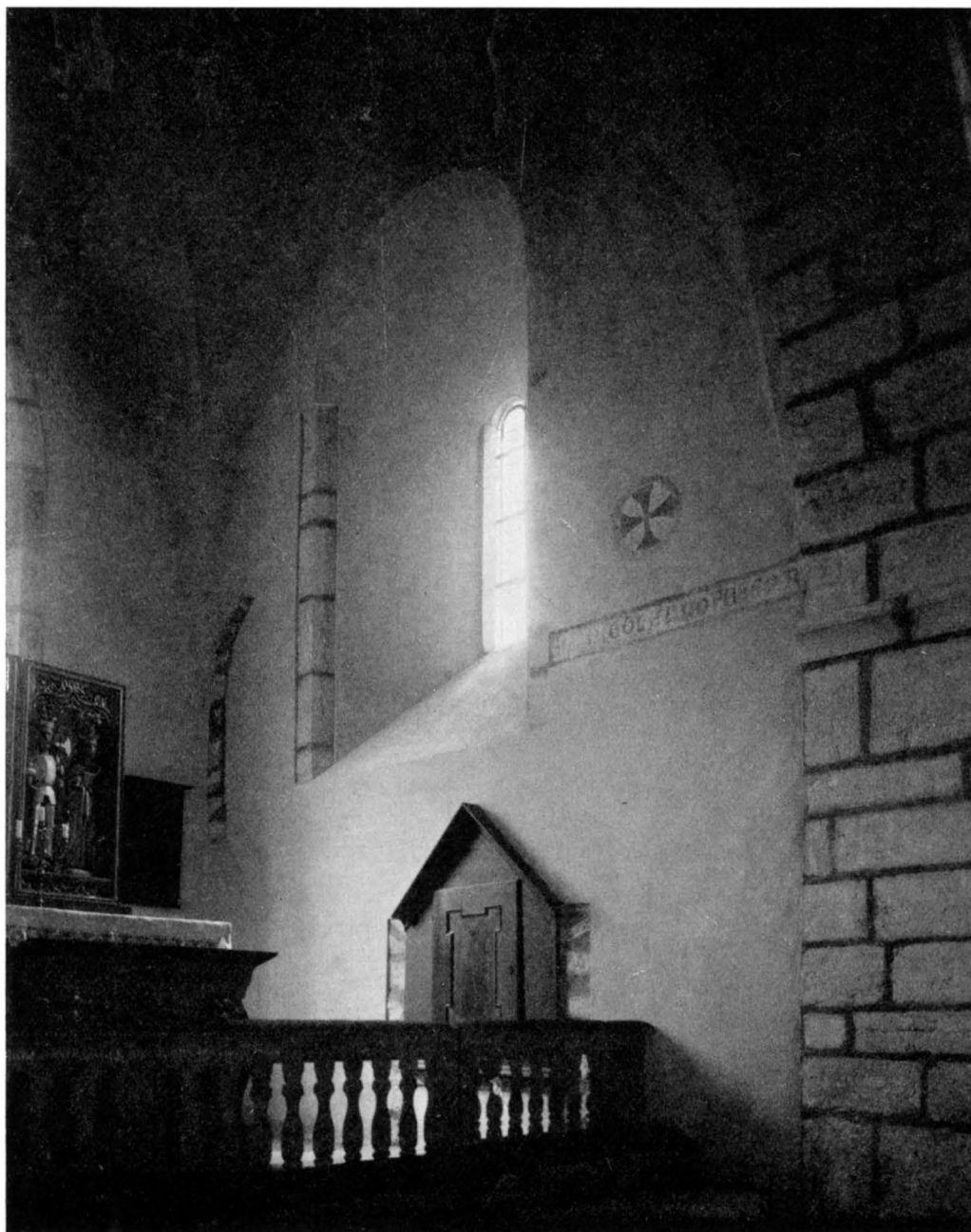

Fig. 522. Korutsprångets S mur. Foto J. Roosval 1908.

S Mauer des Choranbaus. S. wall of chancel bay.

Fig. 523. Interiör mot Ö före restaureringen 1908—10. Foto omkr. 1900.

Kircheninneres nach O vor der Restaurierung Interior towards E. before restorations
von 1908—10. 1908—10.

Den lilla, i väntan på tornbygget provisoriskt inmurade V-portalen utgör en rest av kärnkyrkan och är redan beskriven (s. 473).

Yttertaken äro belagda med tegel, vilket skedde successivt från omkr. 1796 till 1851 (VIS.PROT.). Tidigare hade beläggningen bestått av tjärade bräder (RÄK.). Invändigt äro murar och valv putsade. 1767 betalades arbetslön för »Kyrkians hvitlimmande innantil» (RÄK.). Härvid blevo målningarna på N korväggen övertäckta, vilket de förblevo till 1908 (s. 490).

Golvet är i långhuset och i V delen av koret av trä, i korets Ö del av sten och cement.

SAKRISTIA

I sakristians ingång har täckstenens kontur en egenartad flikig form (fig. 530).

Fig. 524. Interiör mot Ö. Foto E. Bohrn 1938.
Kircheninneres nach O. Interior towards E.

Fig. 525. Interiör mot V före restaureringen 1939. Foto E. Bohrn 1938.
Kircheninneres nach W vor der Restaurierung von 1939. Interior towards W. before restorations 1939.

Fig. 526. Interiör mot V. Foto A. Edle 1951.

Kircheninneres nach W. Interior towards W.

Den äldsta kyrkan har säkert saknat särskild sakristia, i varje fall har en sakristia icke kunnat ligga där den nuvarande ligger, eftersom där då var långhusmur. Vid ingångens upptagning har målningar från 1211 års kyrka spolierats. I sakristian finnes en ursprunglig fönsteröppning mot Ö, nu igenmurad, samt ett fyrpassfönster i V, som tillkom vid restaureringen 1908—10. Det ursprungliga fönstret täckes av rummets tunnvalv, vilket tyder på att detta blivit sekundärt inslaget. I N muren är ett verkstykke inmurat (fig. 566), kanske ursprungligen tillhörigt ett absidfönster. Dess inre rundning visar en svag förträngning inåt. Rundningens ytterkant är fasad.

I anslutning till sakristian och korutsprånget byggdes i senare tid, sannolikt på 1600-talet, en magasinsbyggnad av kalksten (fig. 505). Den är uppdelad i två våningar, en övre som nu tjänstgör som förvaringsbod, och en nedre, nu bränslekammare. Under magasinet inreddes 1950 en värmekammare.

TORN

I V muren kan man inifrån se den färdigslagna tornbågen (fig. 525). Här är alltså nedre delen av tornets V-mur byggd. Tornet torde ha avsetts att bli omkr. 9 à 10 m i fyrkant, varigenom kyrkans längd utom det fyrkantiga korutsprånget troligen blivit, som ovan nämnts, 120 St. f. (= 33,24 m), och med korutsprånget 140 St. f. (= 38,78 m), en längd icke mycket understigande den stora Lärbrokyrkans 150 St. f. (Lärbro har dock betydligt större bredd än Kräklingbo). Kräklingbo skulle därmed blivit en av de längsta kyrkorna på ön och med ett av de högsta tornen, omkr. 55 m högt. Man tycks dock redan från början varit inställd på att låta tornbygget vänta, eftersom anordningar gjordes för takryttare. Den nuvarande takryttaren, där klockan hänger, nybyggdes vid restaureringen 1908 efter mönster av den förutvarande. Den är dock större än den ursprungliga, för vilkens resning två rätt korta bottenbjälkar i Ö—V riktning förankrades och ännu finnas i V-röstet.

TAKRYTTARE

Att en V-portal inmurades i tornbågens i övrigt ganska massiva tillmurning är också ett tecken på att tornbygget ingalunda väntades igångsatt omedelbart. Kräklingbo hör till de kyrkor där ett byggnadsstopp kort före tiden för inbördeskriget 1288 vittnar om den hårda depression som nu uppstod och som aldrig fullt övervanns. Den varade till dess det avgörande slaget kom 1361, då så gott som all kyrklig byggnadsverksamhet avbröts på den gotländska landsbygden.

UPPVÄRM-
NING

Sedan 1950 uppvärms kyrkan genom värmeledning med värmekammare under magasinet. Den ersatte en kamin, som tidigare var uppställd i långhusets NÖ hörn.

Inga glasmålningar finnas bevarade. I RÄK. 1758, 1784, 1838/39 omtalas insättande av nya glasfönster.

KONSEKRA-
TIONS-
INSKRIFT

På korutsprångets N mur upptäcktes och blottades 1908 en målad inskrift (fig. 528): ANNO : DNI : M : CC : XI (= Herrens år 1211). Kanske har årtalet liksom i Träkumla kyrka följts av CONSECRATA EST IN HONOREM (= invigts till ära för), varpå, efter Guds och Marias namn, kanske de helgons namn följde som vi ha anledning (se huvudportalen och altarskåpet) att anse som kyrkans patroner: S. Olof, S. Georg, S. Bartolomeus, S. Nicolaus, S. Anna, S. Karin och S. Barbara. En del av denna suppo-

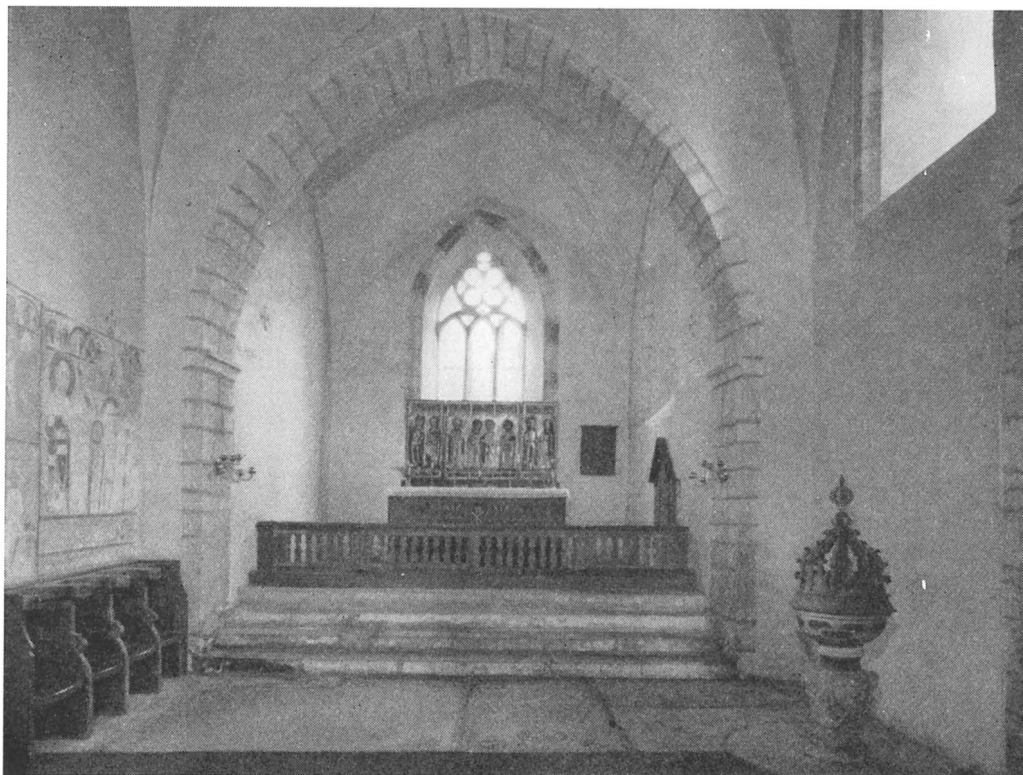

Fig. 527. Koret och korutsprånget mot Ö. Foto 1958.

Chor und Choranbau nach O. Chancel and chancel bay towards E.

nerade helgonuppräkning tycks vara bevarad. På S muren i korutsprånget står nämligen (fig. 529): SC NICOLAI COFESSOR S (d.v.s. Sancti Nicolai Confessoris = den helige Nicolai bekännarens). Den sistnämnda inskriften är dock icke samtida med årtalsinskriften. Majuskelnerna äro av olika typ, och genitivändelsen är på S sidan målad på tribunbågens stenyta och alltså tillkommen sedan denna slagits, d.v.s. omkr. 1280. Detta kan bero på att den ursprungliga konsekraionsinskriften löpte utmed N muren och absiden, möjligen ännu ett stycke. Då absiden revs, målades den ännu en gång, nu på den plana Ö muren, och måste då taga större längd i anspråk även på S muren och därför nymålas även där. Genom denna inskrift dateras kärnkirkans fullbordan, dvs. långhusets färdigställande och hela kyrkans invigning.¹

¹ Förf. måste här stödja sig på ett rent antagande, nämligen att en biskoplig invigning icke skedde vid en mindre dels färdigställande, utan då en hel gudstjänstlokal blivit färdig. Antagandet stödes av Träkumla kyrka byggnadshistoria, där dateringsinskriften är anbragd på liknande sätt (SvK Go., III, s. 35).

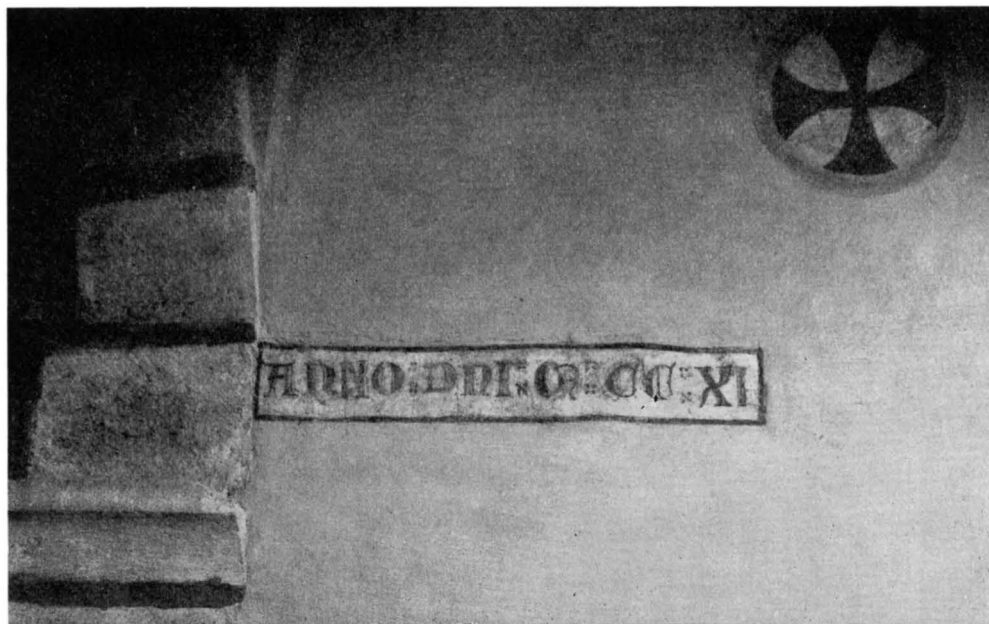

Fig. 528. Inskrift med årtalet 1211 på korutsprångets N mur. S. 488. Foto J. Roosval 1913.
 Gemaltes Inskriftband mit der Jahreszahl 1211 an der N Wand des Choranbaus. Inscription with the year 1211 on N. wall of chancel bay.

MURALMÅLNINGAR

KONSEKRA- TIONS Kors

De i svart och vitt målade konsekrationsskorsen, 2 i korutsprånget, 1 i koret och 3 i långhuset, höra icke till 1211 års invigning utan till en ny konsekration efter det ungotiska ombygget.

Kring sakristidörren gruppera sig muralmålningar, för vilkas tillkomsttid konsekrationens inskriftens 1211 synes kunna tillämpas. De framtogos och restaurerades, delvis mycket hårt, av konservator Wilhelm Pettersson 1908. Till en viss del måste de ha spolierats vid sakristidörrens upptagande vid 1200-talets slut. De äro indelade i två horisontala friser, krönta av en bärd av varandra skärande rundbågar med inställda palmetter och skilda åt av en sicksackbård. Figurerna stå i röda och vita dräkter mot gul bakgrund. Konturerna äro svarta, i draperierna stundom gula eller röda.

I övre frisen (fig. 530) framställas 5 scener, skilda åt av spetshuvade torn. 1. Marie bebådelse. — 2. Marias och Elisabets möte (fig. 532). — 3. Kristi födelse (fig. 533). — 4. Konungarnas tillbedjan. — 5. Frambärandet i templet. De fjärde och femte scenerna äro mycket hårt restaurerade. Den knäböjande konungen, Maria och barnet i fjärde scenen äro nästan helt och hållet nymålade. Den stol i vilken Maria sitter är kopierad

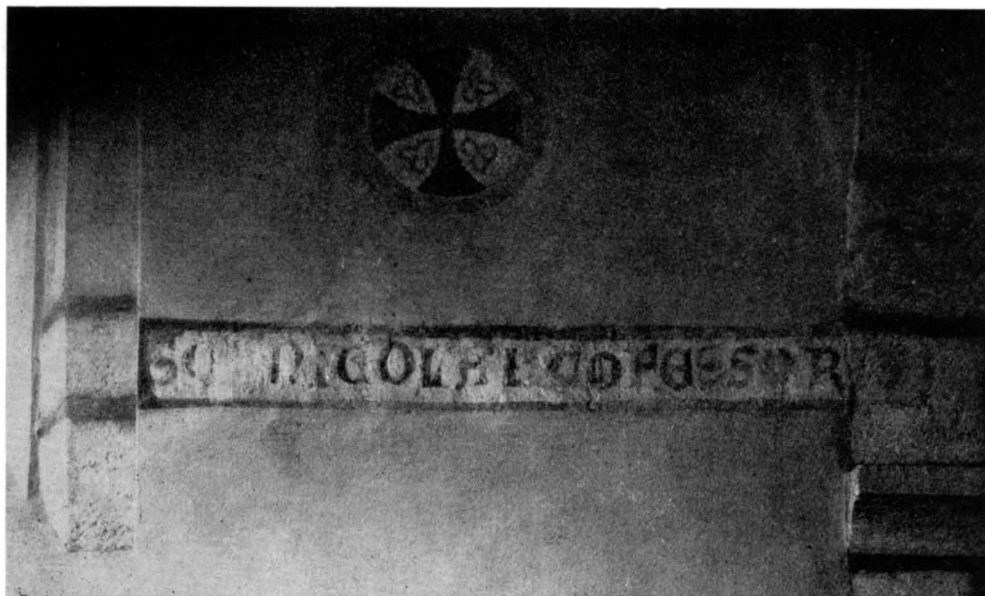

Fig. 529. Inskrift från 1200-talet på korutsprångets S mur. S. 489. Foto J. Roosval 1913.

Gemaltes Inskriftband des 13. Jh. an der S Wand 13th century inscription on S. wall of chancel bay.
des Choranbaus.

efter mönster av en stol, som förekommer i korbänksmålningarna från 1300-talet (fig. 549). I femte scenen, Frambärandet, äro endast övre delen av Josefs huvud, Marias huvud, övre delen av Simeon och större delen av tjänarinnan ursprungliga. I nedre registret längst t. v. en fragmentarisk scen: sittande figur med uppsträckt hand och en stående figur klädd i en med röda konturer tecknad mantel. T. h. därom en otydlig figur och ytterligare längre t. h. röda snedlinjer och nedtill draperi som på en klädnad samt ett litet huvud med korsgloria. Därefter följa 3 helt nymålade scener, Korsbärandet, Korsfästelsen och Uppståndelsen.

Den nu omtalade gruppen begränsas i Ö av en lodrät linje. På andra sidan vidtar en ny serie med figurer i större skala och med annan färgställning under samma palmettbård, som ovan beskrivits (fig. 531). T. v. ett kvinnligt helgon i brunviolett dräkt med vita och gröna bårder och vitt dok. T. h. därom en biskop, som håller ett hjul och en palmkvist (?). Han står vid en egendomlig pagodliknande edicula med svarta kolonner och tre spetsiga takhuvar samt från taklisten uppstigande triangelformiga prydnader med kulspiror. Där nedanför rankor och sicksackornament nymålade efter mönster från korbänksmålningarna.

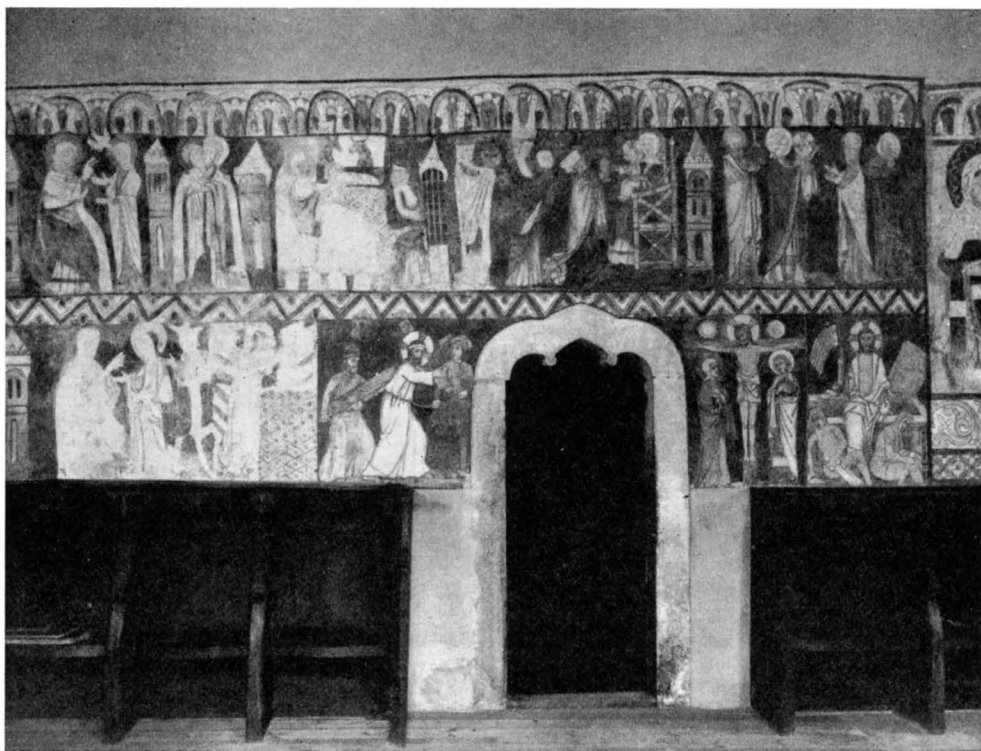

Fig. 530. Kalkmålning från 1200-talets första hälft på korets N mur. Målningen närmast portalen i nedre registret nymålade av Wilhelm Pettersson 1908—10. Foto J. Roosval 1913.

Die Wand des Chors mit Malerei aus der ersten Hälfte des 13. Jh. Die Felder neben dem Portal im unteren Streifen von 1908—10.

Mural on N. wall of chancel, first half of 13th cent. The mural nearest the doorway, the lower row, new painted by Wilhelm Pettersson 1908—10.

Dessa muralmålningar äro stilfränder till de kända målningarna i Bjäresjö i Skåne och Brinay i Frankrike,¹ samt till den gotländske stensemästaren Sighrafs arbeten.²

1783 betalades »Handt-Langaren Norberg för Gardinens målning omkring fönstret vid Altaret» (RÅK.). Detta avser sannolikt draperimålning av samma art som i Ala kyrka (se s. 624). Målningen är numera överputsad.

¹ Jfr P. CLEMEN, Die romanische Monumentalmalerei in den Rheinlanden, Düsseldorf 1916, s. 777. Jfr även BENGT SÖDERBERG, Svenska kyrkomålningar, Sthlm 1951, s. 64 f.

² Målningarna ha behandlats av EKHÖFF i Bidrag till Gotlandskyrkornas kronologi, Fornvännen 1913, s. 28 f, samt med avvikande mening av ROOSVAL i Kyrkohistorisk Årsskrift 1913, s. 81 ff, Till frågan om Gotlandskyrkornas kronologi.

Fig. 532. Marias och Elisabets möte, detalj av fig. 530. Foto 1958.

Maria und Elisabeth, Ausschnitt aus Abb. 530. Meeting of St. Mary and St. Elizabeth, detail of fig. 530.

Fig. 533. Jesu födelse, detalj av fig. 530. Foto 1958.

Jesu Geburt, Ausschnitt aus Abb. 530. Nativity of Christ, detail of fig. 530.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTAR-
ANORDNING

Altarbord, murat och fristående, täckt av slipad och profilerad kalkstenschäll. 249×115. — I en nu igenmurad nisch på altarets främre sida hittades vid kyrkans restaurering 1908 ett svarvat, lökformigt träkärl, sannolikt ett relikvarium (fig. 534). Mycket skadat. Vad som bevarats är förmodligen det kupolformade locket och två randbitar från det egentliga kärlet. Svaga spår av grågrön färg på kredering. Nu i GF (inv.nr C 334). H 16, D 11,5.

MEDELTIDA
ALTARSKÅP

På altaret står ett altarskåp av snidat, krederat och polykromerat trä (fig. 535). Under kölbågigt baldakinverk mot brokadmönstrad guldgrund stå i corpus Maria, Elisabet (fig. 536), S. Nikolaus och S. Bartolomeus. Inskrifter i gloriorna i svag relief i krederingen: I Marias GRACIA PLE, i Elisabets VOX SALVTACIONIS POS, i Bartolomeus' SANCT BARTELMEUS, i Nikolaus' SANTUS N v. I flyglarna stå S. Göran, S. Katarina av Alexandria, S. Barbara och S. Olof. Inskrifter i gloriorna: i S. Görans AVE FCHI (otydligt), i det kvinnliga helgonets A IHCBEFL, i Olofs ALCF GHOKL, i Barbaras SANTUS BAR (sic). På den målade Katarinas klädnad på den högra altarskåpsdörrens baksida står (fig. 537) KTERI samt KTRNA. Omkring henne har en 1600-talspräst skrivit med

rödkrita: DNS SAMUEL SAHLAMONIUS WESTMANNUS SVECUS PASTOR A^o 1683.¹ Altarskåpet förskriver sig från början av 1500-talet² och är med all säkerhet utfört av den s. k. Ekemästaren,³ som sannolikt var verksam i Visby. H 123,5, corpus B 115. — 1908 restaurerades altarskåpet av Wilhelm Pettersson, Stocksund, varvid den nuvarande kraftiga polykromien i guld, rött och grågrönt tillkom. — Vid HILFELINGS besök i

¹ SAMUEL PEHRSSON SALMONIUS, pastor i Kräklingbo 1683—1716. Han avled 1730.

² Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, pl. XCV, 2 och 3, s. 154, 155.

³ EKEMÄSTAREN: gotländsk träskulptör, verksam vid 1500-talets början. Benämnd efter sitt främsta arbete, den stående madonnan i Eke kyrka.

Fig. 534. Medeltida relikvarium. Nu i GF.

Mittelalterliches Reliquiar, Mediaeval reliquary, now
jetzt in »GotlandsFornsal«, in the Gotland Museum,
Visby. Visby.

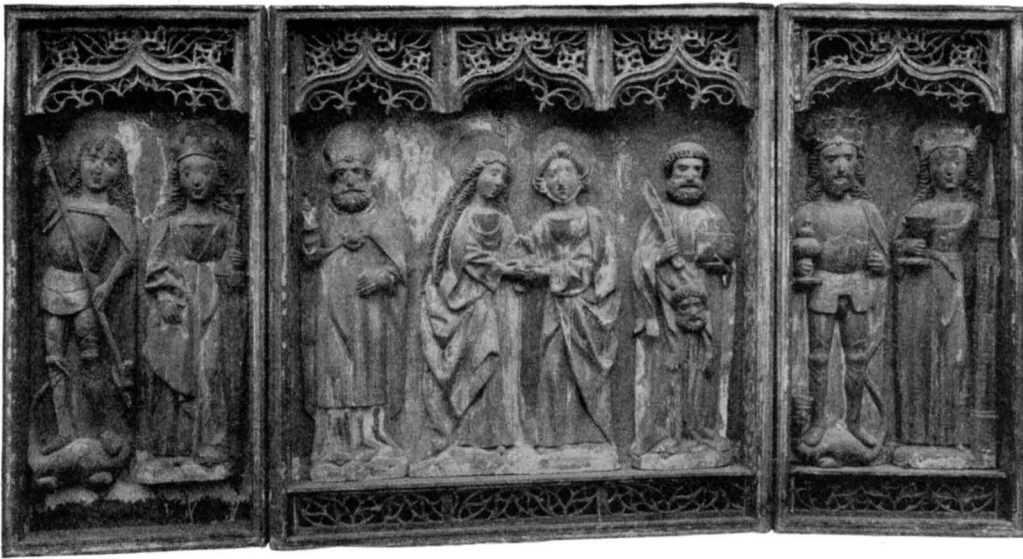

Fig. 535. Altarskåp av Ekemästaren, 1500-talets början (före dess restaurering 1908). Foto J. W. Hamner.

Altarschrein des „Ekemeisters“ vom Anfang des 16. Jh. Retable by the Eke Master, early 16th cent. (before restoring 1908).

Kräklingbo 1799 antecknade han: »Altartaflan är gammal och nog förstörd, bibehålles endast därför att Bönderne ej vilja mista sin goda S Bartholomaeus som skall vara Kyrkans gamla Patron!»¹ Efter den nya altaruppsatsens tillkomst 1820 förvarades det medeltida altarskåpet i sakristian (inv. 1830), varefter det en tid var deponerat i GF.

Altaruppsats av snidat och målat trä (fig. 538). Huvudtavlan återger i oljemålning på duk Kristi uppståndelse. Tavlan är signerad »G. A. Möller 1820 pinxit». Den flankeras av två skulpterade pilastrar, som uppbära ett förkroppat överstycke. Däröver en attika med ett målat lamm med korsfana, vitt på blå botten. Skulpterat krön med Jahvesol i en triangel, omgiven av strålar och moln med änglahuvuden. Målning i grå marmorimitation med ornament i ljusbrunt. Inskrifter (målade): 1820 — JAG LEFVER; I SKOLEN OCH LEFVA. JOH. 14. 19. samt FÖRNYAD UTI PASTOR J. P. LUNDSBERGS² TID. Enligt RÅK. 1821 skall alla husböndernas namn ha målats på altartavlans baksida. Från 1820 till 1908 använd som altarprydnad. Hänger numera på långhusets N vägg (RÅK. 1819—20 och inv. 1830). H 447, B 317.

Altarskrank med kontursågade dockor och armstöd klätt med rött ylletyg. Målat 1908 i blågrön färg i överensstämmelse med bänkinredningen. I vitt målad inskrift:

¹ HILFELINGS JOURNAL 1799 s. 206.

² PEHR JOHAN LUNDSBERG, född 1756 i Hejnum, kh i Kräklingbo från 1816 till sin död 1830.

Fig. 536. Maria och Elisabet, detalj av fig. 535. Foto 1958.
 Maria und Elisabeth vom Altar St. Mary and St. Elizabeth,
 Abb. 535. detail of fig. 535.

WÄLSIGNAD WARE HAN SOM KOMER I HERRANS NAMN. MATH. 21 V. 9. Möjligen det altarskrank som tillkom 1686 då snickaren betalades »för Altare-disken» (RÄK.).

Skriftepill av trä (fig. 539), målad i blått, vitt och rött. Bröstvårnet har två svarvade kolonnetter, som omrama ett listomgivet fält med inskrift: KOMMER LÅTER OSS TILBEDJA

Fig. 537. S. Barbara (?) och S. Katarina. Målningar på altarskåpsdörrarnas utsida. Foto J. W. Hamner.

St. Barbara (?) und St. Katharina, Malerei auf der Aussenseite der Altarflügel.

St. Barbara (?) and St. Catherine, paintings on outside of retable wings.

OGH KNÄBÖIA OCH NEDERFALLA FÖR HERRANOM THEN OSS GIORT HAFVER. PSALM XCV : WERS : VI. — Knäpallen är stoppad med rött ylletyg. 1700-talet. H 110, B 86,5.

Triumfkrucifix av ek (fig. 540). Korset, som är utan ring och palmetter, är längs kanterna dekorerat med skålformiga urtagningar. Korsändarna sluta i fyrkantiga KRUCIFIX

Fig. 538. Altaruppsats med målning av G. A. Möller 1820.
S. 498. Foto 1958.

Altar mit Gemälde von G. A. Möller 1820. Altar decorations, with paintings
by G. A. Möller 1820.

brickor varpå de fyra evangelistsymbolerna äro målade. Den nuvarande kraftiga polykromien tillkom vid restaureringen 1908—10. Hår och skägg rödbrunt, ländklädet blått och gråvitt med guldbård, korset brunt med detaljer i rött, grönt och vitt. Sannolikt av Hejnummästaren,¹ ungotiska byggets tid. Av måtten att döma har det ursprung-

¹ HEJNUMMÄSTAREN, gotländsk bildhuggare verksam under 1200-talets förra hälft; AF UGGLAS, Träskulptur, s. 283 f.

Fig. 539. Skriftepall, 1700-talet. S. 498. Foto 1958.

Buchschemel, 18. Jh. Wooden lectern, 18th cent.

ligen haft sin plats i den nuvarande tribunbågen och skulle när som helst kunna återflyttas dit. Krucifixet hänger nu på N korväggen. H 270.

Processionskrucifix av ek och björk (fig. 541). Korsstammen och kransen äro prydda med snidade treklöverblad. Korsarmarnas ändar vidga sig till runda tavlor, där evangelistsymbolerna framställas i hög relief. Den understa tavlan (med Matteus' symbol) saknas. Kristi vänstra fot och ett stycke av kransen saknas även. På korset under Kristi fötter finns en genomgående urtagning, som på baksidan täckes av en kopparplåt; troligen en relikgömma. Spår av polykromi: ljusröd karnation, grågrönt och rött på ländklädet, rött i rännen på korset och i evangelisttavlor botten, rester av grönt på korsets baksida. Sannolikt av Alamästaren,¹ 1300-talets mitt.² Förvaras nu i GF (inv.nr B 866).

Predikstolen, av snidat och målat trä (fig. 542), består av polygonal korg med PREDIKSTOL ljudtak samt trappa och dörr (fig. 543). Korgen indelas av parvis ställda pilastrar, som omrama fyllningarnas bågfält. I trappans fyllningar målade akantusornament. Det

¹ Om ALAMÄSTAREN se not 1 s. 630.

² Roosval, Medeltida skulptur, s. 98, pl. LXIX.

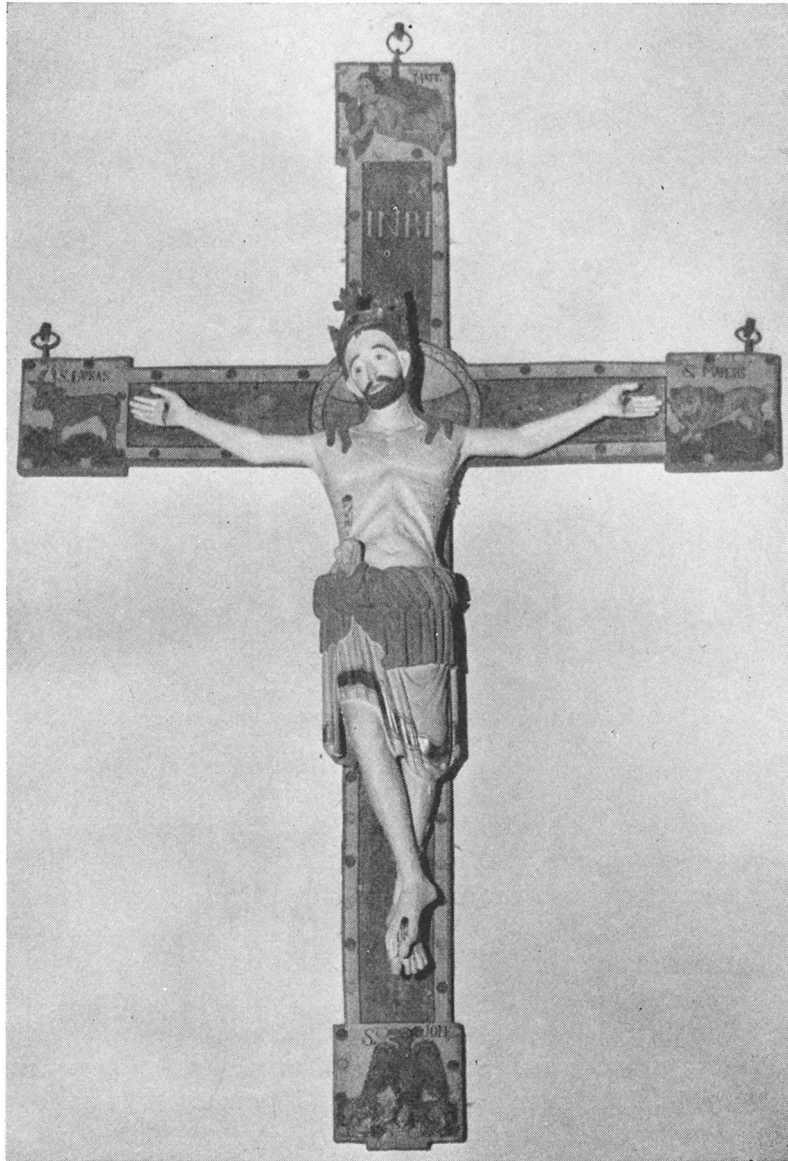

Fig. 540. Triumphkrucifix från 1200-talet av Hejnummästaren. Målningen av Wilh. Petterson 1908. S. 499. Foto 1958.

Triumphkreuz aus dem 13. Jh. vom „Hejnummeister“, 1908 neu bemalt.

Rood, 13th cent., by the Hejnum Master. Paintings by Wilh. Petterson 1908.

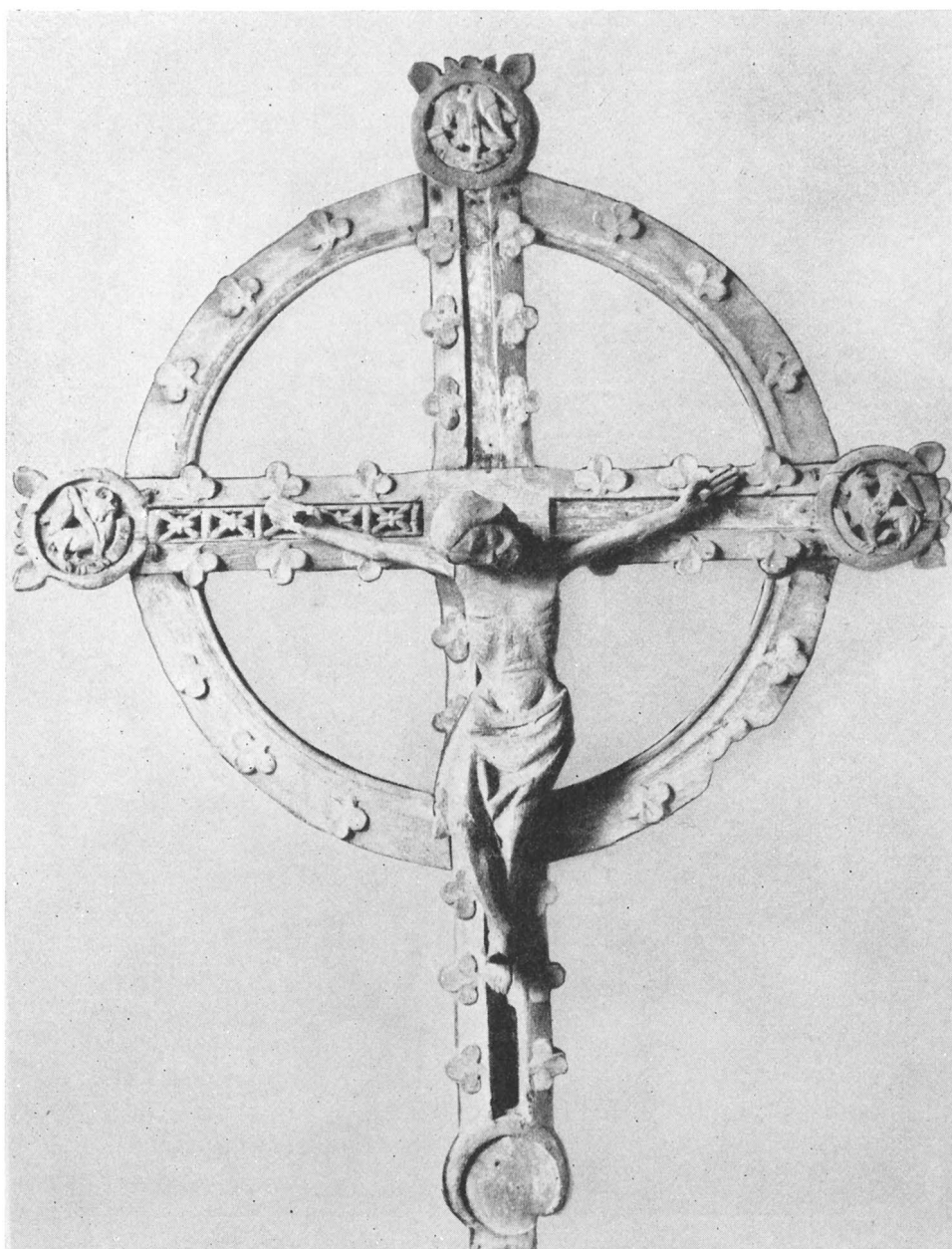

Fig. 541. Processionskrucifix av Alamästaren från omkr. 1350. Nu i GF. S. 501. Foto C. R. af Ugglas 1907—1912.

Prozessionskruzifix des „Alameisters“ um 1350, Processional cross by the Ala Master, circa 1350.
jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby. Now in the Gotland Museum, Visby.

Fig. 542. Predikstolen, tillverkad av Visbysnickaren Jochim Sterling 1687.
S. 501. Foto 1958.

Kanzel von dem Visbyer Tischler Jochim Sterling 1687. Pulpit, made by the Visby carpenter Jochim Sterling 1687.

Fig. 543. Predikstolens dörr. Foto 1958.

Kanzeltür, bemalt 1748. Pulpit door.

höga ljudtaket krönes av en svarvad, kronliknande prydnad, målad i guld, gult, rött och blått, uppbyggt av S-formigt svängda stöd. En liknande prydnad kröner dörren, som på insidan har tulpanmålning i rött och grönt. På väggpelaren mellan korgen och taket ett kontursågat ryggstycke med i vitt målad inskrift: HERRE ÜPLÄT MINA LÄPPAR ATT MIN MÜN MÅ FÖRKÜNNA TIN PRIS. 51 V 17. SALIGE ÄRO THE SOM HÖRA GUDS ORD OCH GIÖMA THET. LUC 11 : V : 28. HOCH TEMPORE /P/ASTOR / L:/OCI (= pastor härstädes) DE C KOLMODIN.¹ Under ljudtaket hänger en vitmålad duva av trä. Predikstolen är förfärdigad av visbysnickaren Jochim Sterling 1687.² Inskrifter målade på dörrens krön: GIORD AO 1687 samt därunder: MÅHLAD AO 1748. Enligt en annan målad inskrift restaurerades predikstolens målning 1908 av Johan Gardelin, Hemse. Ursprungliga färgtoner synas dock ha bibehållits i bågfältens och trappbröstningens grågröna akantus på gulgrå fält.

KORBÄNKAR

Korbänkar av ek (fig. 544). Två stycken, den ena med fyra sittplatser, den andra med tre. De ha tidigare, med det mindre stolrummet framför det större, varit inpanelade i 1600-talsbröstningar. Dessa, som enligt INV. 1830 voro försedda med »galler af träd», borttogos vid restaureringen 1908. Föga återstår nu på själva stolarna av den ursprungliga orneringen. Endast på den åt långhuset vända gaveln finns en ristad fågeldrake (fig. 545), vars stjärt övergår i en bladranka. Huvudet m. m. är bortbilat. Dessutom spår av andra målade ornament. Stolkarmarnas konsoler äro prydda med enkla, skurna bladornament. — Emellertid visa sig några i GF deponerade bräder, prydda med målningar, vara högst märkliga rester av korstolens ursprungliga uppbyggnad. Det är tolv furubräder, som i senare tid stympats och övermålat med brun oljefärg (sannolikt använda som byggnadsmaterial). De kunna med hänsyn till dekorationen uppdelas i två grupper. Den första gruppens bräder, som fogas samman med tappar och hål, smyckas av målningar, vilka framställa en rad av helgon i gotiska arkader. Målningarna äro svårt skadade. Av helgonen urskiljas en S. Olof, en S. Katarina av Alexandria (fig. 546) och ett krönt manligt helgon med en törnespira (? , fig. 547). Färgerna äro: vitt, rött, grönt, svart och violett. De två plankor som bevarat sin ursprungliga längd, 215 cm, visa att dekorationen endast omfattar deras övre hälft. Den undre har aldrig varit målad. Helgonsviten är ej bevarad i sin ursprungliga längd. Vid sammanfogning av plankorna visar det sig att ett par fattas. — Den andra gruppens plankor sammanfogas genom fjäder och nåt och bära dekoration av huvudsakligen ornamentalt art. Huvudmotivet är ett dekorativt träd med vinblad på spirallagda grenar (fig. 548) och med här och var inströdda små hjortar, harar, ekorrar och fåglar. T. v. härom, under ett mindre träd, sitter en gammal man i en stol. Framför honom knäböjer en ung man (fig. 549). Möjligen framställes här Jakob och Esau. Nedtill löper ett rankornament.

¹ CARL KOLMODIN, kh i Kräklingbo från 1732 till sin död 1755.

² JOCHIM STERLING, kyrksnickare, verksam på Gotland från omkr. 1650 till sin död 1692. Se R. STEFFEN, Gotländska kyrksnickare, i Julhälsn. till förs. i Visby stift, 1941, s. 60 ff.

Fig. 544. Korbänk från 1300-talets förra hälft, Ö om sakristiportalen. Foto 1958.

Chorgestühl aus der ersten Hälfte des 14. Jh., O vom Sakristeiportal. Choir stall, first half of 14th cent., E. of vestry doorway.

Färgerna äro rött, grönt, violett och gult. Alla dessa bräder äro stympade och nå endast en höjd av 100 cm (GF, inv.nr D.C. 1400).

Å två av den första gruppens bräder finns en ristad inskrift: 1621 ALT DERFRA HAR IEG STA I DEN STOL OK HER SKAL IEG . . . Den torde vara anbragt av en av de sångare, («Chorkarlar», jfr Martebo SvK Go., I, s. 79) som i nyare tid hade sin plats i korbänken.

Den första gruppens bräder ha utgjort korstolens ryggpanel, vars över ryggbalken uppskjutande del smyckats av målning. Svitens längd har, om vissa felande bräder räknas med, motsvarat det större stolrummets. Bräderna av andra gruppen ha bildat ett gavelstycke för båda stolraderna. Det bevarade gavelstycket med fågeldraken tänkes då ha tillhört det främre (mindre) stolrummet på bänkens öppna kortsida. Rekonstrueras korstolen på detta sätt, tvingas man antaga, att dess ursprungliga plats varit vid S korväggen, mellan korportalen och tribunbågen. I INV. 1830 omtalas att korbänken var placerad på N sidan. Den flyttades sannolikt dit i slutet av 1600-talet, då den ombyggdes. Målningarnas stil förlägger korbänkens tillkomst till 1300-talets förra hälft.¹ Den större bänkens H 113,5, L 269, B 47. Den mindre bänkens H 113,5, L 200, B 51.

¹ Utförlig argumentering av rekonstruktion och datering i B. SÖDERBERGS uppsats: Kräklingbo kyrkas korstolar, i Gotländskt Arkiv VI, 1934, s. 18.

Fig. 545. Drakslinga, inskuren på V gaveln av kor-
bänken V om sakristiportalen. Foto 1958.

Drache mit Ornamentge-
schlinge, am W Giebel des
Chorgestühls W vom Sakri-
steiportal.

Dragon coil, carved on W.
end of choir stall, W. of
vestry doorway.

BÄNKAR

Kyrkans bänkinredning (fig. 524) är öppen, med gotiserande detaljer, målad i blågrönt och rött. Den tillkom 1908, varvid de gamla bänkarnas ryggstöd inpanelades i de nya. Tidigare funnos slutna bänkrum, vilka tillkommit vid olika tidpunkter. En i GF förvarad bänkskärm (inv.nr C 9062, fig. 550) är den enda bevarade resten av den bänkinredning från 1700-talet, som borttogs vid restaureringen 1908. De fem fälten ha målade akantusornament i grågrönt och rött på vit botten. Det brunmarmorerade ramverket har blåmålade kanter. Bänkskärmens akantusmotiv togs som förebild vid

Fig. 546. S. Katarina av Alexandria och S. Olof, målning på bräder som tidigare hört till korbänkarna i fig. 544—545. Nu i GF. Foto C. R. af Ugglas 1907—12.

St. Katharina von Alexandria und St. Olav, Malerei auf Brettern, die früher zu dem Chorgestühl Abb. 544—545 gehörten, jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

St. Catherine of Alexandria and St. Olof, painting on boards, which were earlier part of the choir stalls in figs. 544—545. Now in the Gotland Museum, Visby.

Fig. 547. Helgon med bok och törnespira, korbänkens gavelbräder. Nu i GF. Foto A. Edle.

Heiliger mit Buch und Dornenszepter, Malerei auf den Giebelbrettern des Chorgestühls, jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Saint with book and sceptre of thorns. End boards of choir stall. Now in the Gotland Museum, Visby.

målning av läktarens barriär 1939 (se s. 510). 1750 (RÄK.) omtalas målning av bänkar och 1832 nya bänkar. 1859 beslöts att alla bänkrummen i kyrkan skulle oljemålas i samma färg (troligen i mörkbrunt), eftersom »nya Bänkrum blifvit inredda, som ännu voro omålade och målningen å de gamla var förlorad och afnött» (ST.PROT.).

Brudstol av trä (fig. 551) med kontursågat ryggstöd. Målad 1908 i blågrönt och rött. På ryggstödet blommor i rött och grönt. Skuren inskrift under sitsen: I:SRA:EL:LING:STRÖM:HAR:FÖRÄRT:DÄN:NA:STOL / AN:NO 1789. — B 91, H med ryggstöd 112.

BRUDSTOL

Fig. 548. Målat ornament från korbänkens gavelbräder. Nu i GF.

Ornamentmalerei von den Giebelbrettern des Chorgestühls, jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Painted ornament on end boards of choir stall. Now in the Gotland Museum, Visby.

LÄKTARE

Läktaren i V (fig. 526) uppbäres av pelare målade i ljusgrå och ljusröd marmorimitation och med listkapitäl. Bröstningen har liksom trappbarriären listomgivna fyllningar med akantus i grönt på ljusgrå botten. Uppförd 1939. — Redan 1793/94 byggdes en läktare i kyrkans V del (RÄK.). Denna revs 1908. I samband med denna restaurering skrev J. ROOSVAL i manuskript till kyrkans beskrivning (SvK:s arkiv): »Bland saker som fått stryka på foten vid restaureringen, är den gamla bröstningen från orgelläktaren. Den stod nu ute på kyrkogården. Dess delikata ljusblå färg med

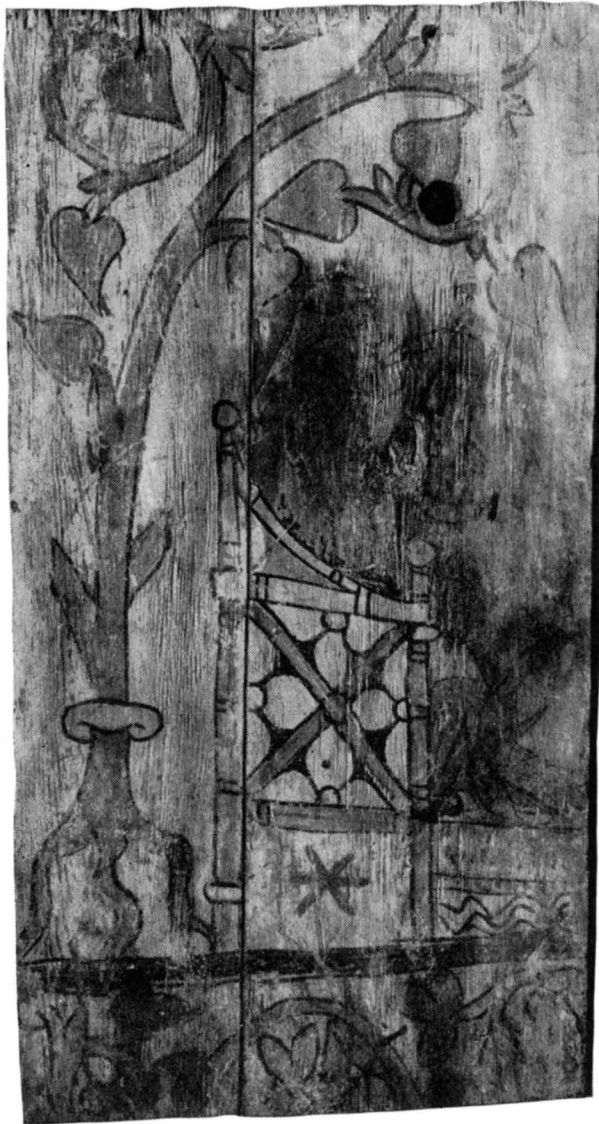

Fig. 549. Jacob och Esau (?), målning från 1300-talet på korbänkens gavelbräder. Nu i GF.

Jacob und Esau (?), Malerei des 14. Jh. auf den Giebelbrettern des Chorgestühls, jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Jacob and Esau (?), painting from the 14th cent. on end board of choir stall. Now in the Gotland Museum, Visby.

Fig. 550. Bänkskärm med målad dekor från 1700-talet. Nu i GF. S. 508. Foto A. Edle 1939.

Gestühlswand mit dekorativer Malerei des 18. Jh. jetzt in »Gotlands Fornsal«, Visby.

Pew end with 18th cent. painted decorations. Now in the Gotland Museum, Visby.

violett ramverk, prytt av målade rosenstjälkar i bandrosetter och vita guirlander i fyllningarna, utgjorde ett elegant och ovanligt exempel på gustaviansk färgdekoration i gotländska kyrkor. Det lär dock vara möjligt, att det vackra dekorationsstycket åter får användning i kyrkan.» Trots manuskriptförfattarens bemödanden kom denna förhoppning på skam. Läktarbröstningen blev sannolikt såld till ved. När 30 år därefter det gjorda skulle göras ogjort och en läktare ånyo uppbyggas och församlingen tillråddes att begagna den vackra bröstningen från 1793/94, var denna omöjlig att återfinna. Man lyckades visserligen från en privatperson återfå en skärm, som antogs ha hört till läktaren,

Fig. 551. Brudstol från 1789. S. 509. Foto 1958.

Brautstuhl von 1789. Bridal chair, 1789.

Fig. 552. Nummertavla, inköpt 1762.
S. 514. Foto 1958.

Nummerntafel, 1762 Hymn board, bought in
erworben. 1762.

Fig. 553. Dopfunt av sandsten från 1670.
Locket av Jochim Sterling, Visby, 1687.
S. 515. Foto 1958.

Taufe aus Sandstein von 1670, der hölzerne
Deckel von Jochim Sterling in Visby 1687.
Sandstone font, 1670, the cover by Jochim
Sterling, Visby, 1687.

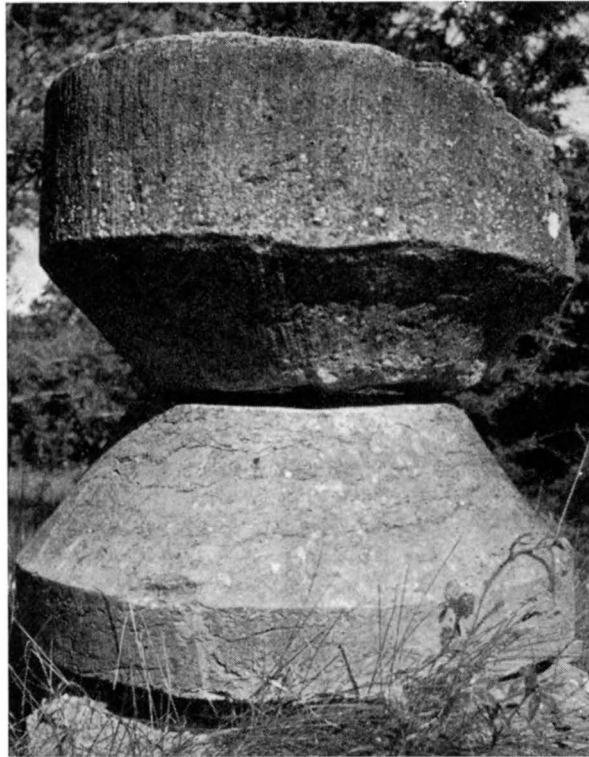

Fig. 554. Fragmentarisk medeltida dopfunt av kalksten.
 Bruchstücke einer mittelalterlichen Taufe aus Kalkstein. Fragments of mediaeval limestone font.

men den befanns vara en bänkskärm med fragment av målning av tidigare 1700-tals dato, med ett på Gotland ofta upprepat, risigt akantusmotiv och långt ifrån av samma värde, som den förlorade äkta läktarbröstningen. Emellertid togs denna skärm, så gott det gick, i viss mån till mönster för den nya läktarens målning. — Under läktaren fanns tidigare en avplankning. I INV. 1830 anmärkes att läktaren vilar på en »Rustkammare upbyggd 1811 för Thorsborgs Compagnie» på den N sidan »ock å den Södra på ett Magazin» (jfr RÄK. 1811/12). I VIS.PROT. 1862 nämns att denna avplankning borttagits.

ORGEL

Orgeln, som har nio stämmor, är tillverkad av Firma E. A. Setterqvist och Son, Örebro. Den trappstegsformade orgelfasaden, som är målad i grågrön marmorimitation, omger det V rundfönstret (fig. 526). Orgeln inköptes 1939.

NUMMER-
TAVLA

Nummertavla av snidat och målat trä med mörkbrun ram, vridbar. Överstykke med skulpterade och målade blommor och blad, som omgiva en försilvrad elliptisk

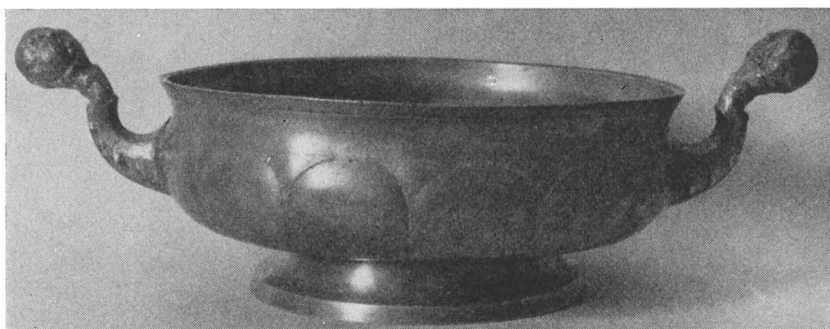

Fig. 555. Dopskål av tenn, 1600-talet. Foto 1958.
Taufschale aus Zinn aus dem 17. Jh. Pewter baptismal bowl, 17th cent.

krans med Jahve i hebreiska bokstäver (fig. 552). Det krönes av en genombruten glob. Målades 1908 i guld, silver, rött och blått, hade närmast förut varit brunmålade. Nummerbrickor av trä, svarta med vitmålade siffror. Nummertavlan inköpt 1762 (RÄK.). H 142, B 50.

Dopfundt av sandsten, består av cuppa, fot och mellanstycke (fig. 553). Cuppan är DOPREDSKAP ornerad med beslagsornament. På den urneformade foten fyra änglahuvuden och druvklasar i hög relief. Målning i grått, gråblått, mörkrött och svart. Siffran 7 i det på cuppan inhuggna årtalet 1670 är övermålad med siffran 9.

Locket av snidat och målat trä, som i sin uppbyggnad starkt påminner om predikstolens ljudtak (fig. 542). Dopfundtlocket tillkom också samtidigt som predikstolen, 1687, och bör vara utfört av Jochim Sterling¹ (RÄK.). Det är nu målat i rött, gult, blått och ljusbrunt. Locket restaurerades 1908. Funtens H 103,5, D 63. Lockets H 96. Dopfunten står strax Ö om kordörren på en rund plint med periferisk piscina och därifrån löpande kanal till centralhål samt med fyrkantigt hål för fästande av stativ till pulpet. Plinten har säkert utgjort underlaget för den starkt skadade, medeltida dopfundt av kalksten (fig. 554), vilkens fot och defekta cuppa nu förvaras i prästgårdens bod, sedan den till 1957 stått oskyddad prästgårdens trädgård. Cuppan är ornerad och saknar uttömningshål. Funtens fot är 71 cm bred, vilket exakt motsvaras av plintens råhuggna mittparti. Funten och dess anordning härstammar sannolikt från 1200-talets senare hälft. Cuppens H 40, D 68. Fotens H 31.

Dopskål av tenn (fig. 555), vid och bukig; buckelörnerad och med broskörnerade barockhandtag. Foten sekundär. Utan stämplar. 1600-talet. H 11, D 25. Denna dopskål fick sannolikt ersätta en äldre, som bortrövades av ryssarna 1717 (RÄK.).²

¹ Se not s. 506.

² Se s. 464.

Fig. 556. Kalk och paten av delvis förgyllt silver, tillverkade av Qvist—Berendts-son—Falkengren, Visby, inköpta 1776—77. Foto 1958.

Kelch mit Patene aus teilweise vergoldetem Silber, hergestellt von Qvist—Berendts-son—Falkengren in Visby, angeschafft 1776—77.

Chalice and paten, partly silver-gilt, made by the Visby goldsmiths Qvist, Berendts-son and Falkengren, and purchad in 1776—77.

NATTVARDS-
KÄRL

Kalk av delvis förgyllt silver (fig. 556) med klockformig cuppa. Noden är prydd med tre kvinnliga huvuden i relief. På den sexflikiga foten är ett krucifix fastnitat. Enligt stämplrar tillverkad av Qvist-Berendts-son-Falkengren (mästare i Visby 1760—82, UPMARK s. 730). Inköpt 1776/77 (RÄK.). H 24, D 12. — Paten av förgyllt silver (fig. 556). Dekoreras med fyra graverade kors, påminnande om konsekrationkors. Samma stämplrar som föregående. Inköpt 1776/77 (RÄK.). D 14,5.

Vinkanna av silver, inuti förgyllt, päronformad. På locket lamm med korsfana. Bladränka kring livet. Enligt stämplrar tillverkad av Atelier Borgila, Stockholm, 1933. Skänkt av professor Nils Lithberg, Stockholm.¹

Oblatask av delvis förgyllt silver, med rankornering kring övre kanten; rund med kupigt lock. På locket mitt rund förhöjning med graverat likarmat kors. Enligt

¹ NILS LITHBERG, professor, folklivsforskare, f. 1883 i Norrlanda, † 1934 i Stockholm.

Fig. 557. Sockenbudstyg av tenn från 1795—96. S. 518. Foto 1958.

Krankenkelch mit Patene aus Zinn von 1795—96. Pewter chalice and paten for parish visits, 1795—96.

Fig. 558. Oblatask av tenn, inköpt 1804. S. 518.
Foto 1958.

Oblatendose aus Zinn, erworben 1804. Pewter wafer box, purchased in 1804.

Fig. 559. Ljusstake av mässing (nr 1), 1600-talet. S. 520. Foto 1958.

Messingleuchter, 17. Jh. Brass candlestick, 17th cent.

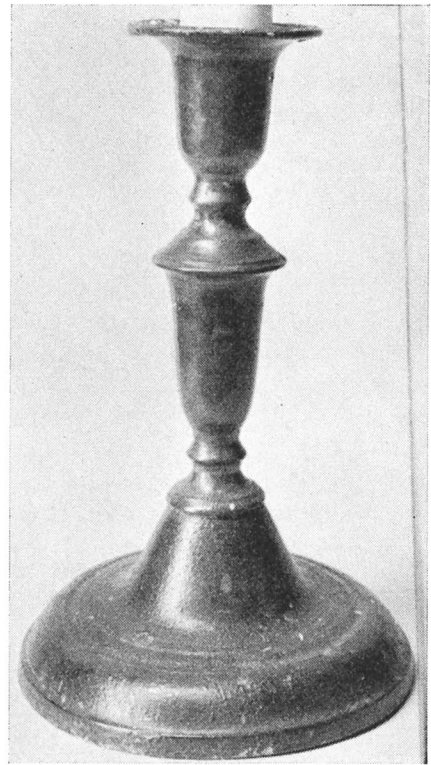

Fig. 560. Ljusstake av tenn (nr 3), 1700-talet. S. 520. Foto 1958.

Leuchter aus Zinn, Pewter candle stick, 18. Jh.

stämplrar tillverkad 1953 av Atelier Borgila, Stockholm. Skänkt av kyrkoherde Karl Österberg.¹

Sockenbudstyg av tenn (fig. 557), bestående av kalk och paten. Kalkens cuppa klockformig; patenen ganska djup. Oornerade och utan stämplrar. Troligen det sockenbudstyg som enligt RÄK. inköptes 1795/96. Kalkens H 12, D 8,5. Patenens D 8,5. — Oblatask av tenn (fig. 558), rund med kupigt lock, oornerad. Inköptes 1804 (RÄK.). H 7,5, D 8,5.

BRUDKRONA Brudkrona av förgyllt silver. Sju utåtböjda spetsar, slutande i vita pärlor. Besatt med slipade, i silver infattade röda glas. På ringen hjärtan i relief. Enligt stämplrar tillverkad av Atelier Borgila, Stockholm, 1950. Gåva av Kräklingbo kyrkliga ungdomsförening 1952. H 10, D 9.

LJUSREDSKAP Ljuskronor av mässing. 1. För 18 ljus i två kransar, med S-formgit svängda ljus-

¹ KARL ÖSTERBERG, kyrkoherde i Öja, f. 1863, † 1957. Som emeritus bosatt i Hejdeby, Kräklingbo.

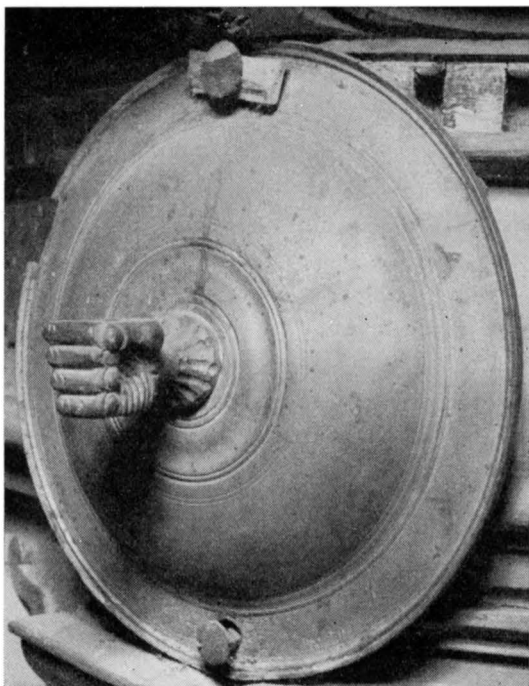

Fig. 561. Ljushållare av mässing, vars »ljusekrona» borttrövades av ryssarna 1717. S. 520. Foto 1958.

Wandplatte eines 1717 von den Russen geraubten Messingleuchters.

Brass sconce, the socket of which was taken away by the Russians in 1717.

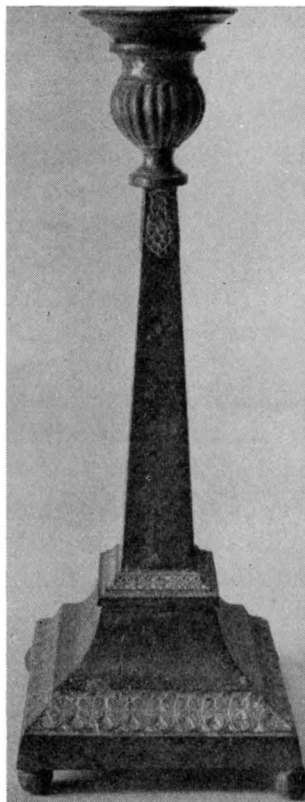

Fig. 562. Ljusstake av tenn (nr 1). Tillverkad av J. Malmström, Landskrona 1812. S. 520. Foto 1958.

Leuchter aus Zinn, gearbeitet von J. Malmström in Landskrona 1812. Pewter candlestick, made by J. Malmström, Landskrona 1812.

armar och runda manschetter. — 2. För 16 ljus i två kransar, med S-formigt svängda ljusarmar och runda manschetter. Båda ljuskronorna ha överst prydnadsarmar avslutade med reflexblommor. Bådas H 95. Den ena ljuskronan inköptes 1897 (RÄK.).

Ljuskrona av trä, för 18 ljus i två kransar, med S-formigt svängda ljusarmar och runda manschetter. Svarvad stam med genombrutna glober, nedåt avslutad i kula. Målad i ljusbrunt och blått. Tillverkad av kronobåtsman Pehr Lütke 1827/28 (RÄK.). H 85. Förvaras nu i kyrkans magasin.

Ljusarmar av mässing. Ett par för 6 ljus vardera. Ljusarmarna äro S-formigt svängda och manschetterna äro liksom den vida väggbrickan runda. Gåva 1931 av Kräklingbo kyrkliga syförening. H 27,5, L 39,5, B 60.

Ljusstakar av mässing. 1—2. Ett par, vardera för ett ljus (fig. 559), med balusterformat skaft och rund, oproportionerligt stor fot. Inristning under foten: bomärke samt P L. — H 19. Fotens D 16. — 3—4. Ett par, vardera för tre ljus, med balusterformat skaft och två ljusarmar, manschetterna runda. Moderna. Skänkta av hemmansägare Karl Hellgren, Lillhammars. H 50. — 5—6. Ett par, för tre ljus vardera, med balusterformat skaft och från de två ljusarmarna nedhängande bladprydnader. Vid fot. Skänkta av Kräklingbo kyrkliga ungdomssyfoering 1943. H 35, fotens D 18.

Ljusstakar av tenn. 1—2. Ett par för ett ljus (fig. 562), med obeliskformat skaft, som vilar på en kvadratisk fot. Inskrift under foten: J MALMSTRÖM LANDSKRONA. Enligt stämplrar på den ena tillverkade 1812. H 30,5. — 3—4. Ett par för ett ljus (fig. 560), med balusterformat skaft och rund fot. Utan stämplrar. H 18,5.

En »ljusekrona», sannolikt av mässing, som suttit fästad på predikstolen, bortrövades vid ryssarnas härjningar 1717 (RÄK.). Dess som en knuten hand utformade hållare av mässing finns fortfarande kvar på predikstolen (fig. 561). Väggbriekans D 22.

TEXTILIER

Antependier: 1. Av rött ylletyg med guldgaloner och broderier i gult och vitt. På mitten stort kors omgivet av blommor. Jugendstil. Tillverkat vid Elisabeth Bastholms Paramentfabrik, Göteborg. Skänkt av Kräklingbo kyrkliga syfoering 1910. L 245, H 100. — 2. Av vit, bladmönstrad sidenbrokad med lamm och korsfana broderat i silver och rött. Utfört av Kristlig Konst, Stockholm. Gåva 1944 av Kräklingbo kyrkliga syfoering. L 245, H 115. — 3. Av grön, blommönstrad sidenbrokad med vinrankor och sädesax broderat i gult och vitt, omslutande kristogram i guldgaloner. I vitt broderad text: OM NÅGON FÖRBLIVER I MIG SÅ BÄR HAN MYCKEN FRUKT. Tillverkad av Kristlig Konst, Stockholm. Gåva 1945 av kyrkvärden Oskar Thomasson, Kärrmans. L 245, H 114. — 4. Av violett, korsmönstrad sammet med broderier i vitt, silver och grönt. På mitten kors, omgivet av vinrankor, sädesax, hjärta och ankare. Förfärdigat av Kristlig Konst, Stockholm. Inköpt 1947. L 246, H 115.

Mässhakar: 1. Av violett sammet, kantad med breda guldband. På ryggsidan stort kors i guldband och broderi, i korsarmarnas skärningspunkt I H S. Inköpt 1910. H 95, resp. 115. — 2. Av vit, bladmönstrad sidenbrokad med band och broderier. På ryggsidan stort kors prytt med broderade blommor i guld, grönt, rosa och blått. Utförd av Kristlig Konst, Stockholm. Gåva 1944 av småskollärarinnan Judith Lithberg, Kräklingbo. H 102, resp. 125. — 3. Av grön, blommönstrad sidenbrokad. På ryggsidan sädesax och kors broderat i guld, gult och grönt. Tillverkad av Kristlig Konst, Stockholm. Skänktes 1945 av hemmansägaren Arvid Jakobsson, Rågåkra. H 103, resp. 119.

Kormatta, flossa. Mörkröd med svart mönster och text i svart: MCMXXXV KRÄKLINGBO KYRKA. Tillverkad och skänkt av Kräklingbo kyrkliga ungdomssyfoering 1935. 165×72.

Håvar: Ett par, av svart sammet med silvergaloner och hängande mässingsklockor; svartmålade, svarvade skaft. L 176.

Fig. 563. Gravsten (nr 1) med stavkors, grå kalksten, 1200-talets början. Foto J. W. Hamner 1922.

Grabplatte aus grauem Kalkstein mit Stabkreuz vom Anfang des 13. Jh. Tombstone with stave-cross, grey limestone, early 13th cent.

Fig. 564. Gravsten (nr 2) av grå kalksten, över Laurentius Erasmi 1658. Foto 1958.

Grabplatte aus grauem Kalkstein von 1658. Tombstone, grey limestone, 1658.

Gravstenar: 1. Medeltida, trapezoidal, av grå kalksten med stavkors på mitten GRAVMINNEN (fig. 563). Kantskrift i majuskler: HIC [:] IACET : MAR / GARETA : [F]ILIA [:] BTER IN [I] · [C]VIVS : ANIM / A : IN : PACE : RE / QV IESCAT (= här ligger Margareta Buterinsdotter, vars själ må vila i frid). Stenen är från tidig medeltid, sannolikt från 1200-talets början. Stavkorset är en kvarleva från 1100-talets ornamentik.¹ Svårt nött. Står nu bakom altaret. 102 × 60. — 2. På S sidan i korutsprånget, bredvid altaret. Grå kalksten, i de fyra hörnen blommor i nedhuggen relief (fig. 564). Inskrift: 1658 NATUS 7 APRIL / LAURENTIUS ERASMI / DENATUS 21 DECEMBR / HIC QUIESCIT IN PACE (= den 7 april föddes Lars, Erasmus' son, han dog den 21 december [samma år]. Han vilar här i frid). Därunder: ANNO 1688 EST HIC / SEPULTUS FILIOLUS / PASTORIS JOHANNES /

¹ Stenen tydd och daterad av fil. dr SÖLVE GARDELL.

Fig. 565. Gravsten (nr 3) av grå sandsten över Petronella Nilsson, † 1677. Foto 1958.
Grabplatte aus grauem Sandstein von 1677. Tombstone, grey sandstone, 1677.

SAMUELIS SALAEMONIUS / CUIUS ANIMA IN SINU / SERVATORIS IESU (= år 1688 begravdes här kyrkoherdens lille son Johannes Samuelsson Salaemonius, vilken själ [nu vilar] i Frälsaren Jesu sköte). 97×58. — 3 (i koret). Av grå sandsten (fig. 565) med evangelist-symbolerna i nedsänkt relief i de fyra hörnen och ett vapenliknande ornament — hand hållande tre blad — upptill. Inskrift: UNDER DENNA STENAN HVILAR / THEN FORDOM MYCKET DYGDE / SAMA HUSTRVEN PETRONELLA NIELS / DOTTER (s. 465) SOM DODE ANNO 1677 / DEN 16 MAY NÄR HON MED SIN. K. / MAN . H. RASMUS HADDE LEFVAT 31 ÅÅR OCH 7 MÅNADER OCH FODT TILL VER / DAN 10 BARN GUD HENNAS SIÄL / FROGDA EVINNERLIGA. Därunder senare inskrift med mindre bokstäver: PASTORIS . H . SAMUELIS SALMONII . K . HUSTRU EHREBORNE OCH DYGDESAMME MATRONA CATHARINA ERASMI KRAEKLINGIA (s. 465) BLEEF / HÄR UNDER MEDH WÄLFÖRSKYLDT HEDER / LIGEN BEGRAFVEN ÅHR 1708 THEN 13 FEBRUARY / LEFVER WAEL. Kring kanten: PSALM 17 V 15 IAG VIL / METT VARDA NÄR IAG UPVAKAR EFTER TITT / BELÄTE HENNAS ÅLDER / 53 ÅÅR 6 MÅNEDAR. — 220×122. — 4 (i koret). Av grå sandsten utformad och prydd som föregående men i skölden hand hållande kalk. Inskrift: ANNO 1683 DIE 27 MARTII IN / DOO PLACIDE OBDORMIVIT / QVONDAM R : DUS D : NUS ERAS / MUS NICOLAI (s. 465) QVI HASCE ECCLESIAS ANNOS 35 FIDELI / TER CURAVIT PASTOR. CORPUS EIUS HIC TVMVLATUM IN / PACE QVIESCIT ANIMA AETERNA / BEATUDINE GAVDET (= år 1683 den 27 mars avsommade Erasmus

Fig. 566. Kista av ek från 1600-talet. S. 524. T. v. skymtar en inmurad sten från en fönsteromfattning, 1100-talets slut. S. 488. Foto 1958.

Eichentruhe des 17. Jh. Oak chest, 17th cent.

Fig. 567. Målad dekor från 1660 på kistlockets insida (jfr fig. 566). Foto 1958.

Dekorationsmalerei von 1660 auf der Innenseite des Truhendeckels. Painted decorations on inside of chest lid, 1660 (cf. fig. 566).

Fig. 568. Kistfasad från Hejdeby i Kräklingbo. Kistan har sannolikt tillhört kyrkan. 1400-talets senare del. Nu i GF.

Truhenfassade aus Hejdeby in Kräklingbo, die wahrscheinlich aus der Kirche stammt, zweite Hälfte des 15. Jh., jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Chest front from Hejdeby in Kräklingbo parish. Probably the chest originally belonged to the church. Late 15th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

Nicolai, som varit den trofaste, förordnadsvärde herden för denna kyrka under 35 år, hans lekamen är här i frid begravnen, själen njuter evig salighet). Kring kanten: E S 14 V I ET ERIT DIES QVO REQUIEM / PRAESTITERIT JEHOVAH TIBI A DOLORE ET A COMMOTIONE / TUA AC E DURA SERVITUDE / ILLA QVAE EXERCITA FUERIT IN TE VIXIT ANNOS 62 (= Jesaja 14 v. 3 [sic]: Och på den dag då Herren låter dig få ro från din vedermöda och ångest, och från den hårda trældom som har varit dig pålagd. — Hon som här tjänat ut levde i dig i 62 år). 215 × 116. — 5 (trampsten vid V portalen). Av kalksten. Inskrift: I H S / N H S / GURPA / ANO 1722. 80 × 55.

På kyrkogården vid kyrkans S mur ligger ett antal nötta gravstenar: 6. Av kalksten. Rundad i övre kortänden. Av den nästan utplånade texten kan man utläsa att stenen varit ägnad MARGARETHA GURPA och hennes HOSBONDE MATS G. 170 × 103. — 7. Av kalksten med cirkelformade prydnader i de fyra hörnen. Läslig inskrift: ANNO 1707. 206 × 116.

MÖBLER

Kista av ek (fig. 566) med smidda järnbeslag och 3 lås. På lockets insida målad dekor (fig. 567): blommor i grönt och rött på rödgul botten, omgivande initialer och årtal i blekgul ton: I P G: A T D S / 1660 samt ett bomärkeartat mittornament. L 138, H 70, B 63. Enligt RÄK. »Inropt å Hr Beckmans auktion», 1852/53. — En äldre kista förstördes vid ryssarnas plundring 1717 (RÄK.)

Fasad av medeltida kista av ek (fig. 568). Snidad i gotisk stil i 6 fält, vart och ett med en rosett, uppåt övergående i bladornament; däröver en rundbåge med överliggande

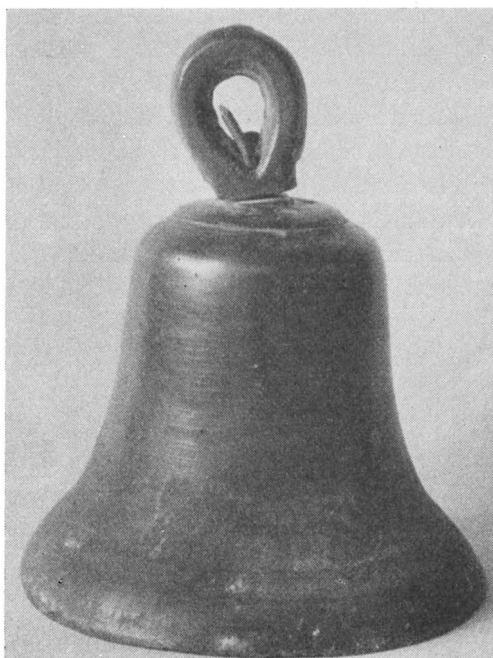
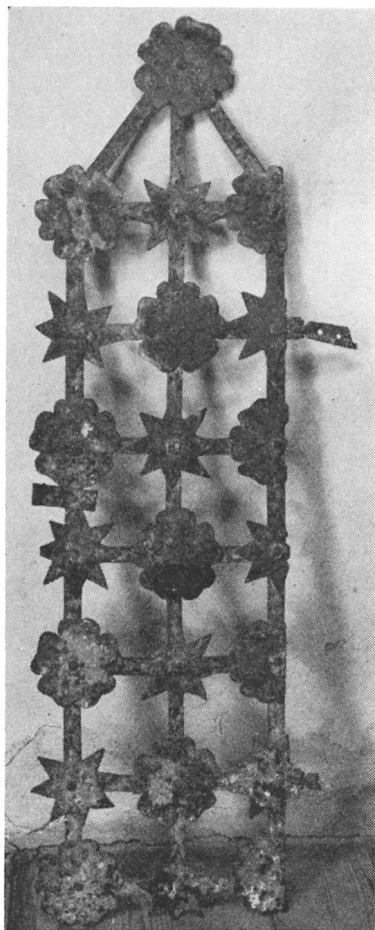

Fig. 570. Sanctusklocka av malm, 1300-talet (?).
S. 526. Foto 1958.

Sanctusglöckchen aus Erz, 14. Jh.(?).	Small bell of bronze, 14th cent(?).
--	--

Fig. 569. Galler av smidesjärn, medeltida. S. 467.
Foto 1958.

Schmiedeeisernes Gitter aus dem Mittelalter.	Wrought iron grille, mediaeval. Probably from niche.
---	---

spetsbåge med krabbor; däröver spetsbågiga fönsterliknande ornament och fantasi-figurer. Låset är utbrutet och hålet har i senare tid lagats på insidan med en furubräda. 1400-talets senare del. L 179, H 70. Kom till GF (inv.nr D. C. 396) från Hejdeby i Kräklingbo, men har sannolikt ursprungligen tillhört kyrkan.¹

Bord av furu med rektangulär skiva och breda kontursågade ben. 1700-talet. Målades i blågrönt och rött 1908. Skivans mått 126 × 68. — Stol av furu med kontursågat ryggstöd. Samtida med bordet. Målades vid restaureringen 1908 i blågrönt och rött. H 102,5, sitsens H 57.

¹ Kistfasaden upptäcktes i sitt nuvarande skick år 1861 på en uthusvind i Hejdeby. Det uppgavs att kistan tidigare hade tjänstgjort som mjölbänge så långt tillbaka gårdsfolket kunde minnas. Se art. i Sv. ARBETAREN 26/10 1861, sign. F. T. R.

DIVERSE Kyrkstötekläpp av målat trä med svarvade knoppar i båda ändar. På kläppens övre del målat blomstermotiv i gult och rött, i övrigt grönmålad. Knopparna röda. Nu i GF (inv.nr C 1868). L 260.

Ram till Karl XIII:s tal till rikens ständer den 2 maj 1810. Av blåmålat trä med konungens namnchiffer i gult på överstycket. Trycket förkommet. H 62,5.

KLOCKA Klockan, som hänger i takryttaren, inköptes hos »hr Burmeister» i Stockholm 1745. Inskriptionerna ha förstörts genom kimning och äro nu nästan utplånade. Vid inventeringen 1830 kunde man läsa följande: (på V sidan) BARTHOLOMAEUS / B. L. KOLMODIN P SMITTS H . . T : H : C . . . ANNO 1745. — (på Ö sidan) ME FECIT — G : MEIER HOLMIAE.¹ — D 72.

Före 1717 fanns i Kräklingbo två klockor, som då nedtogos och bortfördes av rysarna vid plundringen (RÄK.). Efter denna katastrof var kyrkan utan klocka i 28 år och vid vis. 1740 anmärktes: »Ingen Klocka är i Kyrkian, ändock Församlingen för många år fått ther til af Landet Collect 50 Dr Smt hwilka penningar Pastor berättade att Församlingen i förra Pastoris tid upkiöpt i Tiära, och smort på Tornet och Taket, och allt så twärtemot thess destinerade usus orätt anwende, hwilket skall til Venerandum Consistorium refereras» (VIS.PROT.).

Sanctusklocka av malm (fig. 570) förvaras i sakristian, 1300-talet(?). Kronan avbruten. D 11, H (med krona) 13.

SAMMANFATTNING

I. Träkyrka av obekant utseende från 1100-talets förra hälft eller tidigare. Kastal strax SV om kyrkan från 1100-talet eller 1200-talets början.

II. Kor med absid av sten bygges intill en träkyrka eller intill dess kvarstående långhus omkr. 1180 (fig. 571: I). Koret till denna kärnkyrka är bevarat i nuvarande fyrkantiga korutsprånget.

III. Träkyrkan rives. Stenkyrkan fullbordas med ett långhus, som till en del ännu är bevarat. Invigning 1211 (fig. 571: II), vilket alltså är året för kärnkyrkans fullbordande. Muralmålningar (fig. 530 — 533) från samma tid.

IV. Gotisk ombyggnad och utvidgning. Absiden rives, det forna koret behandlas som fyrkantigt korutsprång, det forna långhuset, vars V hälft rives, bildar kor, ett nytt, bredare långhus bygges (fig. 571: III) och i V planeras ett torn, vilket dock aldrig kom till utförande (fig. 571: C). Mästaren är Neo-Iconicus omkr. 1260. Triumfkrucifix (fig. 540) sent arbete av Hejnummästaren, samtida med det ungotiska ombygget. Enkel dopfunt (fig. 554) med sin ursprungliga funtplint, troligen samtida med det ungotiska ombygget.

V. Processionskrucifix (fig. 541), korbänk med snideri och målning (fig. 544—549), från 1300-talets förra hälft. Sanctusklocka (fig. 570).

VI. Altarskåp (fig. 535) av Ekemästaren, sannolikt verksam i Visby under 1500-talets förra hälft.

VII. 1600-talet. Ny predikstol av Jochim Sterling 1687 (fig. 542), dopfunt av sandsten 1670 (fig. 553).

¹ GERHARD MEYER d. y., f. 1704, mästare i Stockholm 1723. † 1784. — L. M. HOLMBÄCK: Klockor och klockringning, Sthlm 1951.

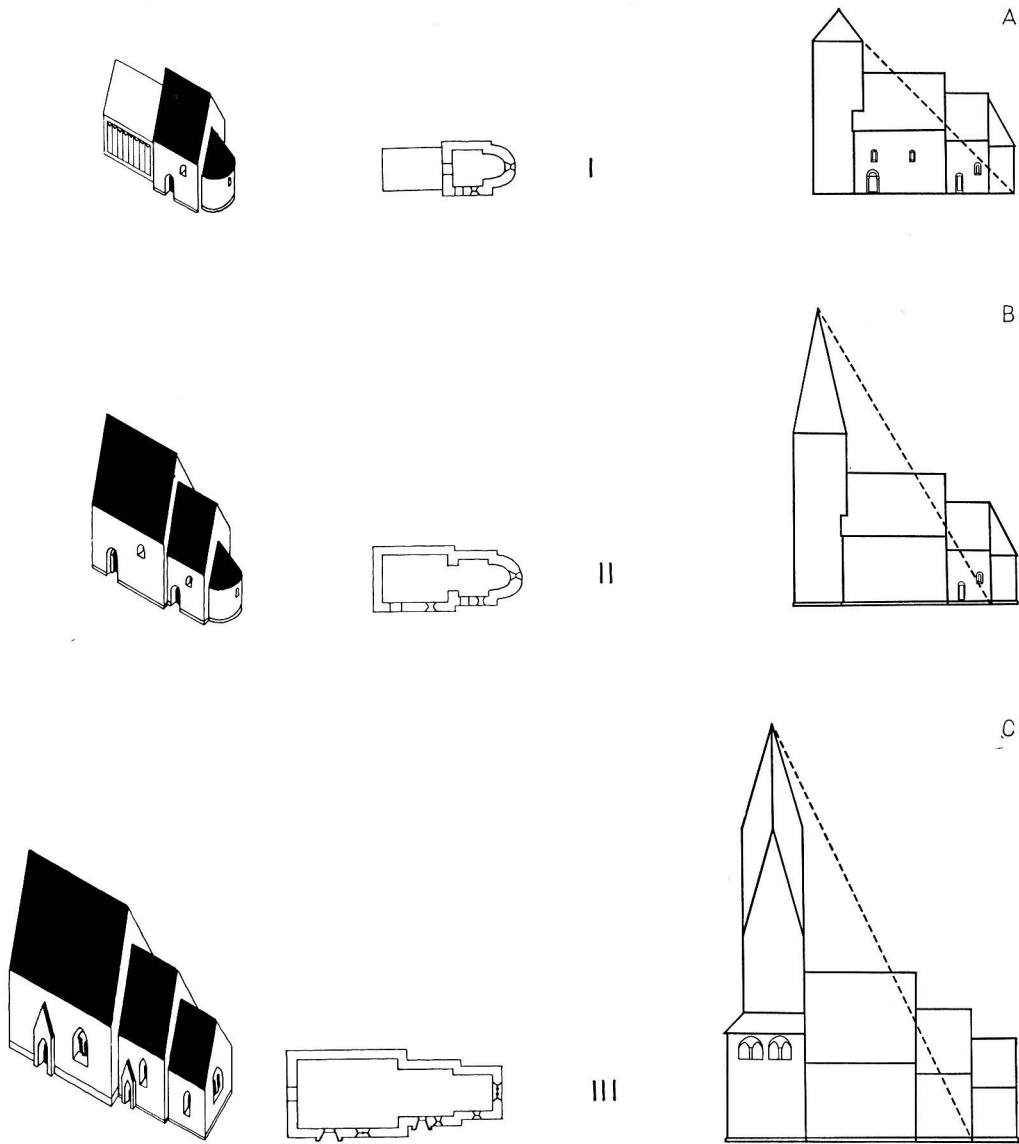

Fig. 571. I—III. Kyrkans utveckling. — A. Projekt till kärnkyrkan omkr. 1180. — B. Veckkapitäl-mästarens projekt. 1200-talets början. — C. Neo-Iconicus' projekt, omkr. 1260. 1 : 1 000.

I—III. Die baugeschichtliche Entwicklung der Kirche.
 A. Projekt für den Kern der heutigen Kirche um 1180.
 B. Projekt des „Faltkapitelmeisters“ vom Anf. des
 13. Jh.
 C. Projekt des „Neo-Iconicus“ um 1260.

I—III. Growth of the church. — A. Project for the
 original church, ca 1180. — B. Project by the Pleat
 Capital Master, early 13th cent. — C. Project by Neo-
 Iconicus, c. 1260.

VIII. 1700-talet. År 1717 plundrades kyrkan av en rysk trupp, varvid nattvardssilver, ljustakar, textilier, böcker och klocka bortrövades. Allt detta förnyades under de följande åren. Ny kyrkklocka, gjuten av Gerhard Meyer 1745. Bänkarna förnyades under århundradet och en läktare uppfördes i V med vacker målning i gustaviansk stil 1793/94.

IX. Ny altartavla av G. A. Möller 1820 (fig. 538). Bänkinredningen förnyades.

X. 1900-talet. Omfattande inre restaurering 1908. Rundfönster (fig. 526) upptogs i V, nytt fönster i sakristian, ankarjärn i långhuset. Muralmålningarna framtogos och kompletterades. Det medeltida altarskåpet återfördes från GF, konserverades och uppsattes på altaret. Nya öppna bänkar med blå målning, läktaren rives, varvid den målade bröstningen säljes och går helt förlorad. — 1928 anlades ny kyrkogård N om kyrkan. 1939 uppfördes en ny läktare i V; samtidigt anskaffades orgel. 1950 infördes värmeledning.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Holzkirche unbekanntes Aussehens aus der ersten Hälfte des 12. Jh. oder früher. „Kastal“ SW ganz in der Nähe der Kirche aus dem 12. oder vom Anfang des 13. Jh.

II. Ein Chor mit Apsis aus Stein wird um 1180 an eine Holzkirche oder deren stehengebliebenes Langhaus angebaut (Abb. 571: I). Dieser Chor ist als Kern der jetzigen Kirche in dem rechteckigen Chorquadratum enthalten.

III. Die Holzkirche wird abgerissen, die Steinkirche mit einem Langhaus vollendet, das teilweise noch erhalten ist. Weihe 1211 (Abb. 571: II), ein Datum, das also auf die Vollendung der ersten Steinkirche bezogen werden muss. Ausmalung des Inneren zur gleichen Zeit. (Abb. 530—533).

IV. Gotischer Umbau und Erweiterung. Die Apsis wird abgerissen, der frühere Chor als Chorquadratum behandelt, das ehemalige Langhaus, dessen W Hälfte man abbricht, als Chor umgestaltet, ein breiteres Langhaus gebaut (Abb. 571: III) und im W ein Turm geplant, der jedoch nie zur Ausführung kommt (Abb. 571: C). Der Meister ist der „Neo Iconicus“ um 1260. Triumphkruzifix (Abb. 540), späte Arbeit des „Hejnum-Meisters“, gleichzeitig mit dem frühgotischen Umbau. Einfache Taufe (Abb. 554) wahrscheinlich auch aus dieser Zeit.

V. Prozessionskruzifix (Abb. 541), geschnitztes Chorgestühl mit Malereien (Abb. 544—549) aus der ersten Hälfte des 14. Jh. Sanctusglöckchen (Abb. 570).

VI. Altarschrein (Abb. 535) vom „Ekemeister“, der wahrscheinlich in der ersten Hälfte des 16. Jh. in Visby tätig war.

VII. Neue Kanzel von Jochim Sterling 1687 (Abb. 542), Taufe aus Sandstein 1670 (Abb. 553).

VIII. Im Jahre 1717 wird die Kirche von russischen Truppen geplündert, wobei Abendmahlssilber, Leuchter, Textilien, Bücher und Glocken entführt werden. In den folgenden Jahren wird alles dieses ersetzt. Neue Glocke, von Gerhard Meyer 1745 gegossen. Das Gestühl wird während dieses Jahrhunderts erneuert und eine Empore im W aufgeführt, die im „gustavianschen Stil“ von 1793/94 bemalt ist.

IX. Neuer Altar von G. A. Möller 1820 (Abb. 538). Das Gestühl wird erneuert.

X. Umfassende Erneuerung des Inneren 1908. Ein Rundfenster wird im W geöffnet, ein neues Fenster in die Sakristei gebrochen, eiserne Anker im Langhaus eingezogen. Die Ausmalung wird freigelegt und ergänzt. Der mittelalterliche Altarschrein wird aus „Gotlands Fornsal“ wieder hierher gebracht, konserviert und aufgestellt. Neues offenes Gestühl mit blauer Bemalung. Die Empore wird abgebrochen, wobei die bemalte Brüstung verkauft wird und verlorengeht. — 1928 wird ein neuer Friedhof N der Kirche angelegt. 1939 errichtet man eine neue W Empore, gleichzeitig wird die Orgel angeschafft. Heizungseinbau 1950.

SUMMARY

I. Timber church of unknown appearance, first half of 12th cent. or earlier. Defence tower immediately S.W. of church, 12th or beginning of 13th cent.

II. Stone chancel and apse built circa 1180, adjoining the timber church or the present nave (fig. 571: I). Chancel of that nuclear structure survives in the present rectangular projection of the chancel.

III. Timber church demolished. Stone church completed, with a nave which in part survives. Consecration 1211 (fig. 571: II), which is thus the year when the original structure was completed. Mural paintings (figs. 530—533) of same period.

IV. Reconstruction and widening, in Gothic style. Apse demolished, the former chancel utilized as a rectangular extension of the new chancel, which consisted of the former nave after the demolition of its W. half; a new and wider nave built (fig. 571: III), and to the W. a tower was planned although never erected (fig. 571: C). The building master was Neo-Iconicus, *circa* 1260. Rood (fig. 540), a late work by the Hejnum Master and contemporaneous with the early Gothic reconstruction. Simple font (fig. 554) with its original plinth, probably contemporaneous with the Early Gothic work.

V. Processional crucifix (fig. 535), chancel stall, carpentry and painted work (figs. 544—549) first half of 14th cent. Small bell (fig. 570).

VI. Triptych (fig. 535) by the Eke Master, who probably worked in Visby during first half of 16th cent.

VII. 17th cent. New pulpit by Jochim Sterling 1687 (fig. 542), sandstone font 1670 (fig. 553).

VIII. 18th cent. In 1717 the church was plundered by Russian raiders, who took away communion silver, candlesticks, textiles, books and bell, and replacements were provided for all these items during the next immediate years. New bell, cast by Gerhard Meyer 1745. New pews during the same century and a W. gallery with beautiful paintings (1793—94) in Gustavian style.

IX. New alter-piece by G. A. Möller 1820 (fig. 538). New pews.

X. 20th century. Thorough interior restorations 1908. Circular window (fig. 526) to W., new window in vestry, anchor-iron in nave. Mural paintings revealed and badly restored. The mediaeval triptych returned to the church by the Gotland Museum, Visby, conserved and set-up on the altar. New open pews, painted blue, gallery demolished—the painted front being sold, so that there is now no trace of it.—In 1928 a new churchyard was laid-out N. of the church. In 1939 a new gallery was built to W., and an organ was installed. Heating installed 1950.

Fig. 572. Anga kyrka från S. Foto 1958.
Die Kirche von Anga von S. Anga church from S.

ANGA KYRKA

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, KRÄKLINGE TING, VISBY STIFT,
MEDELKONTRAKTET

ANNEX TILL KRÄKLINGBO

Beskrivningen avslutad i december 1958

TRYCKTA KÄLLOR: STRELOW s. 142 med årtalet 1200. — BRUNIVS II, s. 261—266. — J. ROOSVAL, Anga kyrkas pånyttfödelse (G. Arkiv 1947, s. 57—71). — Tidningsartiklar i samband med 1946—48 års restaurering: G. A.: 6/9, 17/7 1946, 16/2 1948 — GOTLÄNNINGEN: 17/7 1946, 13/2, 16/2 1948.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: TAXUSLISTAN med årtalet 1286. — HILFELINGS JOURNAL 1799, s. 213—217, 221 samt 1801, s. 70. — P. A. SÄVES BERÄTT. 1864, s. 264, 265 (avb. av kyrkan från S och altarskåpet). — ATA: INV. 1830; SNABBINV. av R. Gabrielsson 1924, handl. rörande 1946—48 års restaurering; uppmättningsritn. av ark. E. FANT (plan, sektioner, inredningsdetaljer); rapport 21/8 1946 av prof. A. TUULSE efter utgr. i samband med rest. 1946—48; handl. rörande utvidgning av kyrkogården 1942; fotografier före och efter restaureringen 1946—48. — BST: Uppmättningsritn. av ark. K. NORDENSKJÖLD

i samband med förslag till uppvärmning 1918, 4 bl. (plan och sektioner); handl. rörande utvidgning av kyrkogården, 2 bl. ritn. av trädg.konsulent E. NILSSON 1942, stadf. 23/9 1942; handl. och ritn. till 1946—48 års restaurering; 5 bl. av ark. E. FANT (plan, sektioner, orgelpodium, korbänk, värmeledn.), stadf. 2/7 1947.

KYRKANS ARKIVALIER (i VLA): För beskrivningen värdefulla uppgifter finnas i följande avdelningar: RÄK. 1587—1699 i L I a: 1, 1700—1801 i L I a: 2, 1801—1862 i L I b: 1; ST.PROT. 1811—1862, K I 1—5; VIS.PROT. 1738—1833 med INV. i N 1.

Enligt en sen men godtagbar uppgift var den medeltida kyrkan helgad åt S. Dionysius.¹ I RÄK. 1700 står nämligen antecknat att »Ange Kyrkia kallas Dionysius och Kyrkio Mässodagen celebreras på Alla Helgonnas Dag».

År 1717 skrev församlingens pastor om kyrkans olyckor: »Ao: 1717 in Julio blef Ange Kyrkia röfwat af fienden, både på Altaret og til dess skrud och penningar, kistor og skåp sunderhugne och klockan af tornet med borttaget, hwilket skede Ao 1717 d. 12 Julij, ock derföre nu toom ock fattig, så Hon icke halfören äger, hwilket plundrande föröfwades af Muschowiterna som hade belägrat sig från d. 10 Julij til d. 14 ejusd.^m inclusive på Tiengwide rum uti Kraecklingboo Socken fyra klockor ur Kyrkio Tornen borttogo de, nembl: Kraecklingboo Kyrkios klocka Item Ange, Nygarn [= Östergarn] og Gammelgarns klockor» (RÄK.).

Följande i texten nämnda gårdar och byar ligga i Anga socken: *Boters, Fjåle, Stenstugu, Suderby, Österby.*

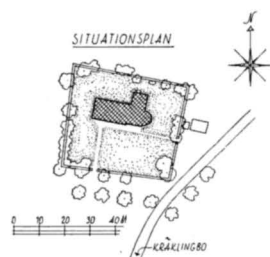

Fig. 573. Situationsplan, 1:3 000. Uppm. J. Söderberg 1950.
Lageplan. Plan of churchyard.

KYRKOGRÅDEN

Kyrkogården (fig. 573) omges av en stenvmur av varierande höjd, uppförd av kalksten utan bruk. Ingångarna i S och Ö flankeras av murade stolpar med enkla grindar av smitt järn. På kyrkogården utmed muren planterade lövträd. I S löper en häck utanför muren och parallellt med denna. — Vid vis. 1775 var stängslet delvis av sten, delvis av trä och förfallet. 1839/40 och 1843/44 sker omläggning av kyrkogårdsmuren (RÄK.). En utvidgning av kyrkogården åt N har sedan länge planerats, men har ännu ej kommit till utförande.²

¹ S. DIONYSIUS, missionsbiskop i Frankrike på 400-talet, som led martyrdöden genom halshuggning, mera känd under det franska namnet S. Denis. Han är eljest sällsynt i Norden, men på Gotland finnas flera framställningar av detta franska helgon, igenkännligt på det avhuggna huvudet, som han bär i händerna (jfr Martebo, SvK Go., I, fig. 72).

² Utvidgningen beslöts 1942 och från samma år härstammar en till utförande godkänd ritning av trädgårdskonsulent E. NILSSON.

Fig. 574. Kyrkan från S. Teckning av P. A. Säve 1864. ATA.
Die Kirche von S nach einer Zeichnung von 1864. Church from S., drawing 1864.

KYRKOBYGGNADEN

KYRKANS
HUVUDELAR

Bortsett från den högspetsiga tornhuven gör kyrkan, sedd från S (fig. 576) intryck av att tillhöra det romanska landskyrkoschemat med överkonturen bruten i fyra måttfullt stegrade avsatser, från absiden, över koret, upp till långhuset och därifrån till tornet. Likväl är Anga själva motsatsen till schematisk. Ju mer kyrkan betraktas, ju mer framträda dess individuella drag. Man lägger först märke till långhusets besynnerliga korthet. Det är knappt så långt som koret och det är kortare än tornets fasadlängd. Planen (fig. 578) förklarar detta. Långhuset räcker i själva verket ända längst ut i V. Tornet växer alltså upp ur V långhushälften och balanserar sin Ö-mur på mittkolonnen och dess två gördelbågar.

Byggnadskroppen är eljest i det yttre ungefär av samma typ och samma storleksordning som Akeback (SvK Go., I, s. 537), Hejdeby (SvK Go., I, s. 362), Ganthem (s. 221), samtliga i huvudsak från cisterciensertid. Men medan Akeback tillfogat ett torn i V, formar Anga som nämnts, sitt torn i samma stycke som långhusets V hälft. Så sker också i Träkumla och Bara kyrkor (SvK Go, III, fig. 33, IV, fig. 2), som äro ungotiska

alltså yngre än Anga och sannolikt efterbildande Angas exempel. Den enda som möjligen kan ha påverkat Anga genom sina proportioner är Stenkyrka, vars långhus också har en kolonn liksom Anga, men dess V-torn var under detta skede av 1200-talet sannolikt inte så högt som nu. Kompositionen i Anga bör alltså snarast betecknas som en självständig, djärvt och enhetligt genomförd idé, som icke existerade då bygget började, men som senare framkallades av sparsamhetsskäl.

I stora drag tycks byggandet ha haft följande förlopp. Kort före 1200 förelåg sannolikt ett helt vanligt romanskt förslag till kyrkan i dess helhet, med dominerande långt långhus och ett V om detta anslutet torn (fig. 642 A). Av detta blev med vissa modifieringar koret och en del av långhuset nödtorftigt utförda omkr. 1200. Senare, kanske omkr. 1250 då långhusets murar slutfördes jämte mittkolonn och valvbågar, hade man dock utbytt det ursprungliga projektet mot idén om ett torn på V långhushälften, vilket betydde en kraftig besparing och ett snabbt färdigställande av åtminstone exteriören. År 1286 avslutades byggandet genom långhusets välvning, tidigare hade endast koret blivit välvt. Sakristian tillkom vid 1800-talets början.

Koret har bred skråkantsockel (fig. 584), som huggen i gering i den ingående murvinkeln, fortsättes i gott förband runt hela långhuset. Alla murar äro spritputsade, de huggna hörnkedjorna sakna putsrand.

Korportalens typ tillhör den anonyma cisterciensiske Veckkapitälmästarens arbeten, tidigare är han i detta band omtalad s. 69 inför Gothems korportal, som i hög grad påminner om Angas. STRELOWS årtal 1200 för Anga kan därför anses tillämpligt främst var korportalen beträffar men därmed också för hela koret. Korportalen (fig. 581) är emellertid icke alldeles bevarad i ursprungligt skick. Dess rundbågar äro icke rena halvcirklar. Det förefaller som om ingången skulle vara vidgad (det samma är påpekat om Gothems korportal s. 69, fig. 93). Tympanons trifoliekontur gör också intryck av senare förändring, eftersom cisterciensertidens tympana i regel äro rakskurna. Att en utvidgning skett är emellertid icke fullt tydligt, däremot är detta uppenbart i fråga om den likartade S-portalen (fig. 582 a) i långhuset, varför vi förmoda att även korportalen blivit utvidgad.

KORET

Korets brädklädda vattentak har den branta stigning, som betingas av röstets liksidiga triangelform. Takstolen är ursprunglig. Reparationer och »omläggning» av tak förekomma ofta i RÅK., i regel med bräder. Endast 1863 omtalas »spåntäckning å Kortaket».

Golvet är i koret belagt med kalkstenshällar och gravstenar på underlag av cement, vilket skedde vid restaureringen 1946/47. Vid samma restaurering iaktogs ett ursprungligt golv, i långhuset 60 cm, i koret 40 cm under det trägolv som fanns före 1946. Detta ursprungliga golv bestod av små nötta kullerstenar i kalkbruk (TUULSE). Tyvärr har denna nivå icke återställts vid restaureringen. Det nuvarande golvet blev dock nedsänkt till 20 cm ovanför det ursprungliga.

Det inre täckes av ett valv med sköldmurstoppar som stiga ansenligt högre än sträck-

Fig. 575. Kyrkan från SO. Foto E. Lundberg 1938.
Die Kirche von SO. Exterior from S.E.

murarna (se tvärsnittet fig. 578), och med stigande hjässlinjer. Valvet är sannolikt sekundärt, vid välvningen ha nämligen takstolsfötterna blivit överbyggda av sköldmurstopparna (se tvärsnittet fig. 578). Valvstenarnas skiktning är parallell med hjässlinjerna.

Triumfbågen är trång och rundbågig, med andra ord ålderdomlig i formen (fig. 586).

På grund av det som ovan sagts, anse vi att koret i dess första valvlösa tillstånd kan dateras enl. STRELOWS »1200». Det högspetsiga röstet synes tala emot en så tidig datering, men det är samma form som vi mött i Gothems kortak 1199, som ju är ett verk av samme Veckkapitälmästare.

Koret var synbarligen i sin äldsta tillvaro täckt av ett lågt tak buret av bjälkar, vilkas avsågade ändar fortfarande äro synliga i N och S murarna (fig. 589). Före 1946 voro de dolda av putsen. Detta ursprungliga tak kan förklaras därigenom, att man haft mycket bråttom att få ett gudstjänstrum. Ingen äldre kyrka fanns, i vilken mässan skulle ha kunnat läsas medan den nya kyrkan växte upp. Tidigare hade det visserligen funnits en träkyrka, av brandspår att döma, men den var sannolikt nedbrunnen, då stenkyrkan började byggas. Det är tänkbart, att knappt mer än kormurarna med ett

Fig. 576. Kyrkan från S. Foto O. Sörling 1889.
Die Kirche von S 1889. Exterior from S. 1889.

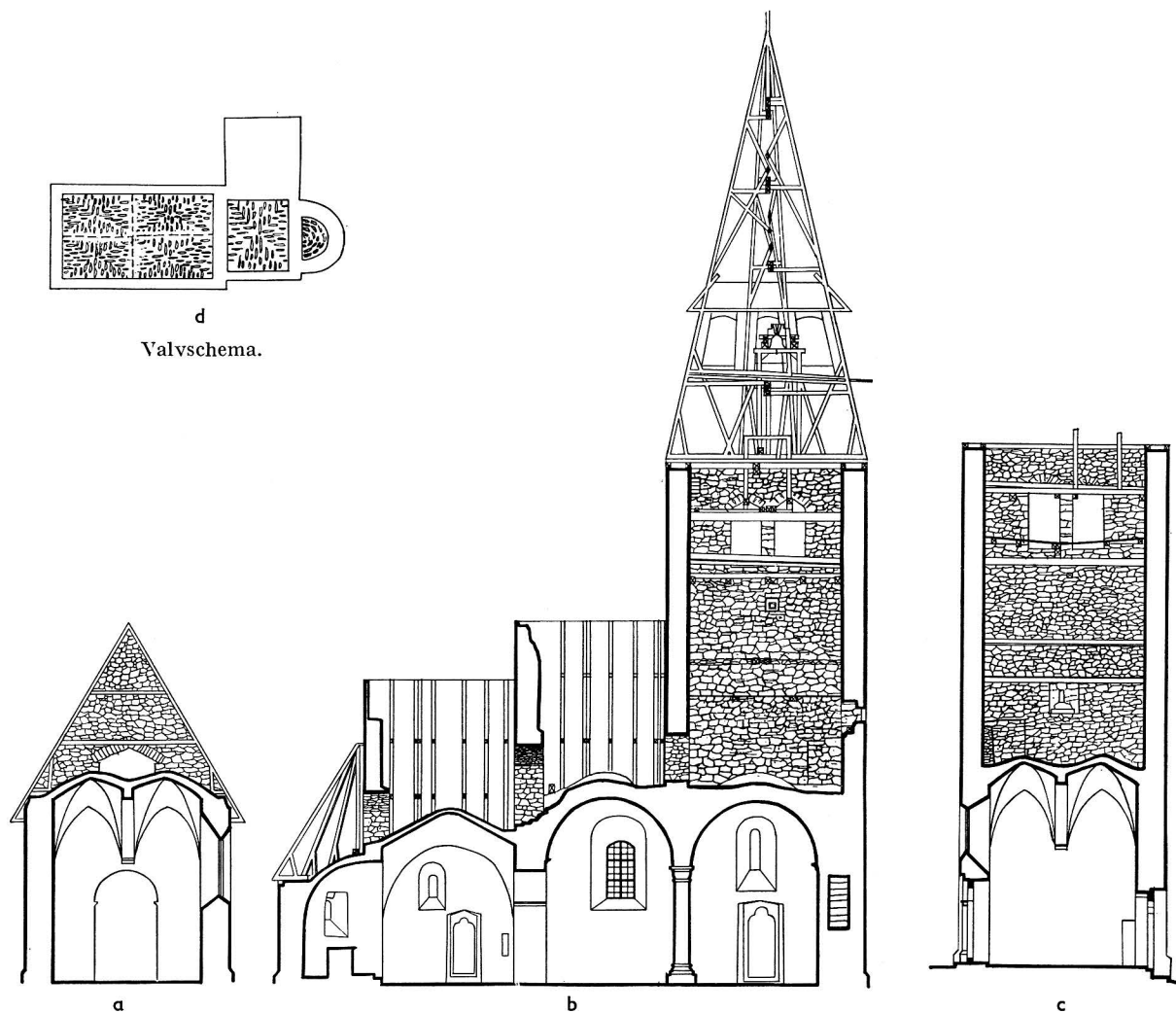

Fig. 577. a. Tvärsnitt mot Ö genom långhuset. b. Längdsnitt mot S. c. Tvärsnitt mot V genom långhuset och tornet. 1 : 300. d Valvschema, 1 : 600. Uppm. Bo Lindwall 1941.

a Querschnitt nach O durch das Langhaus, b Längsschnitt nach S, c Querschnitt nach W durch Langhaus und Turm, d Blick auf die Gewölbekonstruktion.

a End section towards E. through nave. — b Longitudinal section towards S. — c End section, towards W. of nave and tower. d scheme of vaulting.

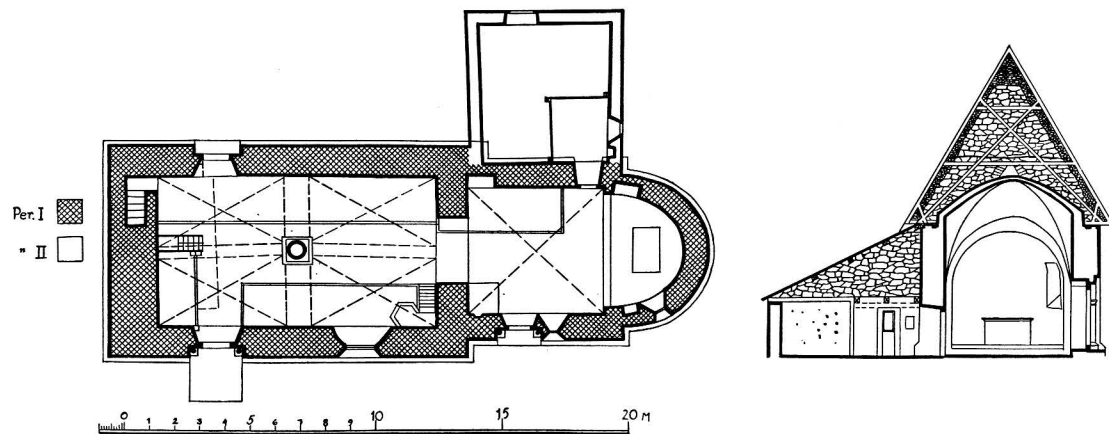

Fig. 578. Plan och tvärsnitt mot Ö genom koret och sakristian, 1 : 300. Uppm. Bo Lindwall 1941.
 Grundriss und Querschnitt gegen O durch Chor und Sakristei. Plan and end section of chancel and vestry towards E.

Fig. 579. Kyrkan från NO. Foto 1958.
Die Kirche von NO. Exterior from N.E.

lågt innertak var färdigt, då biskopen kom för att inviga år 1200, men att dock, såsom den här följande framställningen söker att visa, korbygget i hela dess höjd och en del av långhuset omedelbart fortsattes och alltså i stort sett kan dateras till 1200. Bjälkarnas stora dimensioner tyder på, att man med ett starkt innertak av bjälkar och plank velat skapa en hållfast botten för de återstående murnings- och timmerarbetena på koret, varigenom gudstjänsten i koret skulle kunna fortgå alldeles ostörd. Till de

Fig. 580. Absiden och sakristian från NO. Foto 1958.
Apsis und Sakristei von NO. Apse and vestry from N.E.

arbeten, som skulle utföras, hörde korets välvning, men som vår analys av långhusvalven skall visa, kom detta att utföras mer än 80 år senare.

Långhuset anlades i omedelbar anslutning till koret. Det finns ingen söm i murverket, som skulle antyda ett tidsavbrott i gränsen mellan de två byggnadsdelarna. Däremot visar det sig, att en byggnadspaus föreligger mellan en östligare och en västligare del av långhuset, vilket nedan skall belysas.

Långhusets sockel och murar överensstämmer med korets. Sträckmurarna ha sålunda LÅNGHUSET i hela sin längd samma tjocklek, 1,20 m utan sockel, vilket betyder att de från början aldrig avsetts att bära ett torn. De två fönstren, båda på S sidan, äro ursprungliga, även om det östligare vidgats i sidled samt med avseende på sin innersmyg även uppåt. En jämförelse mellan de två fönstren (fig. 577, 592, 593) visar — särskilt tydligt om dageröppningarnas övre kant observeras — att de tillkommit under olika förutsättningar. Då det Ö byggdes, måste dess ljusöppning hålla sig ett visst avstånd under murkrönet, för att möjliggöra en tillfredsställande smygbildning. Då det V tillkom

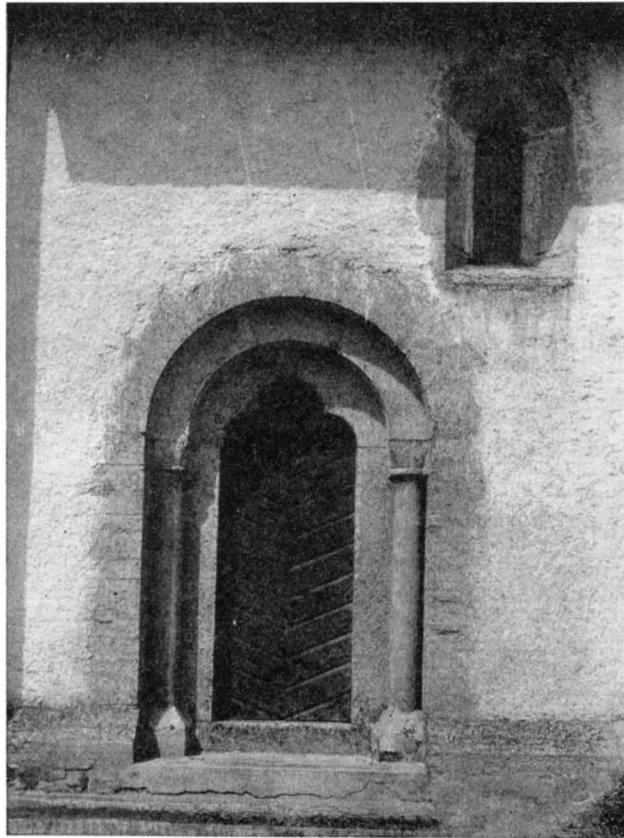
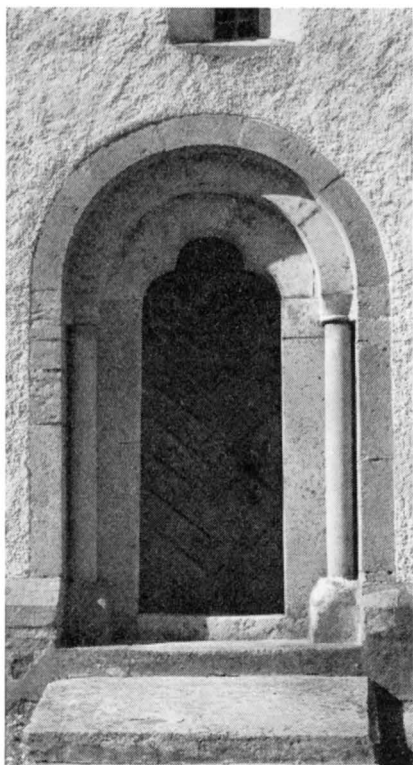

Fig. 581. Korportalen och korets S fönster. Foto E. Erics 1916.
Das S Chorportal mit Fenster. Doorway and S. window of chancel.

måste tornbygget redan ha varit igångsatt. Fönstret skulle i annat fall inte ha satts så mycket högre upp än det Ö. Med andra ord, långhusbygget avbröts inom kyrkans första byggnadsperiod ungefär så som fig. 642:B visar, och ingenting kunde då sägas tyda på annat än att man avsåg ett reguljärt, avlångt långhus med torn enligt sedvana *utanför* och ovanpå sitt V gavelröste. — Rundbågarnas oregelbundenhet visar, att S-portalen (fig. 582 a) måste ha ändrats. Tympanonhällen är också för smal för nuvarande dagerbredd och har måst fyllas ut med murbruk. Trifoliekonturen är avpassad för den nuvarande större dagerbredden och alltså oemotsägligt sekundär. Den liknande, men enklare N-portalen (fig. 582 b) torde ha vidgats på samma sätt. Kapitälens bägarform tyder på att S-portalen icke byggts samtidigt med korportalen, som har veck-

a

Fig. 582 a. Långhusets S portal. Foto 1958.
Das S Portal des Lang- S. doorway of nave.
hauses.

b

Fig. 582 b. Långhusets N portal. Foto E. Erics 1916.
N Portal des Langhauses. N. doorway of nave.

kapitäl. Det är bl. a. detta förhållande, som föranleder oss att sätta periodgränsen i långhusets S sträckmur så som fig. 642: B visar.

Det Ö fönstret har vidgats upprepade gånger. Enligt vad muralmålningarna visa, skedde detta första gången åt Ö. — Ö innersmygen är också ojämn i ytan, eftersom den tillkommit genom avbilning. Den passar precis till den omkring 1286 anbragta målade dekoren i bågen (fig. 592). Om den yttre smygen samtidigt vidgats kan icke sägas, då fönsteröppningen här visar 1700- eller 1800-talsform. Att man på medeltiden också breddat fönstret i V smygen, kan man iakttaga inifrån. Smygens ojämna yta har nämligen samma putsskikt som den närliggande 1400-talsmålningen. När denna vidgning utförts kan icke sägas. Vi förmoda att det skett under 1300-talet.

Ö långhusröstet ovanför trimfbågen är utformad som en liksidig triangel med stor triangulär utspärning (fig. 577 a) och hör, som redan nämnts, säkert till första byggnads-

Fig. 583. Rundbågiga ljudgluggar i tornets tredje våning. Foto 1958.

Rundbogige Schallöcher im dritten Turm-
geschoss von innen gesehen.

Semicircular sound apertures, in third floor
of tower.

perioden, alltså omkr. 1200. I V gaveln syns ingen röstetriangel. Denna gavel har ej ej heller någonsin stått färdig. Något röste har således ej funnits, eftersom tornbygget redan var beslutat då denna sida uppfördes, som strax närmare skall visas.

Långhusets vattentak är som korets, men omfattar naturligtvis endast Ö partiet. Det låter väl tänka sig, att detta vattentak byggdes redan omkr. 1200 och att därigenom Ö delen av långhuset blev användbart som församlingshus redan då.

Det inre är täckt av fyra valv omkring en mittkolonn med kuddformigt kapital (fig. 586). »Man sättes därför i förvåning», säger BRUNIUS (II, s. 265), sedan han erinrat om tornets framträdande roll i exteriören, »då man, inträdande i kyrkan, finner ett aflångfyrkantigt skepp och intet spår till något torn». Interiörens H är överraskande. Valven ha högt stigande kappor och liksom i koret äro själva sköldmurarna genom påbyggnad av sträckmurarna så höga, att de överträffa murhöjden i exteriören. Valven

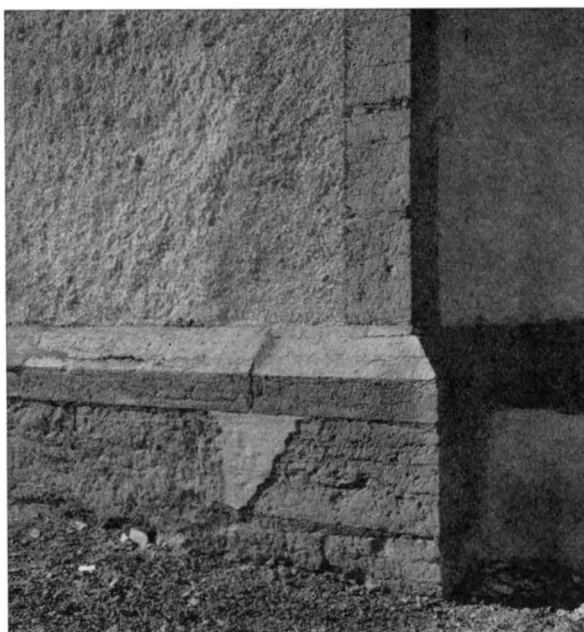

Fig. 584. Sockeln i skarven mellan kor och absid. Foto 1958.

Der Chorsockel am Einsprung Socle at the junction of chancel
der Apsis. and apse.

äro konstruerade som korvalvet. Vid beskrivningen av tornets inre skola vi finna anledning att anse valven så sena som framemot 1286.

Alla takstolar äro ursprungliga. Då valven äro byggda omkring och över takstolsfötterna, böra dessa vara äldre än valven, alltså samma förhållande som i koret.

På grund av den stora överensstämmelsen i socklarna m. m., tycks långhusbygget ha igångsatts i omedelbart sammanhang med korbygget. Det upptecknade »1200» kan därför anses giltigt icke blott för koret, utan även för långhusbygget, dock endast intill den här ovan s. 540 framvisade ungefärliga gränsen. På samma sätt restes en del av långhusmurarna samtidigt med koret i Dalhem, Vänge och Roma sockenkyrka.

Man kan fråga sig om rundpelaren verkligen var nödvändig för långhusets välvning. Bredden att övervälva är endast 5,9 m (dvs. 18 gr. f. = 5,95 m). Vid jämförelse med några stickprov bland tämligen samtida välvda rum visar det sig, att en bredd på 8,4 i Björke långhus har nödvändiggjort ett mittstöd, men att man redde sig utan pelare i Hejdeby långhus med 7,5 meters bredd, i Gothems kor med omkr. 6,4. Pelaren i Anga är alltså tillkommen för tornets räkning. Man måste vara särskilt noga med tornets underlag, eftersom dess egna S- och N-murar äro ungefär 1 gr. f. tunnare än den eljest alltid iakttagna grovleken (omkr. 1,6).

Det som skulle utgöra tornets bottenvåning har helt och hållet karaktären av långhusinteriör. Tornet bärs nämligen av den precis i långhusets mitt stående kolonnen med tillhörande bågsystem, halvcirkelformade längs- och tvärbågar, vilka innesluta de rektangulära redan beskrivna valven. Kolonner med kapital av denna kuddliknande, enkla form stundom mer tillplattad, stundom högre som här, finnas i Stenkyrka, Hall, Hangvar och Björke och böra hänföras till övergångsstilen (se SvK Go., II, s. 67).¹ Vi datera därför kolonn- och bågsystemet i Anga också till övergångsstilens tid, antagligen omkr. 1230. Själva valven anse vi däremot vara senare. Det i TAXUSLISTAN upptecknade årtalet 1286 kan avse välvningen.

TORNET

Från kyrkgolvet leder en murtrappa i den för detta ändamål extra tjocka V gaveln upp till första tornvåningen. Murtjockleken är också gagnelig för tornets bärlighet på V kanten, liksom pelaren på Ö sidan. Tornets första våning bör ursprungligen ha haft golv på bjälklag. Torntrappans utgång passar för ett dylikt, men icke för de befintliga valven, vars hjässor sticka upp omkr. $\frac{1}{2}$ m ovanför trapputgångens tröskel. Det är detta, som tvingar oss att anse välvningen vara senare än tornet. Naturligtvis menade man, då tornet jämte pelaren och dess bågar byggdes, att bågsystemet så småningom skulle fyllas ut av valv, men dessa skulle då ha haft en lindrig stigning, så att de fått rum under första tornvåningens golv, just så som kryssvalv brukade formas på Gotland före omkr. 1230. Ett liknande förhållande finner man i Vamlingbo kyrka.

Till den mörka andra och till den tredje tornvåningen stiger man på stegar. I de rundbågiga klockhålén (fig. 583) i tredje våningen har det tidigare funnits kolonner. Ett kapital till dessa, vilka nu äro bortfallna, är bevarat.

Tornspiran (fig. 579), som övergår från fyrkant till åttkant, härstammar från sen tid, kanske från 1710 då en byggmästare från Ganthem »upbygde Tornet efter Elden» (RÅK.). Reparation av spiran omtalas 1753 och 1802—03 (RÅK.). Vid vis. 1816 säges kyrkan ha fått nytt torn. År 1878 insattes en ny ekspira (RÅK.), dvs. hjärtstocken, som övergår i flöjelstången. Vissa av dessa uppgifter angiva endast reparation, medan andra kunna betyda ett verkligt nybygge. Byggnadsarbetet 1710 »efter Elden» antyder med all säkerhet en nybyggnad.

Tornhöjden, räknad från det golv som fanns före 1946, är 38,61 m = 130 sv. f. Den jämna siffran tyder på att tornhöjden justerats till modern måttkala vid någon reparation i nyare tid, då svenskfoten gällt. Sannolikt har man pietetsfullt behållit spirans ursprungliga utseende och i det närmaste dess mått, ett förhållande som är mycket vanligt hos de gotländska kyrkorna. I bygget f. ö. är den grekiska foten förhärskande. För tornhöjden är närmaste jämna tiotal i gr. f. 120, dvs. 39,6 m. Avvikelsen från det nuvarande 38,6 är icke så stor som det kan tyckas, eftersom golvet i det medeltida tillståndet i långhuset var 60 cm lägre än golvnivån före restaureringen 1946/47. Tornets höjd skulle alltså vara nästan densamma nu som på 1200-talet med endast

¹ Tidssättningen för långhuset i Stenkyrka med dess likartade kolonncapital är avsevärt för ung.

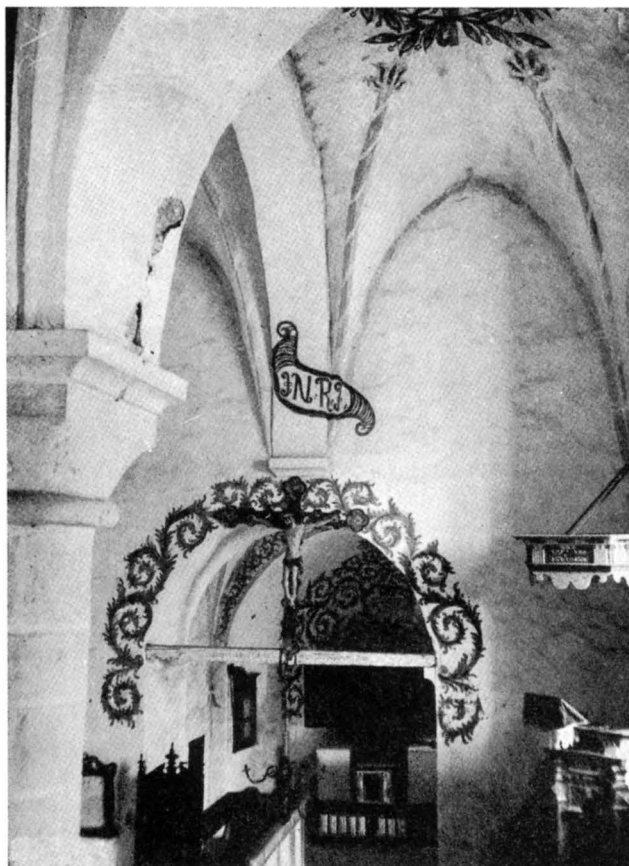

Fig. 585. Interiör mot Ö före restaureringen 1946—47. Målad dekor från 1748. Foto E. Erics 1916.

Kircheninneres gegen O vor der Restaurierung von 1946—47. Die Dekorationsmalerei von 1748.

Interior towards E. before restoration 1946—47. Painted decorations 1748.

40 cm:s skillnad. Denna tornhöjd, 120 gr. f. eller 60 gr. alnar, är i förhållande till kyrklängden något enastående. Alla andra torn på ön ha vid undersökning av måtten befunnits följa vissa geometriskt fastslagna proportionsregler, växlande för skilda tider.¹

Anga kyrkas tornhöjd försöka vi därför förklara genom följande extraordinära förhållanden. Tornet skulle ursprungligen ha avsetts att resas V om långhuset med endast sin Ö-mur gemensam med detta. Detta vore då en typ av den gängse svenska landskyrkoformen: kor — långhus — torn i avtrappad rad. Man får dock icke föreställa sig

¹ Se ROOSVAL, Den gotländske Ciceronen, Sthlm 1950, s. 32.

Fig. 586. Interiör mot Ö. Foto A. Edle 1951.
Kircheninneres gegen O. Interior towards E.

Fig. 587. Interiör mot V före restaureringen 1946—47. Foto E. Erics 1916.

Kircheninneres nach W vor der Restaurierung 1946—47. Interior towards W. before restorations 1946—47.

detta första projekt som en lydig upprepning av ett redan länge brukat schema. De var vid denna tid något starkt och nytt, dels genom den cisterciensiska avhållsamheten från skulpturala fasadprydnader, dels genom de kraftiga lederna i portalformerna, de liksidiga trianglarna i röstena (som tidigare varit proportionsvis bredare) och de höga genom triangulering bestämda tornspirorna (som tidigare varit tämligen låga pyramider). Vi mena nämligen, att det nuvarande tornet i sina huvudmått fullkomligt repeterar det som fanns föreskrivet på Veckkapitälmästarens pergament av 1200. Möjligen kunna detaljer såsom kapitälerna i gluggarna vara bestämda av själva utförandets tid, omkr. 1230.

Andra byggnadsfasen utgjordes, som redan framgått av givna analyser på tornet, av beslutet om den ursprungliga planens förkortande, varvid det tillbakaflyttade tornet skulle resas på långhusets V del och på ett nyskapat kolonn- och bågsystem, vars välvning ännu icke kom i fråga.

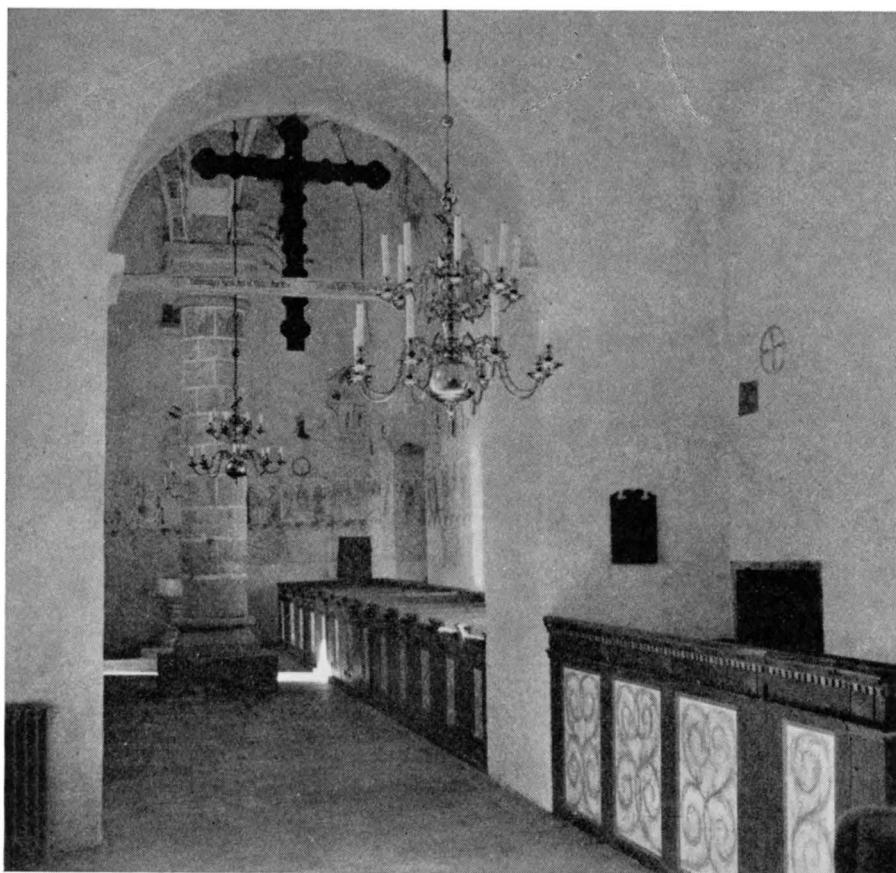

Fig. 588. Interiör mot V efter restaureringen. Foto H. Sjögren 1948.

Kircheninneres nach W nach der Restaurierung. Interior towards W. after restorations.

Under tredje byggnadsfasen utfördes välvningen. Det var en tid, då man fordrade större höjd i interiören och alltså starkare stigning i kapporna. Det upptecknade årtalet 1286 erbjuder sig därför som tidsbestämning. Samma valvslagningsteknik, d.v.s. skiktningen parallell med hjässlinjen, finna vi t. ex. i korvalvet i Atlingbo, (SvK Go., III, s. 109), som hänföres till omkr. 1270—80, samt ett parti av välvningen i Linköpings domkyrka,¹ som sannolikt varit orsaken till de liknande valvens plötsliga uppdykande i sen ungotisk tid på Gotland.

SAKRISTIA
UPPVÄRM-
NING

Sakristian och magasinet (fig. 580) uppfördes i anslutning till koret efter beslut 1811 (ST.PROT.). Vid restaureringen 1946/47 erhöll kyrkan värmeledning med lågtrycksånga. Värmekammaren placerades under sakristibyggnaden.

¹ J. ROOSVAL, Studier i Linköpings domkyrka, (Antikvariskt arkiv, 3) Sthlm 1955.

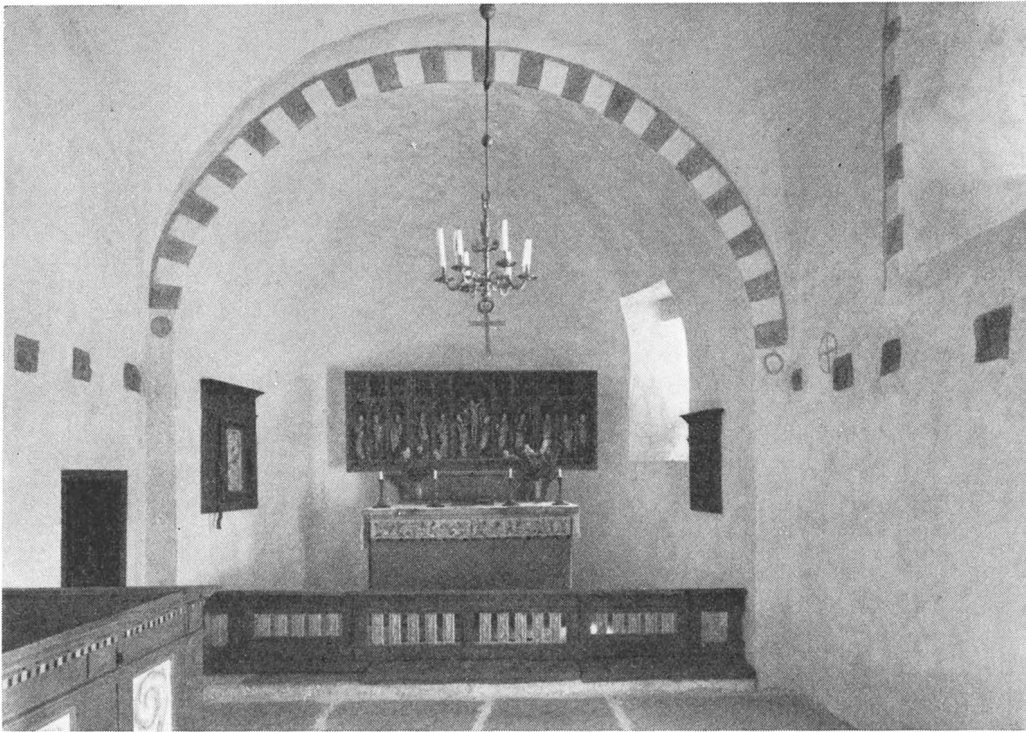

Fig. 589. Koret och absiden mot Ö. Märk de avsågade takbjälkarna i korets N och S murar. Foto 1958.
 Chor und Apsis nach O. Man beachte die abgesägten Balken in der N und S Wand des Chorquadrums. Chancel and apse towards E. Note the sawn-off beams in N. and S. walls of the chancel.

MURALMÅLNINGAR

Före restaureringen 1946/47 skildrades kyrkans muralmålningar och allmänna färg-hållning av förf. på följande sätt:

»Under 1700-talet fick kyrkan en enhetlig, vacker färgstämning, som än i dag är väl bibehållen och så gott som oberörd av senare tider. På långhusets väggar framträda ställvis under avfallen puts kalkmålningar, tillhörande den stora gruppen av passionsmålningar från 1400-talets förra hälft. Utom passionen framställas här den tvivlande Thomas, Kristus som Smärtornas man m. m. Scenerna äro som vanligt anordnade i en fris runt väggarna. Frisen har horisontal övre begränsning med korsblommehård. På N väggen finnas rester av en övre fris med arkader. Över V väggens nästan helt utplånade fris är anbragt en i större skala utförd framställning av S. Göran och draken, lik den i Norrlanda. Dessa målningar voro förmodligen överputsade på 1700-talet. Över tribunbågen är en ornamentalmålning i stålgrått och gult: i mitten Carl XII:s monogram, omgivet av spira, äpple, nyckel och värja. Daterad enligt inskrift 1706. 1748

Fig. 590. Långhusets NÖ valv före restaureringen 1946—47 med dekor från 1748. Foto J. Roosval.

Das NO Gewölbe des Langhauses vor der Restaurierung 1946—47 mit Dekor von 1748. N.E. vaulting of nave before restorations 1946—47, with decorations executed in 1748.

målades absiden med akantus i gulbrunt och grönt och valven med gråblå ränder längs diagonalerna och blomlika hjässornament med lager-, druv- och blomkronor i gult, rött och blått (fig. 590). »Målningen uti Kyrkan», säger RÄK. 1748, bekostades av församlingen men »Hwalfwät ha Kyrkiowärdarne Per Olofsson i Suderbüs och Jon Melckerson Boters bekostadt».

De synliga spåren av medeltidsmålning i kyrkan syntes inbjuda till fullständigt blottläggande och konservering, trots att kyrkan med sin 1700-talsmålning gav ett harmoniskt färgintryck. Ännu starkare blev intresset för den ursprungliga målningen, då även valvdekor av ovanlig och vacker art blottats och konserverats 1946 av konservator Bertil Bengtson, Linköping.

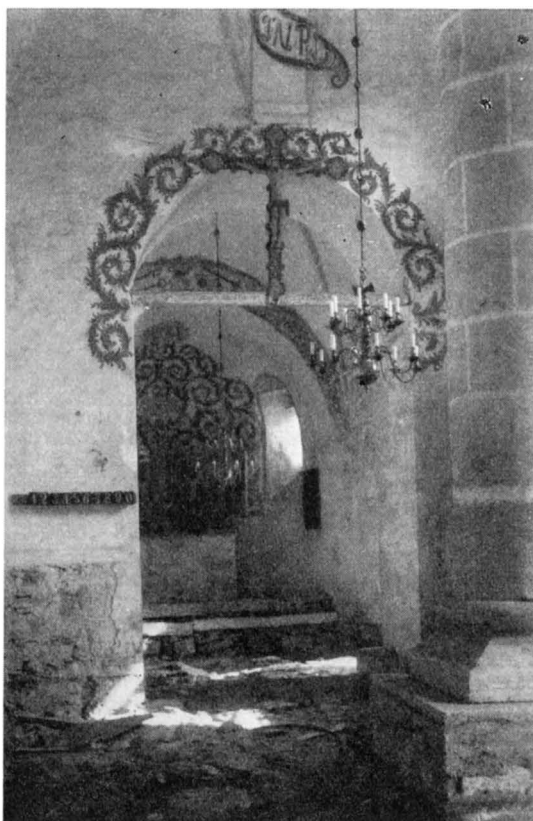

Fig. 591. Interiör mot Ö under restaureringsarbetet 1946—47. Foto A. Tuulse 1946.

Das Kircheninnere nach O während der Restaurierungsarbeiten 1946—47. Interior towards E. during restoration work 1946—47.

Långhusväggarna äro rikligt prydda med figurmålning av Passionsmästarens verkstad (s. 558), som var verksam vid mitten av 1400-talet. I långhusvalven, på alla bågar och överst på väggarna ses en huvudsakligen ornamental dekor från 1200-talet.

Den äldre gruppen av muralmålningar består bl. a. av imitationer av kilstenar, omväxlande brunröda och grå på triumfbågen (fig. 596), över de två fönstren (fig. 592, 593) och i långhusportalernas triangelbågar (nederst fig. 593). I triumfbågen och i fönstren ledsagas de av fortlöpande små halvcirklar och av en rankbård. Valvdiagonalerna markeras av enkla streckformade sirningar (fig. 594). På sköldmurarnas översta delar finnas målningar med symbolisk betydelse. På ömse sidor av triumfbågen ser man två palmetter, nedtill formade som stavkors, alltså »livsträd» (fig. 594). I V delen av kyrkan framställas ett par stora fyrbenta fabeldjur, ett på N muren under NV valvet

1200-TALETS
MÅLNINGAR

Fig. 592. Långhusets Ö fönster med ornamental dekor från 1280-talet. Foto A. Edle 1946.

O Fenster des Langhauses E. window of nave, with mit Ornamentmalerei um ornamentation dating from the 1280's.

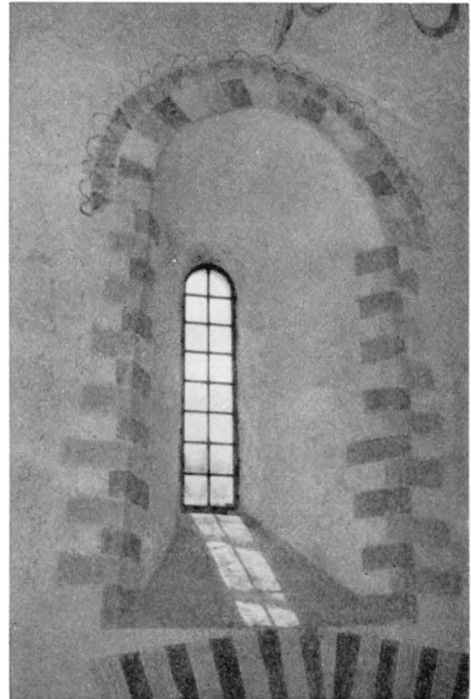

Fig. 593. Det V fönstret i långhusets S mur med ornamental dekor från 1280-talet. Foto 1958.

Das W Fenster in der S Mauer des Langhauses mit Ornamentmalerei um 1280. W. window in S. wall of nave, with ornamentation dating from the 1280's.

och ett med endast bakkdelen bibehållen, på V muren under SV valvet. Djuren äro diaboliska symboler som stå i motsatsförhållande till Kristi fälttecken, korspalmetterna, på motsvarande platser i den av gudomlig kraft laddade triumfbågetrakten. Märkligast är djuret på N muren, vilket befinner sig under ett knutornament, som flankeras av två ormartade djur (fig. 600). Hela kompositionen påminner om vissa av de äldsta gotländska bildstenarnas¹ framställningar. Man får anta att konstnären var gotlänning och att han helt naturligt tog intryck av det han såg omkring sig av gammal gotländsk konst, som för 700 år sedan naturligtvis var bevarad och känd i betydligt större utsträckning än nu.

De nämnda bågstensimitationerna förekomma redan i slutet av Övergångsstilen t. ex. i S. Lars i Visby samt i Othem (SvK Go., II, fig. 223, »omkr. 1240»). I närmast

¹ Jfr SUNE LINDQVIST, Gotlands Bildsteine, stenen Habblingbo Havor I och Habblingbo Havor II, avbildade Taf. 10, fig. 18 och Taf. 11, fig. 23.

Fig. 594. Långhusets valv med målad dekor från 1280-talet. Foto A. Edle 1948.

Die Langhausgewölbe mit gemalter Ausschmückung um 1280.

Nave vaulting with painted decorations of the 1280's.

liknande variant förekomma de i Bunge kor från en byggnadsperiod »omkr. 1270—85» (SvK Go., II, s. 20 och 28). De böra alltså här anföras till den år 1286 avslutade byggnadsperioden, då vi också förmoda att valven byggts. Det är tänkbart att bågstensmålningen i koret är äldre än 1286.

Tre invigningskors är målade på N muren; eftersom de skära passionsmästarens målning, förmoda vi att de tillhört en invigning på 1200-talet. Detsamma gäller invigningskorsen på V och S murarna.

Till långhusets målningar från 1200-talet synas två ovanligt intressanta runinskrifter höra. Den ena, som är anbragt på muren strax t. v. om triumfbågen, anger målarens

RUN-
INSKRIFTER

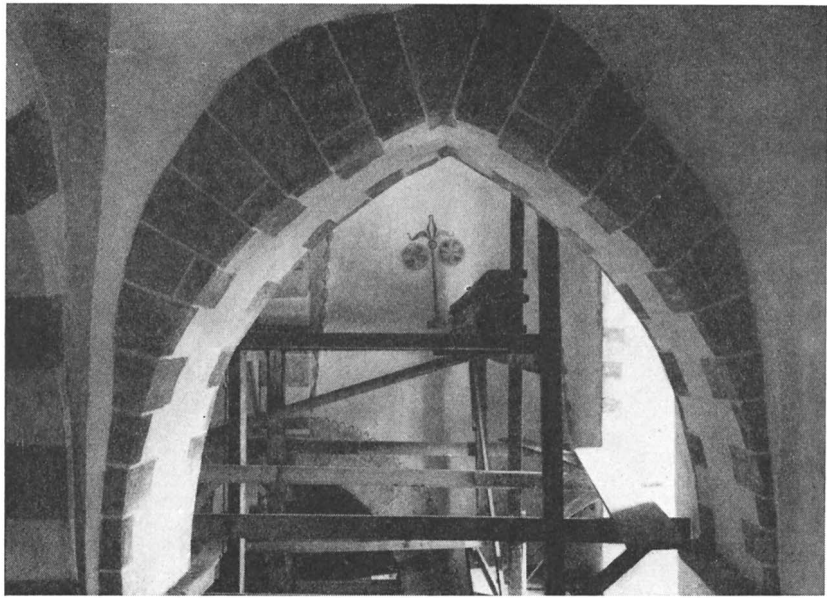

Fig. 595. Långhusets S gördelbåge med målad dekor från 1280-talet; under restaureringen. Foto A. Edle 1946.

Der S Gürtelbogen des Langhauses mit Quaderdekor um 1280 während der Restauration.

S. arch rib of nave, with painted decorations of the 1280's, during the restorations.

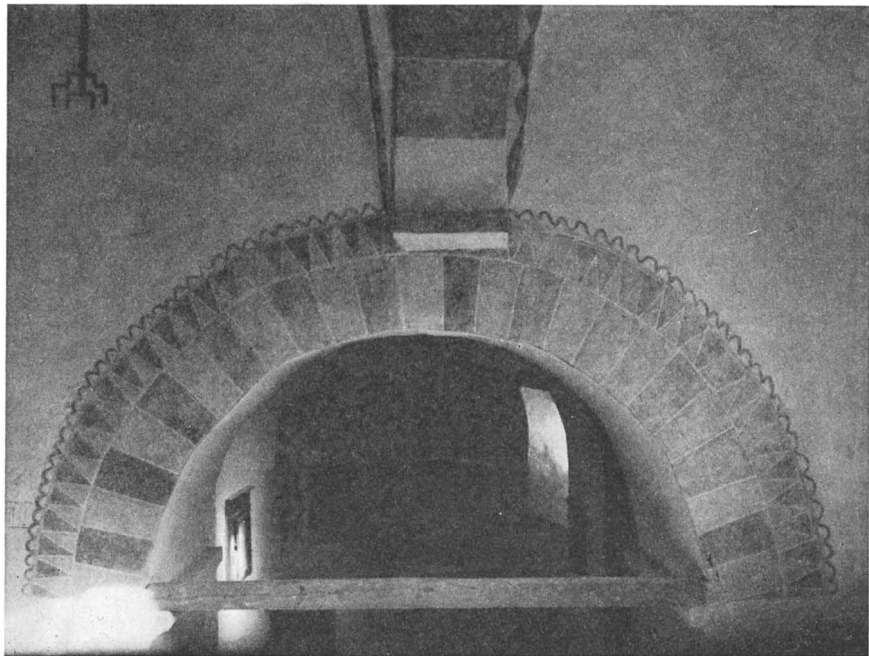

Fig. 596. Triumfbågen med ornamental dekor från 1280-talet. Foto A. Edle 1946.
Der Triumphbogen mit Ornamentmalerei von 1280. Rood arch with ornaments of the 1280's.

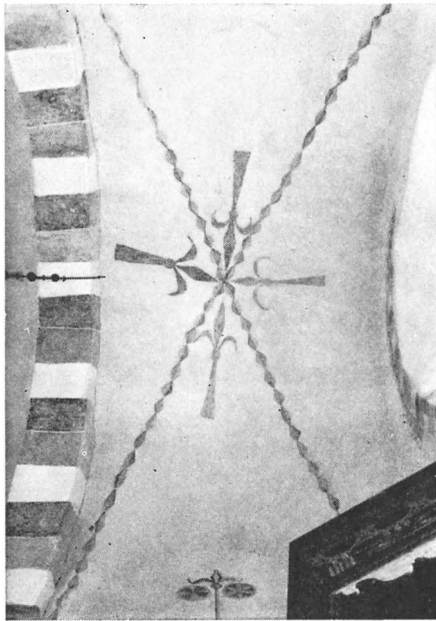

Fig. 597.

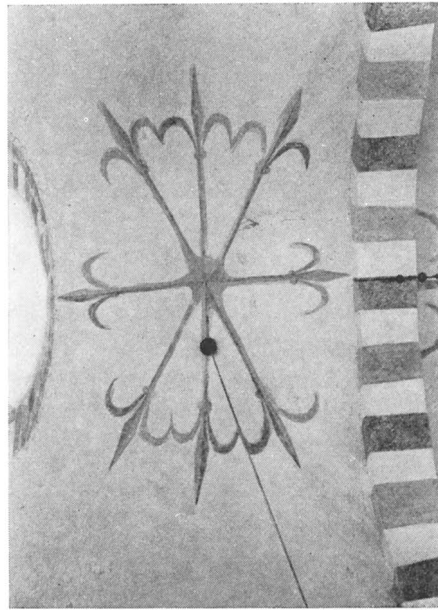

Fig. 598.

Fig. 597. Långhusets SÖ valv med måling från 1280-talet. Foto A. Edle 1946.

Das SO Gewölbe mit Malerei um 1280.	S.E. vaulting of nave with painting of the 1280's.
-------------------------------------	--

Fig. 598. Målad dekor från 1280-talet i långhusets SV valv. Foto A. Edle 1946.

Ornamentmalerei um 1280 im SW Gewölbe des Langhauses.	S.W. vaulting of nave, with decorations of the 1280's.
---	--

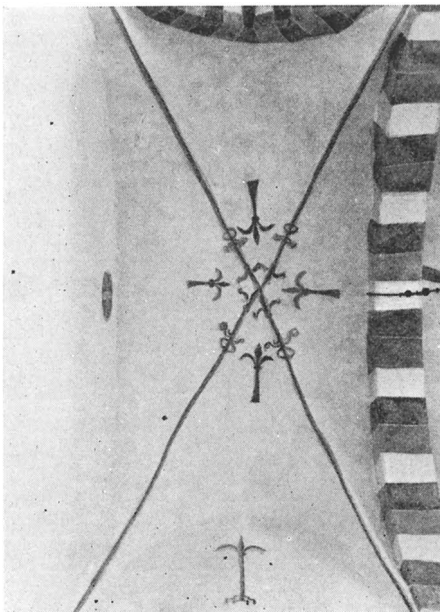

Fig. 599.

Fig. 599. Långhusets NV valv med målad dekor från 1280-talet. Foto A. Edle 1946.

Das NW Gewölbe des Langhauses mit Ornamentmalerei um 1280.	N.W. vaulting of nave, with decorations of the 1280's.
--	--

Fig. 600. Fabeldjur på långhusets N mur, 1280-talet. Foto A. Edle 1946.

Fabeltier an der N Wand Mythical beast on N. wall of nave, the 1280's.
des Langhauses um 1280.

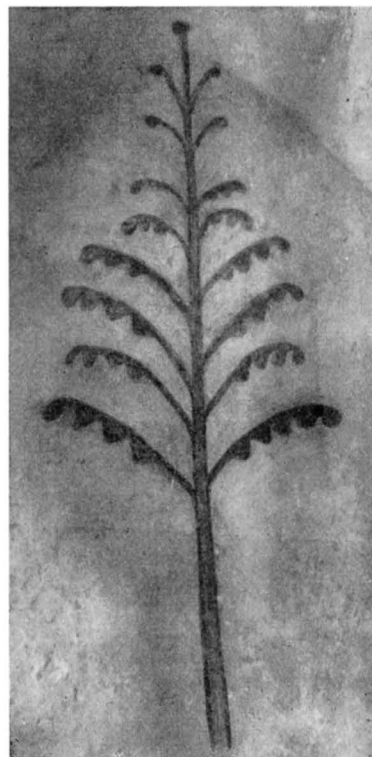

Fig. 601. Livsträd (?) målat på långhusets V mur, 1280-talet. Foto A. Edle 1946.

Lebensbaum (?), Malerei an der W Wand des Langhauses, um 1280. The Tree of Life, painted on W. wall of nave. 1280's.

namn: Halvard (fig. 602). Den lyder i översättning: »De läto göra denna målning (?) för Liknvids själ och för Botlikns själ, tvenne syskons själar. Halvard gjorde. Han är skyldig att minnas dem.»¹

Genom att vara anbragt invid, ja liksom etikettartat fästad vid dekoren utmed triumfbågen, synes inskriften närmast böra hänföras just till denna och till den likartade ornamentala dekoren från 1200-talet. Men det är icke omöjligt att Halvard också är byggmästaren, det vill i detta fall säga mästare till välvningen.

Den andra runinskriften är till utseendet mycket lik den första (fig. 603). Den är målad på N muren högt upp under NV valvet och lyder i översättning: »— — gjorde här denne kyrka: Högmund med fyra ök och Liknvid med tvenne ök och Häggvid med tvenne (?) . . Botvid med ett ök och Agnmund (och Liknvid) med ett ök // och Fargair med tvenne ök och Rodvald med ett ök och Ronvid med tvenne ök och Hallved med ett ök // och allt det folk, som här haver arbete haft, både nämnt och onämnt, misskunne dem Gud, både levande och döda.» Inskriften åsyftar sannolikt gratisdagsverken till välvningen.

¹ Enligt tolkning och översättning av prof. SVEN B. F. JANSSON, vänligt meddelad till förf. för artikeln i Gotländskt arkiv, 1947, s. 57—71.

Fig. 602. Runinskrift från 1280-talet på långhusets Ö mur t.v. om triumfbågen, med konstnärnsnamnet Halvard. Foto A. Edle 1946.

Gemalte Runeninschrift von der O Wand des Langhauses links vom Triumphbogen mit dem Künstlernamen Halvard, um 1280.

Runic inscription of the 1280's, on E. wall of nave, left of rood arch, with the artist's name: Halvard.

Fig. 603. Detalj av runinskrift från 1280-talet på långhusets N mur. Foto A. Edle 1946.

Einzelheit von der Runeninschrift an der N Wand des Langhauses.

Detail of runic inscription of the 1280's, on N. wall of nave.

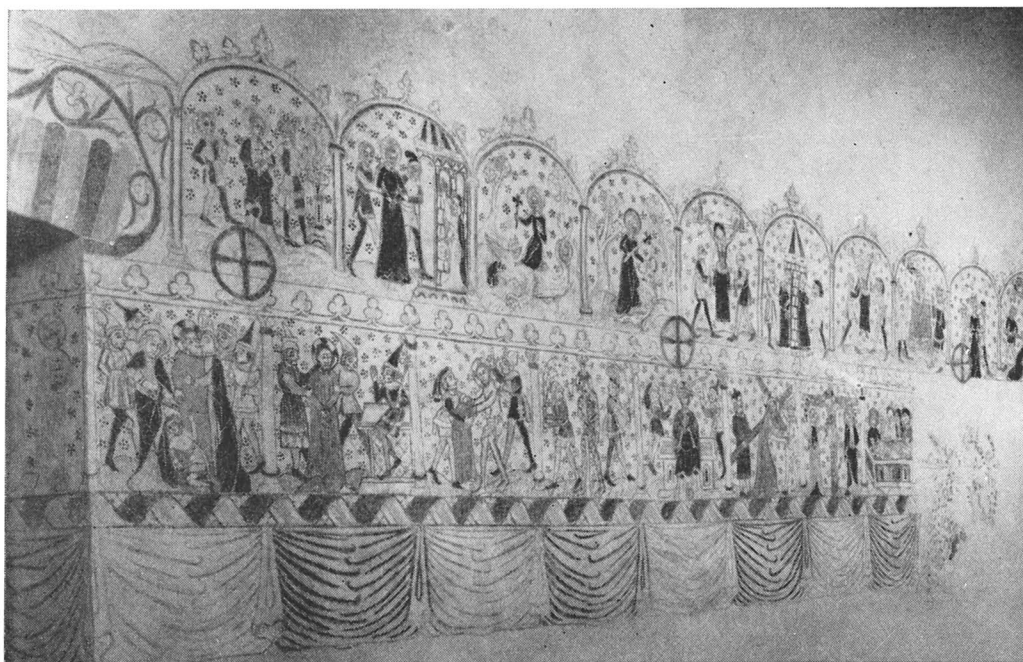

Fig. 604. Kalkmålningar på långhusets N mur, överst scener ur Margaretalegenden, därunder passionsfris. Passionsmästaren, 1400-talets mitt. Foto A. Edle 1946.

Malereien an der N Mauer des Langhauses. Oben Szenen aus der Margarethalegende, darunter ein Passionsfries. Aus der Mitte des 15. Jh. vom „Passionsmeister“.

Mural on N. wall of nave. Top: scenes from the Margaret legend. Bottom: Passion frieze. Mid-15th-cent. Passion Master.

Den stora likheten i tecknens form, färg och upplinjering liksom själva språket gör det antagligt att de två runinskrifterna äro samtida. I så fall måste denna större inskrift, som nämnts, gälla välvningen. Dess belägenhet invid ett valv styrker detta antagande.

1400-TALETS MÅLNINGAR Till Passionsmästaren hör för det första en fris, som löper runt hela långhuset i N, S och V. Där skildras Kristi barndom och passionen samt apostlar och kvinnliga helgon. Frisen infattas av en undre veckbandsstav och en övre klöverfris, underst draperimålning (fig. 604). Den indelas vertikalt i fyrkantiga scenbilder genom smala kolonner i allmänhet med enkla volutkapitäl. Bakgrunden är schablonerad med sexpunktstjärnor.

Skildringen av Kristi barndom på V muren har stora luckor och skador på grund av att bärbjälkarna för läktaren varit inpassade här. Följande scener äro urskiljbara (fig. 614): Bebådelsen, Marie besök och Kristi födelse, konungarnas tillbedjan, frambärandet i templet, flykten till Egypten och Kristi dop.

Den bättre bibehållna lidandefrisen (fig. 604) löper huvudsakligen på N väggen på samma höjd som barndomshistorien och i samma ramverk. Där framställs: 1. Nattvarden, 2. Kristus i Getsemane, 3. Judaskysen, 4. Kristus inför Pontius Pilatus, 5. Kristus

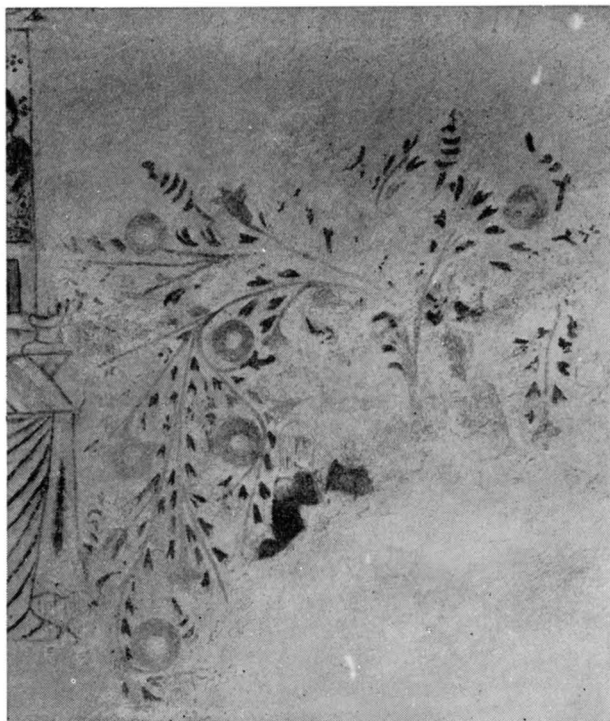

Fig. 605. Ornamentalt lövverk, långhusets N mur.
Foto A. Edle 1946.

Ornamentales Laubwerk an der
N Wand des Langhauses.

Ornamental leafwork, N. wall of
nave.

Fig. 606. S. Martin delar sin mantel med en tiggare. Långhusets N mur. Foto A. Edle 1946.

St. Martin teilt seinen Mantel mit einem Bettler, N Wand des Langhauses.

St. Martin dividing his mantle with a beggar. N. wall of nave.

avklädes, 6. gisslas, 7. törnekrönes, 8. bär sitt kors, 9. Kristus korsfäst med sörjande Maria och Johannes, 10. Kristi begravning. Serien är här avbruten, delvis bortskrapad så att gravkistans högra del m. m. saknas. I stället är ett lövverk ditmålat (fig. 605) i tunn skissartad behandling av okänt dato. Det kan möjligen sammanställas med ett likartat lövverk i Bunge (se SvK Go., II, fig. 51 d). Troligen har passionsfrisen redan från början varit avbruten här, eftersom N sidoaltaret haft sin plats i denna trakt. I regel var detta altare helgat åt Jungfru Maria och ofta antyda muralmålningarna detta förhållande, så t. ex. i Öja kyrka, där man målat heliga tre konungar på muren närmast N om madonnaaltaret. De framställas där såsom vandrande fram emot den madonnabild, som funnits på altaret.

På S väggen avslutas passionsfrisen genom följande scener: Kristus i dödsriket (halvt dold av predikstolen), Kristi uppståndelse (fig. 607), Kristus uppenbarar sig för den tvivlande Thomas, som sticker handen i hans sidosår, samt Kristus som »Imago Pietatis», d. v. s. en förklarande bild av Kristi försoningslidande och dess fortsättande i altarets sakrament (fig. 608). Man ser Kristus omgiven av passionsverktygen. Blodet, som strömmar ur hans 5 sår, upptages av en nattvardskalk, som hålles av en knäböjande ängel. Så brukar Kristus framställas i den s. k. Gregorii mässa (jfr Bunge, SvK Go., II, s. 28 och fig. 51 a samt Bro, Up. VII, s. 20 m. fl.).

Frisen på S muren fullföljes fram till huvudportalen av en apostlaserie. Apostlarna, som stå två och två i varje fält, äro från vänster räknat: Petrus och Paulus, Johannes evangelisten och Johannes döparen (fig. 609), Andreas och Jakob d. ä., Simon (?) och Bartolomeus, Filippus och Tomas, Jakob d. y. och Mattias. Nu beskrivna fris är ett verk av verkstadens äldre period, som i sin ornamentik utmärkes av veckbandstaven.¹

Passionssviten avbrytes å N väggen genom N-portalen i vars innersmyg 4 kvinnliga helgon äro framställda, delvis med utplånade attribut. Det är förmodligen Katarina av Alexandria, Agnes, Margareta och Barbara.

Ovanför passionssviten på N väggen är Margaretalegenden illustrerad i en fris av 12 arkadfält infattade av kolonnetter och korbåge med klöverblad, vars mellersta flik är spetsig (fig. 610—613).

Margaretas historia har flera gånger illustrerats av Passionsmästaren, men aldrig så utförligt som här. Scen I skildrar Margareta som herdinna bland sina lamm och baggar, läsande en andaktsbok. — II: Den hedniske ståthållaren Onophrius rider fram åtföljd av en följeslagare med armborst. Onophrius höjer handen i beundran över herdinnans skönhet. — III: Ståthållaren inbjuder Margareta att tillbedja en avgudabild (fig. 610). — IV: Den ståndaktigt kristna Margareta förs i fängelse, där en kvinna väntar med vattenkrus och bröd (? , fig. 611). — V: Margareta besöks av djävulen i drakgestalt (fig. 612). Han slukar henne, men hon räddas genom korsets makt och står upp ur drakbuken som ur en sarkofag (fig. 613). — VI: Margareta grälar på draken, som kryper vid hennes fötter besegrad. — VII: Hon gisslas. — VIII: Hon föres in i ett

¹ SÖDERBERG, Passionsmålningarna, s. 28 f.

Fig. 607. Kristi uppståndelse. Långhusets S mur.
Foto A. Edle 1946.

Christi Auferstehung, S Wand des Langhauses. Resurrection of Christ, S. wall of nave.

Fig. 608. Kristus som »Imago Pietatis». Långhusets S mur.
Foto A Edle 1946.

Erbärmdebild, S Wand des Langhauses. Christ as "Imago Pietatis". S. wall of nave.

Fig. 609. Apostlarna Petrus och Paulus, Johannes evangelisten och Johannes döparen. Långhusets S mur. Foto A. Edle 1946.

Die Apostel Petrus und Paulus, Johannes evangelista
und Johannes der Täufer. S Wand des Langhauses.

The apostles Peter and Paul, John the evangelist and
John the Baptist. S. wall of nave.

Fig. 610. Margareta frestas att tillbedja en avgudabild, detalj av fig. 604. Foto A. Edle 1946.

Margaretha soll dazu verleitet werden, einen Götzen anzubeten, Teilstück von Abb. 604.

St. Margaret is tempted to worship an idol, detail fig. 604.

Fig. 611. Margareta föres i fängelse, detalj av fig. 604. Foto A. Edle 1946.

Margaretha wird eingekerkert, Teilstück von Abb. 604.

St. Margaret is taken to a prison, detail of fig. 604.

Fig. 612. Margareta och djävulen i drakgestalt, detalj av fig. 604. Foto A. Edle 1946.

Margaretha und der Teufel in Drachengestalt, Teilstück von Abb. 604.

St. Margaret and the devil as a dragon, detail of fig. 604.

Fig. 613. Margareta uppstiger ur drakens buk, detalj av fig. 604. Foto A. Edle 1946.

Margaretha entsteigt dem Bauch des Drachen, Teilstück von Abb. 604.

St. Margaret rising from the dragon's body, detail of fig. 604.

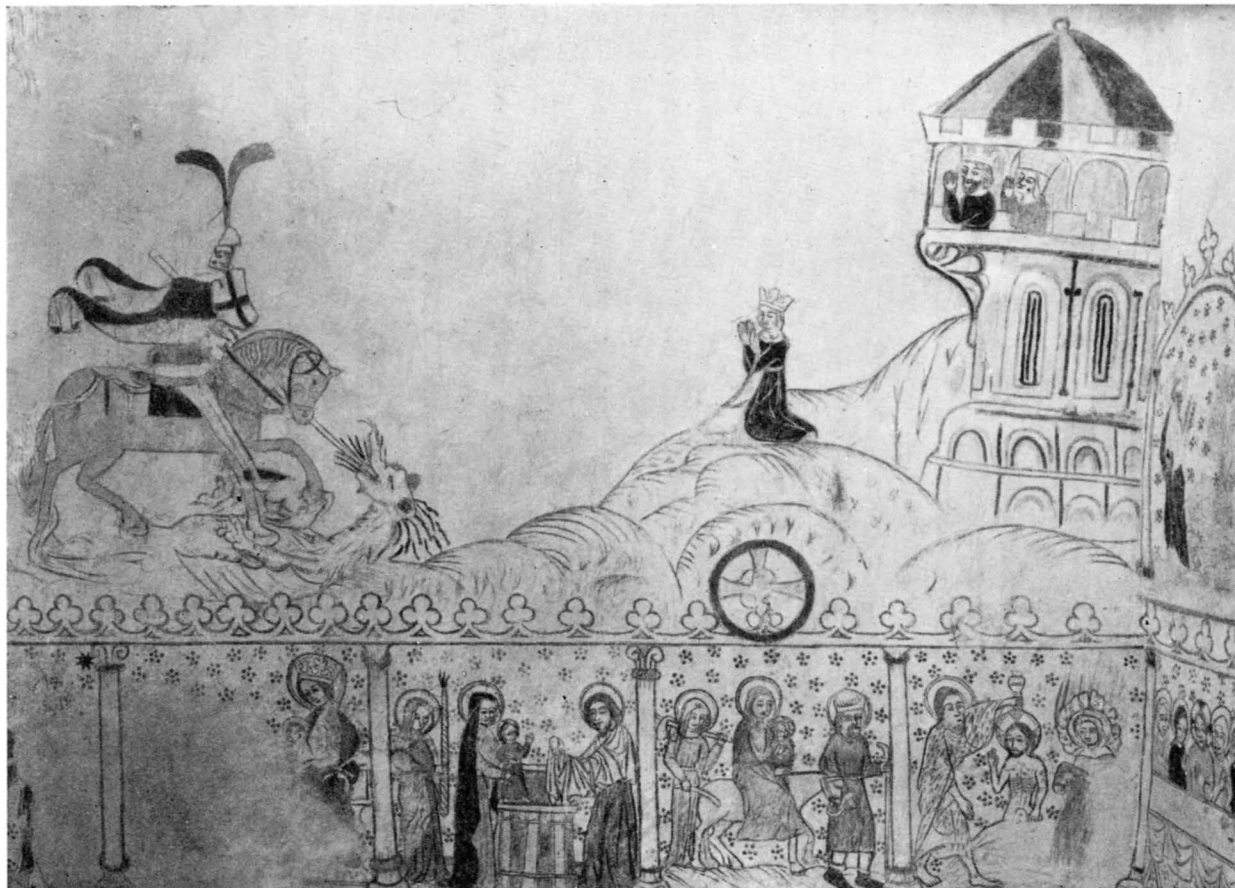

Fig. 614. S. Görän och draken samt scener ur Kristi barndoms historia. Långhusets V mur. Foto A. Edle 1946.
St. Georg mit dem Drachen, sowie Szenen aus Jesu Kindheit, St. George and the dragon, and scenes from the childhood of Christ.
W Mauer des Langhauses. W. wall of nave.

fängelsetorn och ut därifrån. — IX: Hon pinas med skrapjärn. — X: Hon kokas i en kittel, en ängel sätter en krona på hennes huvud. — XI: Hon ledes av två män. — XII: Hon halshugges.

Passionsmästarens verkstad har målat ytterligare 5 helgonframställningar i större skala utan ramverk. 1. På V muren ses S. Göran till häst sticka lansen i drakens gap, prinsessan knäböjer bredvid. Från övervåningen i ett slott åskåda föräldrarna striden (fig. 614). — 2. På S muren ovanför apostlafrisen framställs S. Mikael med »gärningarnas vågskål» (fig. 615). och S. Laurentius som syndarens advokat. I den högra vågskålen sitter den nakna själen representerande sin egen syndfullhet, små djävlar bemöda sig att draga skålen nedåt. En martyr klädd endast i sin gloria, med kroppen vanställd av stora, röda sår, träder fram till de goda gärningarnas vågskål och lägger dit ett föremål, som kan tydas som ett halster. Det bör alltså vara S. Laurentius protomartyren, som dömdes till döden av hedningarna genom förbränning på halster. Laurentius lägger sitt stora överskott av goda gärningar i vågskålen och får den på så sätt att sjunka (jfr Dalhem, fig. 212 och Vamblingbo, där han räddar kejsar Henriks själ). — 3. T. h. om själavägningen ses S. Bernardinus av Siena (fig. 616), kännetecknad av den solformiga skylten med Jesu namn, som han håller i höger hand. Han var franciskanmunk och Italiens störste botpredikant på 1400-talet (1380—1444). Hans attribut anses syfta på att han vid slutet av sin predikan ofta för allmänheten visade en skylt med frälsarens namn och uppmanade åhörarna att visa det heliga namnet vördnad. — Målningen kan icke ha tillkommit förrän efter Bernardinus' helgonförklaring 1455. — 4. T. v. härom ser man en helgonfigur, som skadats genom fönstrets utvidgning. Han bär ett brinnande hus och en båtshake och torde framställa S. Antonius Abbas, skyddspatron mot eldsvådor. En bättre bibehållen, liknande figur finns i Hejnum (SvK Go., II, s. 172). — 5. På N muren ovanför portalen framställs S. Martin, som delar sin mantel med tiggaren (fig. 606).¹

Angående dateringen av passionsmästarens verk förefaller det som om den undre frisen med Kristi liv och apostlarna tillkommit omkr. 1440, medan den övre frisen med Margaretalegenden, de fristående helgonframställningarna och S. Göranlegenden tillkommit omkr. 1460.

GLASMÅLNINGAR

Av glasmålningar äro endast obetydliga rester bevarade. Vid utgrävning i samband med restaureringen 1946/47 fann man färgade glasskärvor vid korets och långhusets S murar. Det var 11 fragment, som dels hade bladornament, dels geometriska figurer i rödbrun färg.²

¹ S. MARTIN var biskop av Tours och brukar kallas Frankrikes apostel. Han levde på 300-talet. Jämför likartad framställning i Ala, fig. 678.

² Se rapport i ATA av A. TUULSE.

Fig. 615. Själavägningsscen. Långhusets S mur. Foto A. Edle 1946.

Seelenwägung. S Wand des Langhauses. Scene with a soul being weighed. S. wall of nave.

Fig. 616. S. Bernardinus av Siena. Långhusets S mur. Foto A. Edle 1946.

St. Bernardin von Siena, St. Bernardinus of Siena. S Wand des Langhauses. S. wall of nave.

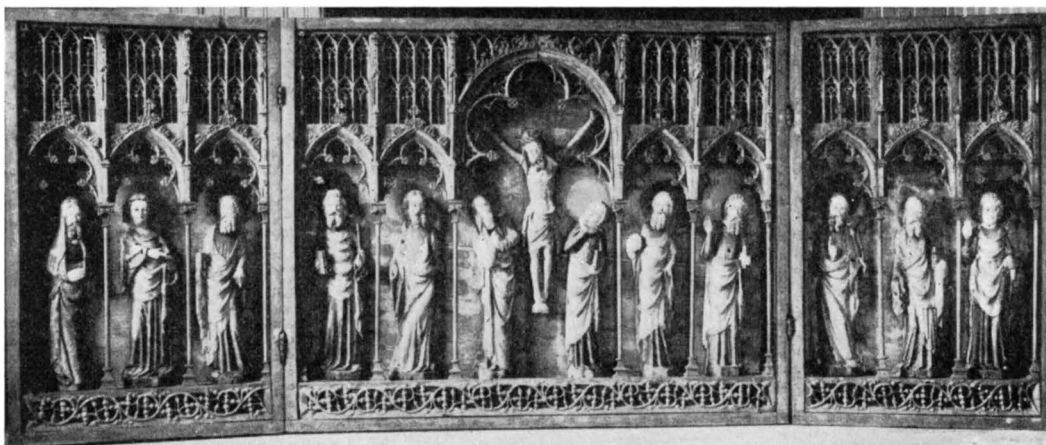

Fig. 617. Altarskåp från omkr. 1370. Gammelgarns altarskåpskrets. Foto A. Edle 1946.

Altarschrein um 1370. Aus dem Kreis des Altars von Gammelgarn. Retable, circa 1370. Gammelgarn retable school.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTAR-
ANORDNING

Altarbord, murat och fristående (fig. 618). Den slipade, grå kalkstensskivan är i varje hörn märkt med ett grovt ristat kors. 195×111. På altarets baksida en nisch. H 27, B 30, Dj 31. — En grå kalkstensskiva med en rektangulär fördjupning på översidans mitt står nu i N långhusportalens inre smyg. Har sannolikt tidigare tjänstgjort som altarskiva på något av kyrkans sidoaltaren. 140×69. Fördjupningen L 6, B 3, Dj 3.

Altarskåp av snidat, krederat och polykromerat trä (fig. 617, 619) med skulpterad calvariegrupp och tolv apostlar i corpus och i de öppnade dörrarna, under baldakinarkitektur, spetsbåge över varje apostel, rundbågig över den korsfäste. Den ursprungliga färgen framtofs vid restaureringen 1946/47: arkitektur i rött, guld och blått; dräkter i guld, rött, grönt och blått. De stora gloriorna vid apostlarnas huvuden äro målade i omväxlande rött och blått. På dörrarnas yttersidor visa svaga färgspår i gult, brunt och rött, bland vilka rutat golv kan iakttagas, att medeltida figurmålningar funnits. Före restaureringen var altarskåpet täckt av en grann bemålning, som enligt en inskription på predellbjälken härstammade från 1787. Altarskåpet kan dateras till omkr. 1370 och tillhör den s. k. Gammelgarns altarskåpskrets.¹ H 106. Corpus B 129, Dj 11.

Altarskränket (fig. 589) har rektangulära dockor med grönblå bladslingor på vitt botten. Ovanför dockorna en profilerad list med äggstav och tandsnitt. Sarg och sockel

¹ Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, pl. 78 och text s. 111 f.

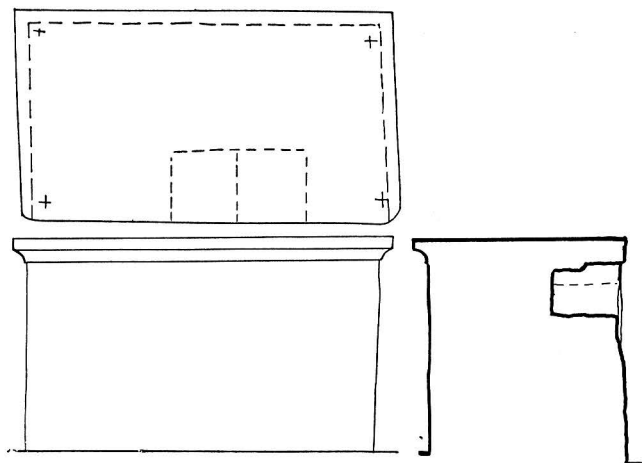

Fig. 618. Altarbord och altarskiva, 1:40. Uppm. Bo Lindwall 1941.

Aufmessung des mittelalterlichen
Altars, Stipes mit Sepulcrum und
Mensa aus Kalkstein.

Altar and altar slab, grey limestone.
Mediaeval.

äro målade i mörkbrun ådring. Skranket är från 1600-talet, medan målningen sannolikt härstammar från 1748 (RÄK.).¹

Bröstvörn till skriftepell (fig. 620). Det har tidigare varit fäst vid altarskranket, där slåar för dess fastsättande fortfarande finnas kvar. Bröstvörnet är prytt med målade blomrankor i grönt, som omrama en listomgiven fyllning med inskriften: LÅTER OSS TRÖSTELIGA FRAMGÅ TILL NÅDASTOLEN: AT WI MÅGE FÅ BARMHERTIGHET OCH FINNA NÅD. EBR. V 16. Troligen från 1700-talet. Målningen enligt inskrift på bröstvärnets nedre del utförd 1824. Förvaras nu i skåp i sakristian. H 104, B 60.

Triumfkrucifix av ek (fig. 621). Korset har halvrunda utbuktningar utefter kanterna och klöverbladsformade korsändar som sannolikt ursprungligen varit bemålade med de fyra evangelistsymbolerna. Nuvarande polykromi i grönt, blått och guld härstammar från 1748 (en inskrift om krucifixets målning detta år är anbragt på trabes), då troligen också den nuvarande anordningen tillkom. Krucifixets sammanfogning med trabes är emellertid den regelrätta medeltida metoden och det troliga är att krucifixet i Anga verkligen visar det ursprungliga förhållandet mellan krucifix, båge och trabes. Korsstammen har å sin nedre del fem dymlingshål, som visa var den ursprungligen varit fäst vid trabes. Dess undre ända med evangelistplattan har varit fastgjord i den ännu bevarade krucifixpelaren av trä (fig. 622). Denna tillverkades samtidigt med krucifixet till piedestal och skulle även tjäna som penningbössa för de frommas offer

KRUCIFIX

¹ Jfr HILFELINGS JOURNAL 1799.

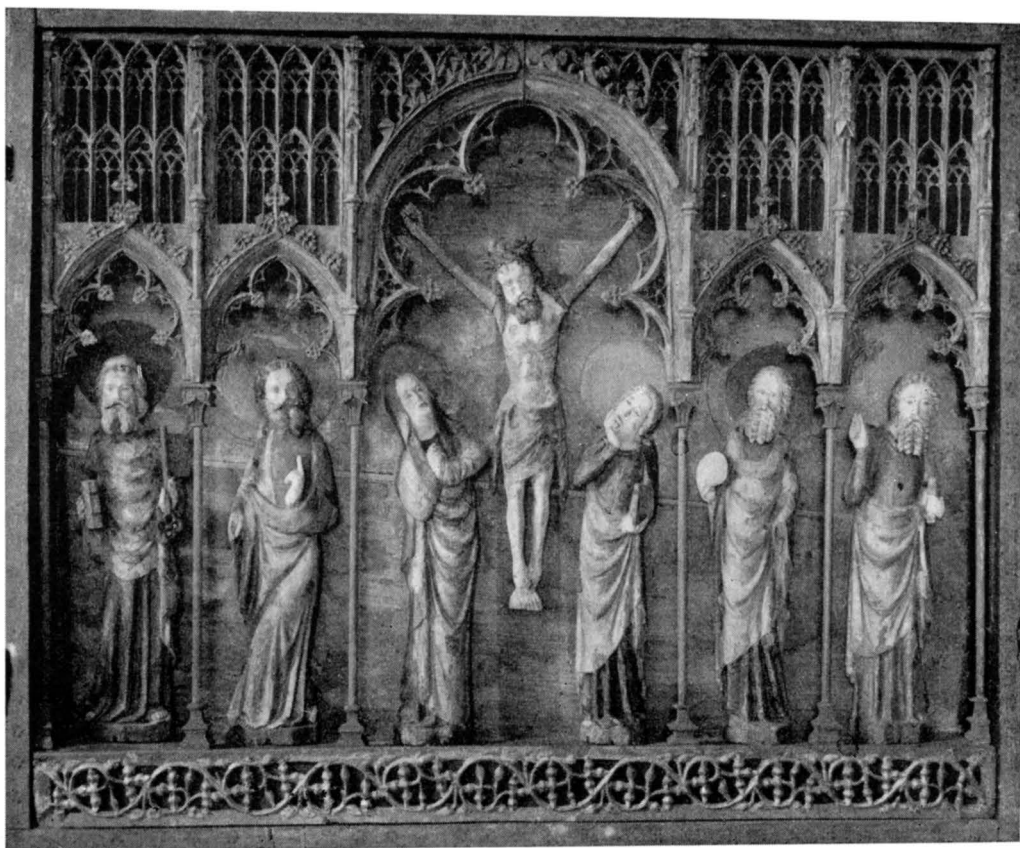

Fig. 619. Altarskåpets corpus. Foto A. Edle 1946.
Corpus des Altarschreins. Centre of retable.

vid Kristi kors. Sedan krucifixets samband med triumfbågen upplösts (1748?),¹ blev piedestalen fattigbössa, nu uppställd vid bänkryggskärmen närmast långhusets S portal. Övre delen avsågades och fick i detta sammanhang ny profilering och målades i brun ådring för ny uppställning. Krucifixets datum: 1400-tal. H. 158, B 135. Krucifixpelaren-fattigbössans H 97,5.

Ett äldre triumfkrucifix av björk (fig. 623) förvaras nu i GF (inv.nr. D C 84). Det är skuret i ett block (utom armarna), ryggsidan är urholkad. Huvudet och korset saknas. Rester av ursprunglig polykromi: silverfärg med guldbård på ländklädet, som haft rött foder bestrött med guldstjärnor; svarta skor och ljus grårodn karnation. Av frälsarens ovanliga klädsel med svartmålade skor på fötterna framgår, att krucifixet

¹ I RÅK. 1748 uppgives: »Christi Kors har Per Larsson Bendes låtit renovera.»

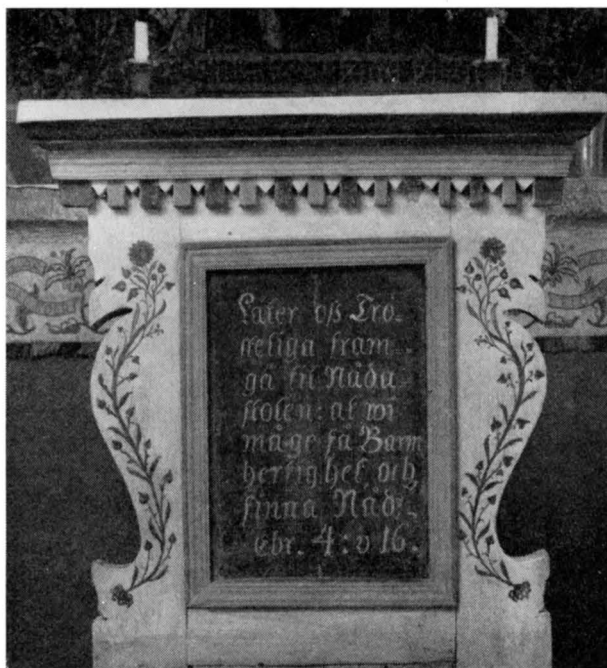

Fig. 620. Bröstvörn till skriftepall, 1700-talet. S. 569.
Foto 1958.

Stirnseite des Buchschemels,
18. Jh.

Front of wooden lectern,
18th cent.

med all säkerhet är en efterbildning av en berömd bild i en vallfartsort, liksom det närstående från Linde (SHM inv.nr 8084:I) och det något äldre i Stenkumla.¹ Krucifixet är troligen samtidigt med kyrkobyggets första skede, omkr. 1200.² H 90, B 88.

Tronande madonna med barnet av ek (fig. 624), skuren i ett block. Madonnan sitter på en enkel bänk med barnet, som i handen håller en bok. Madonnans huvud och fingrar samt barnets högra arm och fot avslagna. Ett stycke vid madonnans högra fot är sannolikt senare isatt. Svaga spår av polykromi: rött på madonnans mantel och barnets dräkt, grönt på barnets mantel, blått foder i madonnans mantel, skär karnation. Bänken visar spår av blå målning. Av Tingstädemästarens skola, omkr. 1240.³

¹ C. R. AF UGGLAS, Träskulptur, s. 307, 176 ff, daterar både Linde- och Angakrucifixen till slutet av 1100-talet.

² Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 26 f.

³ TINGSTÄDEMÄSTAREN: gotländsk bildhuggare under övergångstiden (ca 1200—ca 1260), vars vackraste arbete är ett stående kvinnligt helgon från Tingstäde kyrka (SvK Go., I, s. 161).

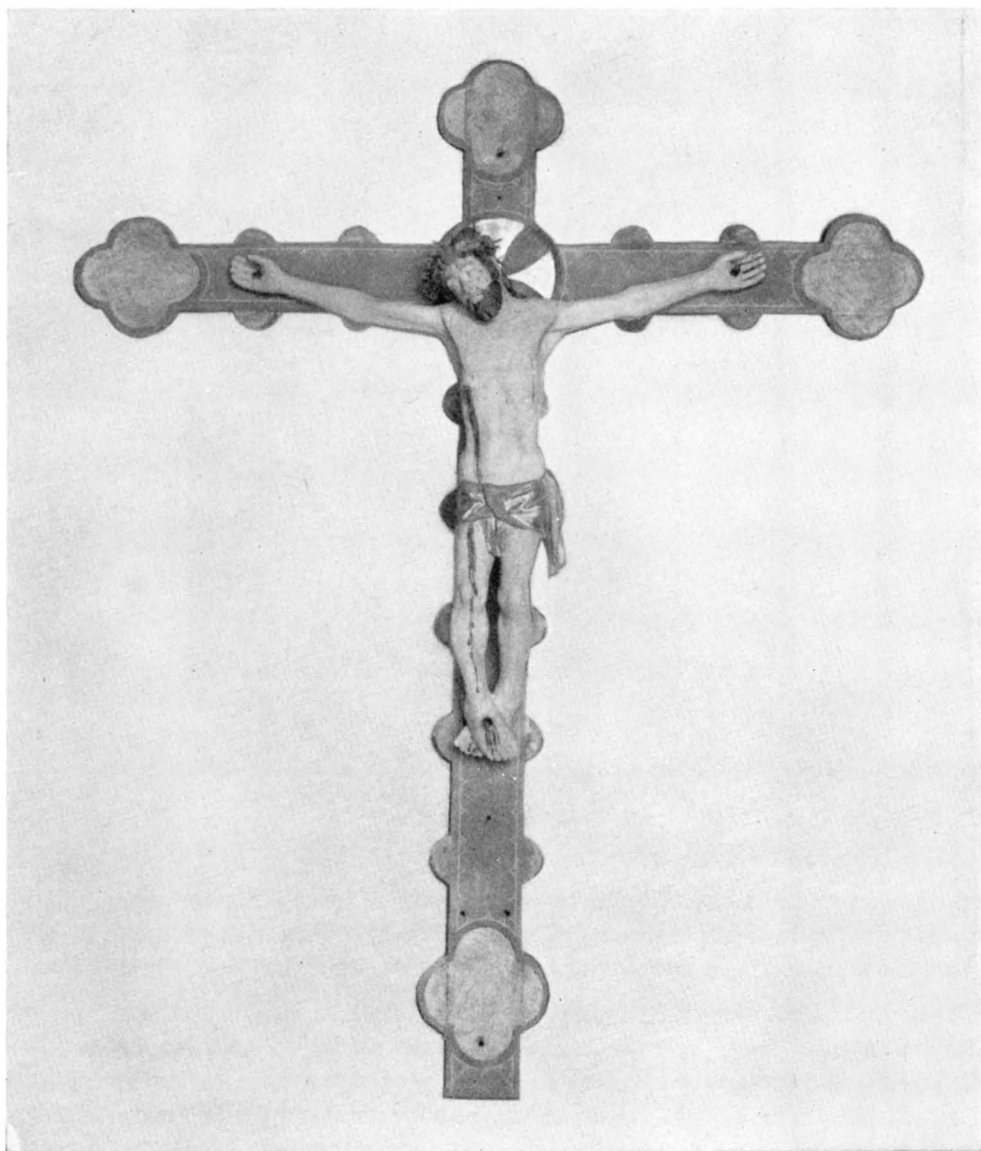

Fig. 621. Triumphkruzifix från 1400-talet. S. 569. Foto A. Edle 1946.
Triumphkruzifix aus dem 15. Jh., Fassung erneuert. Rood, mid-15th-cent.

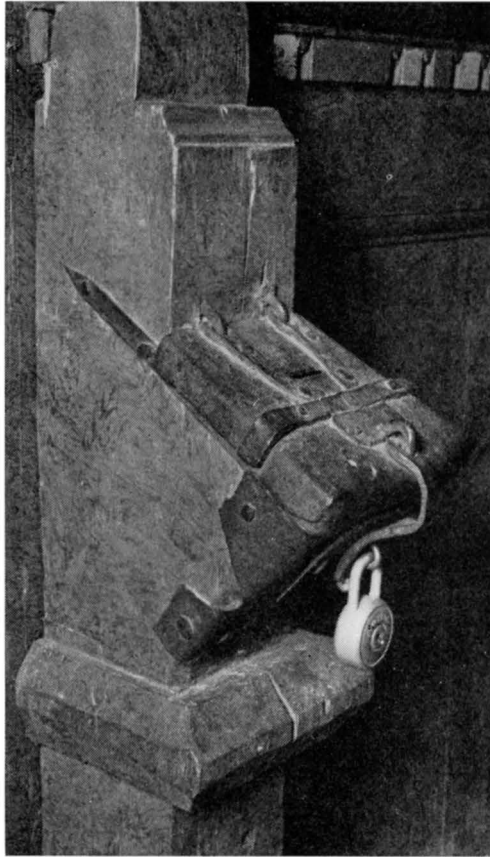

Fig. 622. Krucifixpelaren — fattigbössans överdel.
Foto 1958.

Oberteil des Opferstocks, früher am Stamm des Kruzifixes. Rood pillar—top section of poor-box.

I stort sett en förminskad och förenklad replik av mästarens Hablingbomadonna.¹ Madonnabilden har sannolikt ursprungligen haft sin plats på N sidoaltaret.²

Tronande S. Olof av ek (fig. 626), skulpterad i ett block, utom (de nu förlorade) händerna, kronan och bänkens övre list. Helgonet sitter frontalt, med fötterna på »Trollet Skalle». Åtskilligt av polykromien är bevarad: guld, rött och blågrönt på hel-

¹ ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 37.

² Jfr madonnamålningens plats i Mästerby kyrka, SvK Go., III, s. 183.

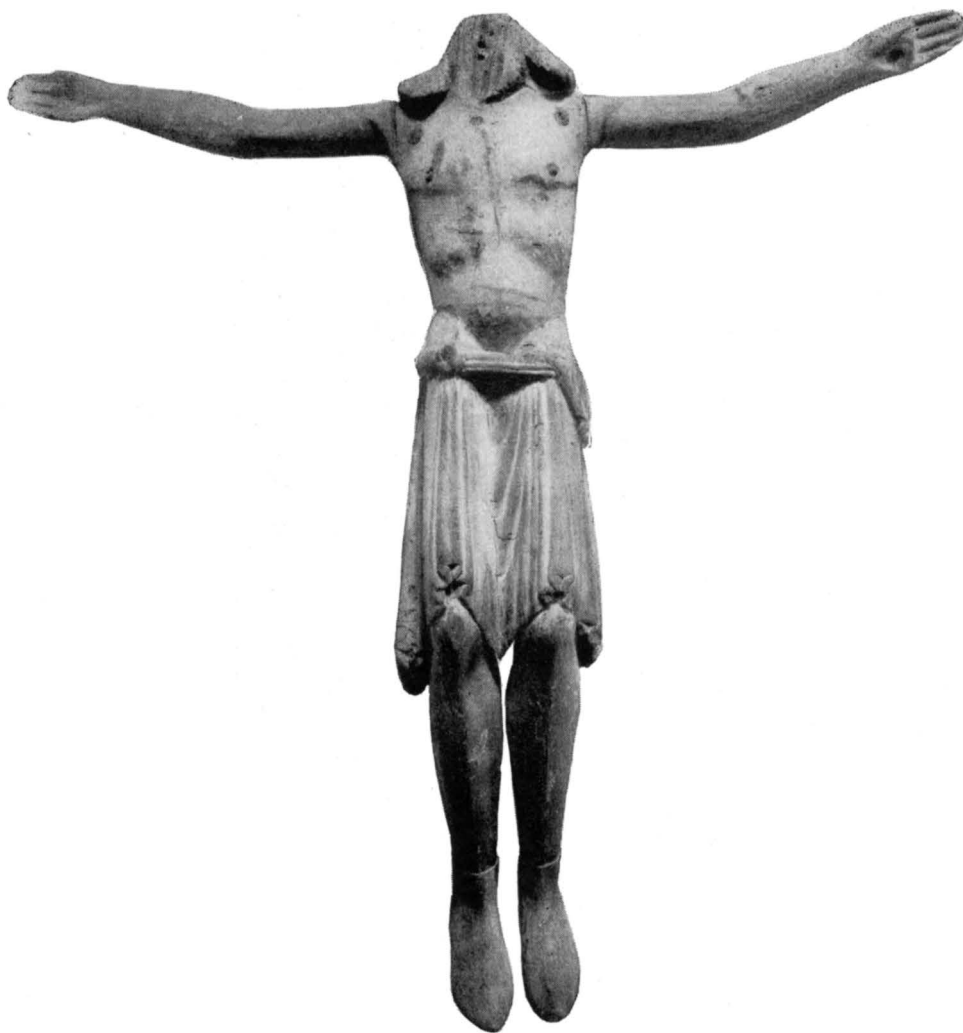

Fig. 623. Fragmentariskt triumfkrucifix från omkr. 1200. Nu i GF. S. 570. Foto S. Hedlund 1925.
 Corpus von einem Triumphkreuz um 1200, jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby. Fragment of rood, circa 1200. Now in the Gotland Museum, Visby.

gonets mantel, spår av förgyllning i hår och skägg, ljusröd karnation, röda läppar och svart i näsborrarna. Av Hamramästaren,¹ 1300-talets senare hälft.² Såsom den mest

¹ HAMRAMÄSTAREN: gotländsk bildhuggare under unngotiken (ca 1260—1295). Huvudverk: triumfkrucifixgruppen från Hamra kyrka.

² Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 75 f.

Fig. 624. Tronande madonna, Tingstädemästarens skola, omkr. 1240. Nu i GF. S. 571. Foto C. R. af Ugglas 1907—1912.

Thronende Madonna, Schule des Tingstädemästers um 1240. Jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Virgin enthroned, school of the Tingstäde Master, circa 1240. Now in the Gotland Museum, Visby.

Fig. 625. Apostel, Misericordieverkstden, 1400-talets mitt. Nu i GF. S. 577. Foto S. Hedlund 1925.

Apostel aus der „Misericordiawerkstatt“, Mitte 15. Jh., jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Apostle, school of the Misericord Workshop, mid-15th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

dyrkade bland Gotlands helgon efter Jungfru Maria har S. Olof troligen ursprungligen stått på S sidoaltaret. Total H 104, Olofs H 89, B 42. Nu i GF (inv.nr D B 946).

Helig biskop av ek, mitran av björk (fig. 627). Skulpterad i ett block (utom mitran). Biskopen står på en kapitälliknande sockel med myntöppning, beslagen med järnplåt. Tapphål på ryggsidan av både figur och sockel antyda att ett dorsale funnits. Höger hand, nässpetsen och delar av sockelns nedre list saknas. Spår av polykromi: biskopens

Fig. 626. Tronande S. Olof av Hamramästaren. 1300-talets senare hälft. Nu i GF. S. 573. Foto G. Sjöberg 1925.

Thronender St. Olof vom „Hamrameister“, zweite Hälfte des 14. Jh., jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

St. Olof enthroned, the Hamra Master, late 14th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

Fig. 627. Helig biskop av Biskopsmästaren omkr. 1350. Nu i GF. S. 575. Foto S. Hedlund 1925.

Heiliger Bischof vom „Bischofsmeister“ um 1350, jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Canonized bishop, by the Master of the Bishops, circa 1350. Now in the Gotland Museum, Visby.

dräkt i vitt, blågrönt, grågrönt och rött, svart hår och skägg, röda läppar och ljusröd karnation. Av Biskopmästarens krets,¹ omkr. 1350.² Framställer sannolikt kyrkans patron, S. Dionysius (jfr ovan s. 531). Total H 121, B 29; biskopens H 100. Förvaras nu i GF (inv.nr B 747).

Apostel av björk (fig. 625). Skuren i ett block, ryggsidan urholkad. Aposteln står frontalt. Båda underarmarna äro avslagna. Polykromien är nu nästan helt försvunnen; spår av ljusröd karnation och blågrönt på livrocken. Av Misericordieverkstaden,³ 1400-talets mitt.⁴ H 72, B 19. Nu i GF (inv.nr D B 945).

Kvinnligt helgon, snidat i björk med dorsale av furu (fig. 628). Helgonet som är skuret i ett block, står frontalt. Dorsalet, som är omfattat av strävor med enkel profilering, har rösteformad övre avslutning. Rektangulär urtagning framför helgonets vänstra fot. 10 × 8, Dj 4. Helgonets underarmar och händer äro avslagna. Dorsalets lister och strävornas fialer saknas. Spår av färg: ljusröd karnation, vitt och blått på dräkten. Av Misericordieverkstaden, 1400-talets mitt.⁵ Total H 101, B 38, helgonets H 74.

Predikstolen består av trappa, polygonal korg och ljudtak (fig. 629). Korgens bågfält omramas av snidade och ornerade pilastrar. I bågfältens öppningar tulpanmålning i rött och grönt på mörkbrun botten.

¹ BISKOPSMÄSTAREN: gotländsk skulptör, verksam vid 1300-talets mitt.

² Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 107 f.

³ MISERICORDIEVERKSTADEN: skulptörskola, verksam på Gotland under 1400-talets förra hälft.

⁴ Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 124, pl. LXXIII, 2.

⁵ Jfr. ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 134 f, pl. LXXXVII, 6.

PREDIKSTOL

Fig. 628. Stående kvinnligt helgon, Misericordieverkstaden, 1400-talets mitt. Nu i GF. Foto G. Sjöberg 1925.

Stehende weibliche Heilige aus der „Misericordiawerkstatt“, Mitte 15. Jh., jetzt in „Gotlands Fornsal“ Visby.

Female saint, standing. School of the Misericordia Workshop, mid-15th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

Korgen och ljudtaket dessutom prydda med äggstavar och tandsnitt i rött och blått. Under det platta ljudtaket hänger en skulpterad, försilvrad duva. En målad inskrift på korgen: ANNO 1741 anger sannolikt att målningen utfördes detta år. Predikstolen tillverkades troligen i slutet av 1600-talet. Pulpeten tillkom enligt inskrift 1812 (jfr RÄK. 1811/12).

Timglas i svartmålat, järnsnitt stativ, som är fastgjort i väggen bredvid predikstolen. Består av fyra glas monterade i ställning av förgyllt och rödmålat trä. Nämnas första gången i 1738 års INV. och vis. H 22.

BÄNKAR

Bänkinredningen är sluten (fig. 586) och har på skärmar och dörrar listomgivna fyllningar med grågrön och röd akantusmålning på vita fält. Gavlarna äro högre än dörrarna. Båda ha tandsnitt i omväxlande vitt och blått. Ramverket är målat i mörkbrun ådring. Den väl bevarade målningen tillkom sannolikt 1748 (RÄK. Jfr HILFELINGS JOURNAL 1801, s. 70). Vid restaureringen 1946/47 lutades bänkarnas ryggstöd något bakåt.

Korbänken (fig. 588), vars barriär är något högre än den övriga bänkinredningen, överensstämmer både i utformning och målning med denna, varför de böra vara samtida. Säte och ryggstöd nygjordes vid restaureringen 1946/47. Barriärens H 105, L 334. I RÄK. 1798/99 omtalas en bänk »vid koret för gossarna». Denna är icke bevarad (se SvK Go., I, Martebo, s. 79, Lummelunda, s. 113, Västkinde, s. 208, Bro, s. 269, där de ännu bevarats).

Brudstol av målat trä (fig. 631). De fyra benen nedtill förenade med slår. Ryggstödet listomgivna fält har blomstermålning i vitt, mörkgrått och rosa mot blågrön bakgrund. Denna målning är samtida med den nu rivna läktarens och tillkom 1787 (RÄK.). Stolen är möjligen identisk med det »brudsäte», som omnämnes i 1738 års INV. H 94, L 90, B 40, sitsens H 56. Står i sakristian.

ORGEL

Ett litet, 1 dm H orgelpodium vid S långhusportalen tillkom vid restaureringen 1946/47. Dess barriär består av en bänkskärm, som även tidigare fanns på denna plats. Detta podium fick ersätta en läktare, som revs vid samma tillfälle för att V valvets målningar skulle bli synliga. Den var enligt en inhuggning i en bjälke uppförd 1785 och målades med rokokokartuscher och blommor i vitt, svart och brunt i blå fält (fig. 630), enligt inskrift 1787 (jfr RÄK.). Barriären förvaras nu i kyrkans likvagnsbod.

På orgelpodiet står en kammарorgel, som inköptes 1919 (RÄK.). Av en medeltida orgel äro vissa delar bevarade, visserligen ofullständigt, men dock så att instrumentet i huvudsak kan karakteriseras. Av luftlådan finnes pipstocken, bakre långsidan och ena kortsidan i behåll. I bakre långsidan två rektangulära öppningar för spelluft från orgelns båda (icke bevarade) bälgar. På pipstocken hål för 24 st. pipor i främsta raden. Dessa utgöra fasadpiporna. 4 st., som stått utåt vardera sidan, av vilka 2 st. stått inne på pipstocken, ha uppenbarligen bildat flygelformade fält. De 16 övriga piporna, varav två dubbelkoriga, ha att döma av mensurererna bildat en jämnt nedåtstigande följd från vänster till höger. Mensur i huvudsak som Norrlanda kyrkas orgel (jfr s. 140). L 160. Bland andra fragment märkas: tangentbräda, sex spelventiler, en väll för pedal-

Fig. 629. Predikstolen, sannolikt från slutet av 1600-talet, målad 1741. S. 577. Foto 1958.

Kanzel, wahrscheinlich vom Ende des 17. Jh., bemalt 1741. Pulpit, probably late 17th cent., painted in 1741.

Fig. 630. Spegel i läkta-barriären med målning från 1787. S. 578. Foto 1958.

Füllung in der Emporenbrüstung mit Malerei von 1787. Panel on gallery front, with decoration executed in 1787.

tangent, en luftventil ursprungligen fästad inne i luftlådan vid en av de båda luftkanalernas öppningar, en vällarm av furu med två hål för abstrakter, som ledat genom vällarmen och ett gavelstycke till orgelns klaviatur.¹ Nu i SHM (inv.nr 13068).

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavlor: 1. Enkelt profilerad ram målad i vitt, rött, blått och svart. Tidigare krönt av bruten gavel med tre svarvade knoppar. Detta krön borttogs vid restaureringen 1946/47. Anskaffad 1891 (RÄK.). H 89. — 2. Med enkel blåmarmorerad listram och snidat krön med målat solrosmotiv (fig. 632). Målad inskrift (på baksidan): 1819 LÅFSJUNGER HERRAN JESUM! H 86. Nu i GF (inv.nr C 1931).

DOPREDSKAP

Dopfunt av kalksten (fig. 634), ornerad, utan uttömningshål. Troligen från 1200-talets senare hälft. Står nu vid V muren på en fyrsidig stenplint i vars SÖ hörn en piscinasten är inpassad. Före restaureringen 1946/47 stod den på samma stenplint i korets SV hörn. H 97. D 84. — Funtlocket (fig. 633) med snidad ljusbrunmelerad

¹ Allt enligt vänligt meddelande av orgelhistorikern fil. dr BERTIL WESTER.

Fig. 631. Brudstol, 1700-talet, målad 1787. S. 578. Foto 1958.
Brautstuhl, 18. Jh., bemalt 1787. Bridal chair, 18th cent., painted
1787.

uppsats, från 1700-talet, krönes av en blåmålad duva, den enda resten av det medeltida funtlocket (jfr Endre, SvK Go., I, fig. 490). I GF förvaras en vinge av ek med rester av kredering. Den har möjligen tillhört en drakformad hissboom för dopfuntlocket (jfr Tingstäde, SvK Go., I, s. 166). L 48.

Dopskål av nysilver, rund med bred kant, inuti förgylld. Graverad inskrift, citat ur Markus X: 10—14. Stplr: C A Kjernäs — NS. Inköpt 1905 (RÄK.). D. 28. Förvaras numera i blå sammetspåse med i silverfärgat silke broderad duva.

Skål av grovt hamrad mässingsplåt, rund med smala kanter, utan fot. Skålen har tidigare använts som dopskål. D 21.

Kalk av delvis förgyllt silver, med bladrankor i relief kring noden och på den sex-^{NATTVARDSS-}passformiga foten. Enligt stämplars tillverkad av Alexander Magnus Lundström, 1822 ^{KÄRL} (mästare i Visby 1803—1850, UPMARK s. 732). Graverad inskrift under foten: ANGA 1822. H 23,5, D 12,5. — Pate n av silver. Utan ornering och stämplars. D 12,5. — Kalk och paten förvaras i ett ursprungligt schatull av ek, lockets inre klätt med svart sammet. H 26.

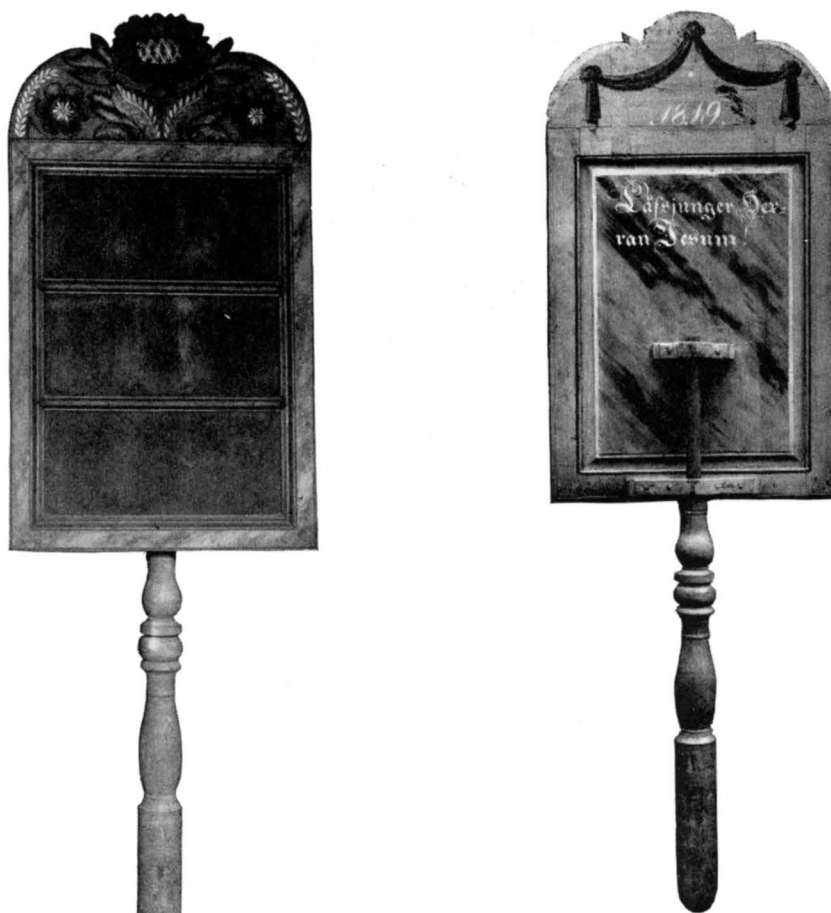

Fig. 632. Nummertavla från 1819, fram- och baksida. S. 580. Nu i GF.

Nummertafel von 1819, Vorder- und Rückseite, jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby. Hymn board, 1819, front and back. Now in the Gotland Museum, Visby.

Oblatask av silver, rund, med stående latinskt kors på det kupiga locket. Foten bildad av en sexpassformig upphöjning. Vid askens övre kant graverad inskrift: JESUS SADE: »DETTA ÄR MIN LEKAMEN, SOM VARDER UTGIVEN FÖR EDER». Enligt stämplrar tillverkad av Ernst Swenson, Visby 1957. H med lock 11,5, D 12,5. Gåva 1957 av fru Josefina Pettersson, Boters.

BRUDKRONA Brudkrona av förgyllt silver. Fem utåtböjda, parställda blad med stängel slutande i vita pärlor. Mellan bladen genombrutna romboider med hängande hjärtan. På ringen infattade pärlor. Enligt stämplrar tillverkad av Guldvaru AB Alton, Falköping 1957. H 9, ringens D 6. Gåva 1957 av Anga kyrkliga syförening.

Fig. 633. Dopfundlock från 1700-talet; duvan medeltida.
S. 580. Foto E. Erics 1916.

Hölzerner Taufsteindeckel aus Font cover, 18th cent., dove
dem 18. Jh., die Taube mittel- mediaeval.
alterlich.

Fig. 634. Dopfund av kalksten 1200-talets senare hälft.
S. 580. Foto 1958.

Taufe aus Kalkstein, zweite Limestone font, latter half of
Hälfte des 13. Jh. 13th cent.

Ljuskronor av mässing. 1—2. Ett par, vardera för 16 ljus i två kransar, med S-formigt svängda ljusarmar och runda manschetter. Mittstammen krönt av örn och nedåt avslutad i kula. Gjutna av gelbgjutare G. T. Jakobsson, Visby. Inskrift (på den ena): SKÄNKT TILL ANGA KYRKA AF O. F. EKMAN, STENSTU 1915. Den andra skänktes av Anga lutherska syförening 1927. H 90. — 3. För 6 ljus i en krans, med S-formigt svängda ljusarmar och runda manschetter. Mittstammen krönes av ett på bakbenen stående lejonliknande djur och avslutas nedåt i ett djurhuvud och handtag. Gåva 1949 av dr Einar Erics, Stockholm. H 50.

Ljuskrone av guld- och silverbronserat trä, för 8 ljus i två kransar, med S-formigt svängda ljusarmar och runda manschetter. Den svarvade stammen har genombrutna, gallerliknande byglar. 1800-tal. Förvaras nu i kyrkans vagnbod. H 73.

Ljusstakar av mässing. 1. För två ljus (fig. 635), med balusterformat skaft och rund, mycket vid fot. 1600-talstyp. H 27, fotens D 17,5. — 2. För tre ljus med balusterformat skaft. Driven och gjuten. De två armarna ha genombruten ornering av blommor och blad. Foten är rund och vid. H 39,5. Fotens D 22.

Ljusstakar av tenn. Ett par, vardera för ett ljus, med kolonnformat kannelerat skaft och runda manschetter. Den fyrkantiga genombrutna foten vilar på fyra kulfötter. Enligt stämplor tillverkade av Melchior Leffler, mästare i Visby 1795—1840. Inköpta 1870 (RÄK.). H 21.

Ljusstake av svarvat trä (fig. 636) för ett ljus, med tre fötter i form av djurtassar. Rester av färg och försilvring. Medeltida. H 43. Förvaras nu i GF (inv.nr C 1932).

Fig. 635. Ljustake av mässing. 1600-talstyp. S. 583.
Foto 1958.

Zweiarmiger Messingleuchter, Brass candlestick, 17th cent.
Typ des 17. Jh. type.

Fig. 636. Medeltida ljustake av trä.
Nu i GF. S. 583. Foto S. Hedlund 1925.

Mittelalterlicher Holzleuchter, jetzt
in „Gotlands Fornsal“, Visby. Mediaeval candlestick of wood, now in the Gotland Museum, Visby.

TEXTILIER

Antependier: 1. Av ljusrött, handvävt ylletyg med korsmönster. Skänkt av Anga lutherska syförening 1938. L 181, H 96. — 2. Av vitt linne med geometriskt mönster. Utfört av Licium och skänkt av Anga kyrkliga syförening 1954. L 180, H 97. — 3. Av ljusgrönt, handvävt ylle. Signerat: LICIUM 1950. Gåva av Anga kyrkliga syförening 1950. — 4. Av violett, geometriskt mönstrat ylle med två vid sidorna vertikalt påsydda guldtränisar. Gåva av Anga kyrkliga syförening 1957. L 180, H 97.

Altarbrun av grått handvävt linne med stiliserade blomsterbroderier i vinrött, grönt och blått. Broderad text: JAG ÄR MED EDER ALLA DAGAR INTILL TIDENS ÄNDE. Signerat: s F LICIUM 1948. Skänkt av Anga kyrkliga syförening. L 181, H 18.

Mässhakar: 1. Av ljusrött omönstrat ylletyg med kantbroderi i vitt. På ryggsidan stort kors i guldband omgivet av bokstäverna I N R I likaledes i guldband. Signerat:

Fig. 637. Kollektihäv av svart sammet med silverspets, 1797.
Foto 1958.

Klingelbeutel aus schwarzem Samt mit Silberspitzen, 1797. Collection bag of black velvet with silver lace, 1797.

s w LICIUM 1941. Skänkt av Anga lutherska syförening. L 125 resp. 104. — 2. Av ljusgrönt, handvävt ylle med band och broderier i vinrött, blågrönt och vitt. På ryggsidan stort kors. Signerad: LICIUM 1950. Skänkt av Anga kyrkliga syförening. L 121 resp. 109. — 3. Av vitt korsmönstrat linne. På ryggsidan stort kors i grönt band med geometriskt mönster i guldtråd. Signerad: LICIUM 1954. Skänkt av Anga kyrkliga syförening. L 127 resp. 110. — 4. Av lila, geometriskt mönstrat ylletyg. På ryggsidan stort kors i vitt ylle kantat av guldband och prytt med mindre, likarmade kors broderade i lila och gult. I korsarmarnas skärningspunkt tre flätade ringar broderade i gult. På framsidan I H S och litet kors broderat i gulbrunt. L 125 resp. 104. Signerad: CEDERGREN o ERIKSSON VISBY. Gåva av Anga kyrkliga syförening 1957.

Håvar, ett par av svart sammet (fig. 637) med knypplad silverspets och tofs av silvertråd. Vardera med liten hängande mässingsklocka. Inskrifter på håvarnas mässingsringar: (på den ena) 1797 E. B. A T O D. Enligt vis.PROT. skänkt av kyrkvärden *Eskel*

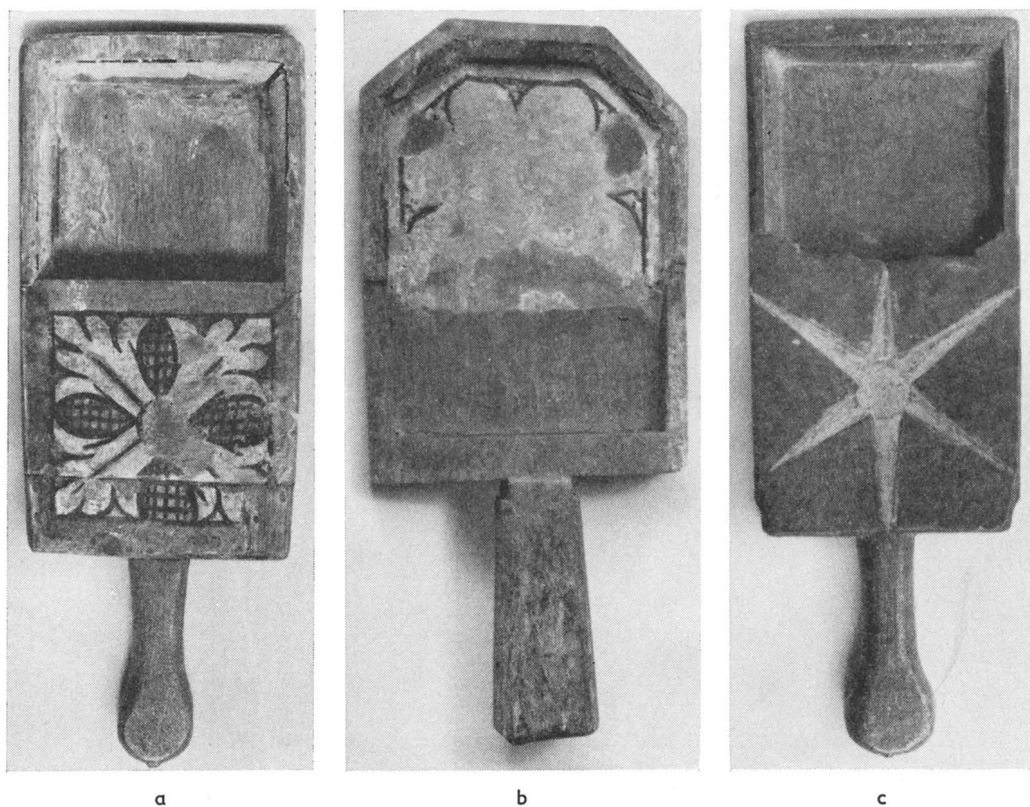

Fig. 638. a, b. Medeltida kollekttavlor. c. Kollekttavla, 1700-talet. Foto 1958.

a—b Mittelalterliche Kollekttenbretter. — c Kollekttenbrett des 18. Jh.

a—b. Mediaeval collection trays. — c. Collection tray. 18th cent.

Bendes den 24 juni 1797; (på den andra) 1797 o.H. G.A.D. Enligt vis.PROT. skänkt den 24 juni 1797 av kyrkvärden Olof Hemuns. L 126.

KOLLEKT-
TAVLOR

Kollekttavlor av målat trä, medeltida. Alla utformade i stort sett lika med skål, ryggbråde och skaft. 1. Målad dekor med korsformigt gotiskt bladornament i gult och svart på rutmönstrad bakgrund (fig. 638 a). L 25. — 2. Med rester av målade gotiska ornament i svart på gulvit botten (fig. 638 b). L 29. — 3. Botten har täckts av figurmålning i svart, ljusrött och brunt på guldgrund. Skaftet saknas. Troligen 1400-talet. L 22, B 14. — 4. Fragmentarisk. Spår av ryggbråde. Rester av bemålning i gult, rött och blått. L 30, B 15. — 5. Fragmentarisk, skaft och del av tavla med spår av röd färg. Tavlans L 9, B 15,5. Skaftets L 17. — Dessutom finns en sentida efterbildning (fig. 638 c). Den är brunmålad och har en inskuren stjärna målad i rött på locket. Troligen

den lilla tavla som inköptes 1772/73 (RÄK.) och som skulle användas i stället för »pengehåf». L 33, B 12.

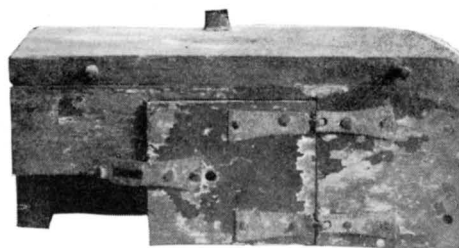
Kista av furu, järnbeslagen med två mynthål på locket och med tre lås. Utan målning. Möjligen den kista som omnämnes i INV. 1738. Förvaras numera i vagnboden. L 109, H 47, B 50.

Penningskrin av trä (fig. 639) med järnbeslaget mynthål på översidan och dörr med lås på framsidan. Fragment av blommönster i ljusa färger på mörkgrön botten. I kanten tappar, troligen för fästande av lister. Botten saknas. Gotiskt, troligen 1400-tal. Förvaras nu i GF (inv.nr C 1933). L 32, H 16, B 23,5. — Kyrkstötekäpp av furu och lind med svarvad rödmålad knopp. Käppen i övrigt svartmålad. L 227.

Ringklubba av björk, åttasidig med knopp (fig. 640). Svartmålad med rektangulära utsparningar som rymmer följande inskrift i bläck: ANGA FÖRSAMLINGS PÅMINNELSE OM RINGNING FÖR VÅR AFLEDNE : DJUPT SÖRJDE, OCH SAKNADE KÖNUNG HANS MAJT CARL JOHAN DEN 14de SOM MED DÖDEN BORTGICK FRÅN WERLDEN 1844. Enligt tillhörande pappersdokument använd sista gången vid ringningen över drottning Sofia 1913. L 19, D 5,5.

Ramar för kungatal: 1. Enkelt profilerad listram, upptill prydd med krona mellan voluter samt Karl XIV Johans namnchiffer. Spår av röd och blå bemålning, namnchiffret gult. Trycket förkommet. H 76. — 2. Enkel, blåmålad, med Karl XIII:s namnchiffer i gult. Trycket förkommet. H 62.

Gravstenar: 1. Av grå kalksten (fig. 641) med stort latinskt kors på mitten, kantskrift i runor, som i översättning lyder: FOLKAR I ÖSTERBY HAN LÄT GÖRA MIG ÖVER SIN SON

DIVERSE

Fig. 639. Penningskrin av trä. Troligen från 1400-talet. Nu i GF.

Hölzerner Geldkasten, wahrscheinlich aus dem 15. Jh. Jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby.

Wooden money box. Probably 15th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

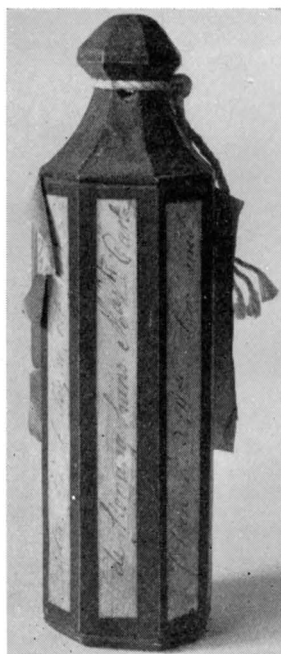

Fig. 640. Ringklubba av trä från 1844. Foto 1958.

Holzkeule mit Aufschriften zum Totengeläut seit 1844.

Wooden block for records of bell-ringing, 1844.

GRAVSTENAR

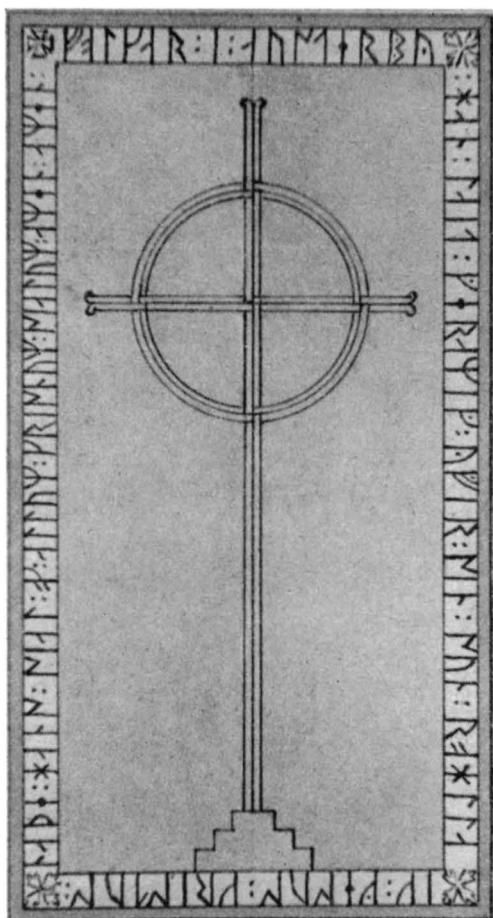

Fig. 641. Gravsten med runinskrift. 1200-talet(?).
Teckning av C. G. G. Hilffeling, KB. S. 587.

Grabplatte mit Runenin-
schrift und Kreuz,
13. Jh.(?), ältere
Zeichnung.

Tombstone, grey lime-
stone, with runic inscrip-
tion, 13th cent.(?).

KLOCKA

N sidan följande inskrift: TIL / GUDS ÄRA / OCH / ANGE FÖRSAMLINGS TIENST / VARANDE /
PROSTEN HERR IRS: JOH: CONUTI³ / KYRKOHERDE / OLOF P SUDERBY OCH OLOF (nästa ord

ROLLAIK.¹ JESUS KRISTUS NÅDE HANS SJÄL
OCH ALLA KRISTNA SJÄLAR. AMEN, AMEN.²
180×87. 1200-talet(?). 1946/47 inlades
den i korgolvet t. v. om altaret. Låg
tidigare på kyrkogården. — 2. Av grå
kalksten med rosor i hörnen. Inskrift:
ANNO 1604 THEN 12 MAY / BLEFVE KYRKIO-
WAERDEN I ANGE / AEHRLIGE OCH FÖR:
STÄNDIGE MANN / ERASMUS FIAELE OCH
THESS HUSTRU / AEHRLIGE OCH HEDER-
SAMMA KATHARINA / OLUF DT HAER UNDER
BEGRAFNA. I koret. 192×146. — 3. Av grå
kalksten, trapezoidal med bomärke undre
följande text: ANNO 1606 DEN 12 SEPTEMBR /
BLEF CATRINA BOTELS DOTTER / FIELE HER
UNDER BEGRAFVET. Utanför korportalen.
192×124. — 4. (I koret). Av grå kalksten
med följande inskrift: ANNO 1694 THEN 1
MAY / BLEF S OLOF RASMUSSEN / FIELE
HAER UNDER / BEGRAFVET. 168×102. —
5. (På N sidan bredvid altaret). Av grå
kalksten, nedanför texten sköld med bo-
märke. Inskrift: ANNO 1711 THEN 27 APRIL /
DÖDE ERLIG OCH DYGDESAME / HUSTRU
BRITA OLUF S DOTTER / FIELE OCH LIGER
HER / UNDER BEGRAFVET MEDH SIN DOTER
CATRINA / NU SALIG HOS GUDH /. 172×90. —
6. (I koret.) Av grå kalksten. Under tex-
ten sköld med bomärke. Inskrift: ANNO
1711 THEN 9 MAY / DÖDE ERLIG OCH WAEL-
FÖRSTÄNDIG MANN / BOTEL RASMUSSEN FIE-
LE / NU SALIG HOS GUDH. 177×101.

Klockan som hänger i tornet, har på

¹ Namnet ROLLAIK motsvarar ett äldre HROD-LAIKR (isl. HROLLEIKR), sannolikt belagt genom det
gotländska ortnamnet Rolcks, Valls socken (kartan: Rolex).

² Runskriften tydd och förklarad av professor ELIAS WESSÉN.

³ ISRAEL CONUTIUS, f. i Hejde 1730, kh i Kräklingbo pastorat 1772—1793.

förstört genom kimning) KYRCKOVÄDARE. På S sidan: GUTEN / I STOCKHOLM / ÅR 1792 / AF / GERHARD HORNER¹ / WÄGER 1 SKP. 13 L. 4 M. — D 72.

På den klocka som bortfördes av ryssarna 1717 (se ovan s. 531) stod följande inskrift i leoninsk hexameter: DUM TRAHOR AUDITE: VOCO VOS AD GAUDITA VITE (= Lyssnen då jag röres: jag kallar eder till livets fröjder. WALLINS ANALECTA II, p. 1293). Efter 1717 var kyrkan helt utan klocka till 1743, då församlingen köpte en liten klocka (RÄK.). Då den nuvarande klockan inköptes 1792, lämnades den lilla klockan som del i köpesumman (RÄK.).

SAMMANFATTNING

I. Den äldsta kända kyrkan på platsen var sannolikt en träkyrka. Intet bevarat, utom spår av eldsvåda i grunden. Den brann troligen kort före 1200.

II. Fig. 642: B. Nuvarande koret och långhusets Ö del uppfördes, allt utan valv och med öppna takstolar. Koret hade i början ett lågt bjälktak, varav spår bevarats (fig. 589). Avsikten var att i framtiden fullborda långhuset och därefter fortsätta med ett V-torn, vars Ö-mur skulle rida på långhusets V-gavel (fig. 642: A). Invigning 1200. Troligen hade redan tidigare, så snart kormurarna fått en praktiskt användbar rumshöjd, det nämnda bjälktaket utlagts för att möjliggöra gudstjänst, då församlingen genom träkyrkans brand var helt utan varje kyrkorum. En provisorisk invigning av koret kan alltså ha ägt rum före 1200.

III. Bygget fortsattes, men den först beslutade planen reducerades. Tornet skulle nu resas på långhusets V del (fig. 642: C). Samtidigt förberedde man välvning av långhuset genom att resa kolonn och bågsystem, som också avsågs bära tornets Ö-mur. Tornet med dess rundbågiga ljudluggar och höga spira fullbordades. Inv.: Madonnabild (fig. 624) av Tingstädemästarens skola. Dopfunt (fig. 634) 1200-talets mitt.

IV. Kyrkan välves. Väggar och valv förses med i huvudsak ornamentala muralmålning av mästaren Halvard (fig. 592—601). Runinskrifter om husböndernas insats i kyrkobygget m. m. (fig. 602, 603). Invigning sannolikt 1286.

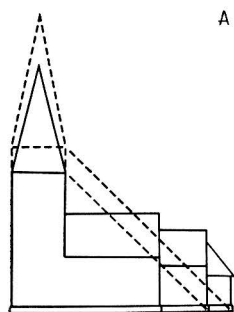
V. Altarskåp från omkr. 1370 (fig. 617). Biskopsbild från omkr. 1350 (fig. 627).

VI. Långhusets väggar dekorerades med kalkmålningar (fig. 604—616) av Passionsmästarens verkstad. Fullbordade omkr. 1460. Nytt triumfkrucifix (fig. 621) med krucifixstock, nu fattigbössor (fig. 622), 1400-talet.

VII. Predikstol (fig. 629) från slutet av 1600-talet.

VIII. 1700-talet. Kyrkan plundrades av ryssarna 1717, varvid textilier, klocka och pengar bortrövades och kistor och skåp sönderhöggs. Medeltidsmålningarna överkalkas och nya ornamentala muralmålningar tillkommer 1706 och 1748. Bänkinredningen målades 1748, altarskåpet och läktaren 1787. Inventarier: det av ryssarna bortförda förnyades under århundradets lopp. Nuvarande klocka från 1792.

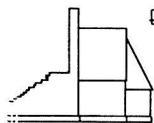
¹ GERHARD HORNER, klockgjutaremästare i Stockholm 1787, senare under flera år älderman i ämbetet, † 1824.

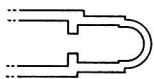
A

IX. 1800-talet. Sakristia bygges vid århundradets början. Kyrkogårdsmuren omlägges 1839/40. Textilier anskaffas.

X. Omfattande inre restaurering 1946/47 under ledning av ark. Erik Fant. De medeltida kalkmålningarna framtogos och konserverades, orgeln nedflyttades på ett lågt podium i V, den slutna bänkinredningen ombyggs. Äldre färg å inredning och inventarier återställdes. Värmeledning anordnades. — Kammarorgel anskaffades 1919.

B

C

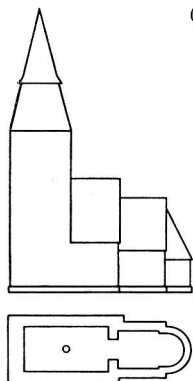

Fig. 642. A. Projekt, kort före 1200. B—C. Kyrkans planutveckling. 1 : 1 000.

A. Projekt, kort före 1200. B—C. Die baugeschichtliche Entwicklung der Kirche.

A. Project, shortly before 1200. — B.-C. Growth of the church.

VII. Kanzel (Abb. 629) vom Ende des 17. Jh.

VIII. Die Kirche wird 1717 von den Russen geplündert, welche Textilien, Glocke und Geld mitnehmen und Truhen und Schränke zerschlagen. Die mittelalterliche Ausmalung wird übertüncht und neue dekorative Wandmalereien entstehen 1706 und 1748. Das Gestühl wird 1748, Altar und Empore

ZUSAMMENFASSUNG

I. Die älteste bekannte Kirche an dieser Stelle war wahrscheinlich eine Holzkirche. Ausser Spuren einer Feuersbrunst im Erdboden ist nichts erhalten. Brand vermutlich kurz vor 1200.

II. (Abb. 642: B). Der jetzige Chor und der O Teil des Langhauses werden aufgeführt, alles gewölbeles mit offenem Dachstuhl. Der Chor hatte anfangs eine niedrige Balkendecke, von der sich Spuren erhalten haben (Abb. 589). Die Absicht war, später das Langhaus zu vollenden und danach mit einem W Turm abzuschliessen, dessen O Mauer über dem W Giebel des Langhauses stehen sollte (Abb. 642: A). Weihe 1200. Wahrscheinlich war schon früher, so bald die Chormauern eine praktisch brauchbare Höhe erreicht hatten, die genannte Balkendecke eingezogen worden, um den Gottesdienst zu ermöglichen, da die Gemeinde durch den Brand der hölzernen ersten Kirche ohne jeden Kirchenraum war. Man kann also mit einer provisorischen Weihe des Chores vor 1200 rechnen.

III. Der Bau wird weitergeführt, doch der zuerst gefasste Plan reduziert. Der Turm sollte sich nun auf dem W Teil des Langhauses erheben (Abb. 642: C). Zugleich bereitete man die Einwölbung des Langhauses dadurch vor, dass man ein Pfeiler- und Bogensystem errichtete, das dazu berechnet war, auch die O Mauer des Turms zu tragen. Der Turm mit seinen rundbogigen Schallöchern und der hohen Spitze wird vollendet. Ausstattung: Madonna (Abb. 624) aus der Schule des „Tingstädemeisters“. Taufe (Abb. 634). Mitte des 13. Jh.

IV. Die Kirche wird eingewölbt. Wände und Gewölbe werden mit in der Hauptsache ornamentalen Malereien des Meisters Halvard (Abb. 592—601) versehen. Runeninschriften über den Beitrag der Sippenältesten zum Kirchenbau, usw. (Abb. 602, 603.) Weihe wahrscheinlich 1286.

V. Altarschrein von etwa 1370 (Abb. 617). HI. Bischof um 1350 (Abb. 627).

VI. Die Wände des Langhauses werden mit Malereien (Abb. 604—616) aus der Werkstatt des Passionsmeisters bedeckt. Vollendet um 1470. Neues Triumphkruzifix (Abb. 671) mit zugehörigem Opferstock (Abb. 622), 15. Jh.

1787 bemalt. Ausstattung: Die von den Russen geraubten Stücke werden im Laufe der Jahrhunderte erneuert. Jetzige Glocke von 1792.

IX. Die Sakristei wird am Anfang des 19. Jh. erbaut. Die Kirchhofsmauern werden 1839/40 umgelegt. Anschaffung von Textilien.

X. Umfassende Restaurierung des Inneren 1946/47 unter Leitung des Architekten Erik Fant. Die mittelalterlichen Wand-malereien werden freigelegt und konserviert, die Orgel auf ein niedriges Podium im W verlegt, die „geschlossene“ Gestühlsordnung verändert. Die ältere Farbgebung der Ausstattung wird wiederhergestellt. Heizungseinbau. Die Kammerorgel stammt von 1919.

SUMMARY

I. The oldest church of which knowledge exists was probably a timber structure. Nothing remains of it except traces of a one-time fire in the foundations, and it appears to have been burned down prior to 1200.

II. Fig. 642 B. Present chancel and E. section of nave built, and without vaulting but with open roof-trusses. At first the chancel had a low ceiling of planks, of which traces remain (fig. 589). It was intended at some future time to complete the nave and then to build a tower, the E. wall of which would rest on the W. wall of the nave (fig. 642: A). Consecrated 1200. It is probable that at a still earlier time, as soon as the chancel walls had been built to a practicable height, the previously mentioned plank ceiling was installed so that services could be held, since because of the fire the parish was completely without a house of prayer. Hence there may have been a provisional consecration of the chancel prior to 1200.

III. Building work continued, although the earlier project was modified. The tower was now to be adjacent to the W. part of the nave (fig. 642: C). Simultaneously there were preparations for installing vaulting in the nave, where shafts and a system of arches were built—and these were also intended to support the E. wall of the tower. The tower and its round-arched sound apertures and tall spire was completed. Inventory: figure of the Madonna (fig. 624), School of the Tingstäde Master. Font (fig. 634). Mid-13th cent.

IV. Church vaulted. Walls and vaulting provided with paintings, mostly of decorative floral and animal forms, by Master Halvard (figs. 592—601. Runic inscriptions recording peasant farmers' contributions to building of the church etc. (figs. 602—603). Consecrated probably 1286.

V. Triptych *circa* 1370 (fig. 617). Figure of a bishop *circa* 1350 (fig. 627).

VI. Tempera paintings on nave walls (figs. 604—616) by the workshop of the Passion Master; completed *circa* 1470. New rood (fig. 621) with base shaft later incorporating a poor-box (fig. 622), 15th cent. .

VII. Pulpit (fig. 629), end of 17th cent.

VIII. 18th cent. . Church plundered by Russians in 1717, when textiles, bell and money were taken away and chests and cupboards smashed. Mediaeval paintings obscured and fresh ornamental murals executed in 1706 and 1748. Pews painted 1748, and the triptych and gallery in 1787. Inventory: During the same century, new movables were obtained to replace those taken away by the Russians. Present bell dates from 1792.

IX. 19th cent. . Vestry built at beginning of century. Churchyard walls rebuilt 1839—40. Textiles obtained.

X. In 1946—47, extensive interior restorations under direction of architect Erik Fant. Mediaeval tempera paintings revealed and conserved, organ moved down to a low platform to W., closed pews reconstructed. Restoration of earlier colourings of interior and contents. Heating installed. — Chamber organ installed 1919.

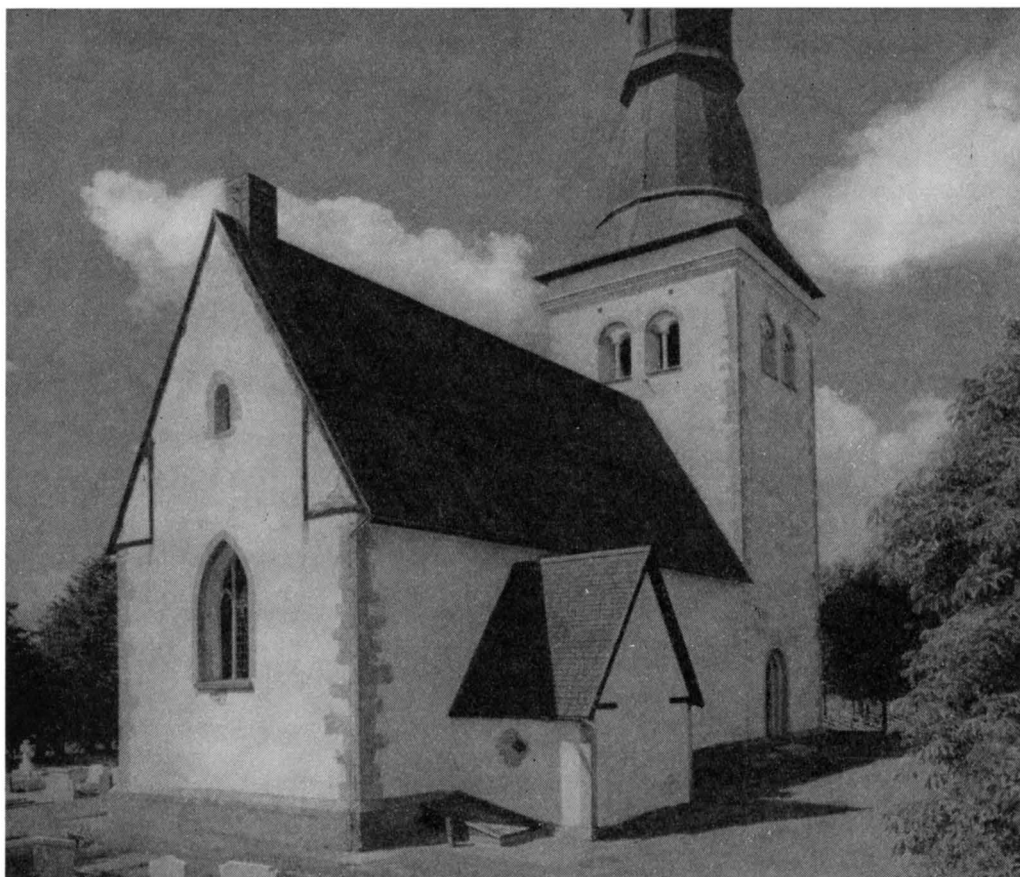

Fig. 643. Ala kyrka från NO. Foto 1958.
Die Kirche von Ala von NO. Ala church from N.E.

ALA KYRKA

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, KRÄKLINGE TING, VISBY STIFT,
MEDELKONTRAKTET

ANNEX TILL KRÄKLINGBO

Beskrivningen avslutad i december 1958

TRYCKTA KÄLLOR: STRELOW s. 139 med årtalet 1072 samt med tillägget: »som war den forste i Krecklingting»; BRUNIUS II s. 277; S. LAURELL: Ala kyrka, Julhälsn. till förs. i Visby stift 1940, s. 29;

tidningsartiklar i samband med kyrkans brand och återuppbyggnad: bl. a. GA 10/6, 31/10 1938, 26/8, 27/9 1940, GOTLÄNNINGEN 10/6, 15/6, 18/6, 31/10 1938, 26/9 1940, GOTL. FOLKBL. 8/8, 24/9 1940.

HANDSKR.KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: TAXUSLISTAN med årtalet 1149; HILFELINGS JOURNAL 1799 s. 213: »Ala Kyrka är byggd 1072 och kallad Jacobus»; P. A. SÄVES BERÄTT. 1864 s. 263 (avb.: kyrkan och glas-måln.) — ATA INV. 1830; SNABBINV. av R. Gabrielsson 1924; uppmättningsritn. av E. TÖRNGREN 1899: 1. dopfunt, 2. sakristifönster; handl. rörande återuppbyggn. 1938—40 med ritn. av ark. E. FANT (planer, sektioner, torn, inredningsdetaljer); akvarellerade teckningar av konservator J. ÖSTERLUND 1940 efter konserverade muralmålningar (6 bl.); fotografier från tiden före och efter branden 1938. — BSt.: Restaureringsförslag med ritn. av ark. E. FANT 1937; förslag till återuppbyggnad av ark. E. FANT 1938, ritn. (plan, sektioner, tornhuv, inredningsdetaljer), stadf. 22/6 1939; förslag till orgelns utformning och uppställning av ark. E. FANT 1951, stadf. 2/3 1954.

KYRKANS ARKIVALIER (i VLA): För beskrivningen värdefulla uppgifter finns i följande avdelningar: RÅK. 1700—1801 i L I a: 1, 1801—1876 i L I a: 2; ST.PROT. 1811—1865 i K I: 1—5; VIS.PROT. 1738—1833 med INV. i N 1.

Enligt HILFELING och enligt en anteckning i RÅK. var Ala kyrka vigd till aposteln Jakob (sannolikt d. ä.). Troligen var även S. Olof kyrkans skyddshelgon, att döma av hans bild på en medeltida offer-tavla (fig. 703).

I kyrkans nyare historia märks eldsvådan den 7 juni 1938, då nästan allt brännbart förgicks. Elden uppstod i tornspiran under pågående timmermansarbete. De medeltida valven visade sig fullkomligt motståndskraftiga här liksom vid Othems kyrkas brand 1918, trots det att tornvalvet hade att motstå det nedrasande brinnande virket av tornspiran och den smältande kyrkklockan. Försäkringssumman uppgick blott till 50 000: —, varav 8 000: — avgick på grund av att stenbyggnaden bevarats. Kyrkans återställande skedde under entusiastisk offervillighet från socknens sida, bl. a. i form av frivilliga dagsverken.

KYRKOGRÅDEN

Kyrkogården (fig. 644) är något höjd över omgivningen och avgränsas genom en terrassmur, som endast i V mot landsvägen höjer sig något litet som verklig mur.

Ingångar med trappor i V och N. I V med grindar av smitt järn. Utmed terrassmuren äro lövträd planterade. Kyrkogårdens nuvarande omfattning och utformning härstammar från 1909, då den utvidgades åt S och Ö (RÅK.). — 1801 fanns mur, ehuru bristfällig, åtminstone utmed landsvägen (VIS.). Tidigare fanns en »Likport», troligen en murad lucka, vartill gångjärn köptes 1845—46 (RÅK.). Vid VIS. 1852 beslöts kyrkogårdsmurens omläggning. I RÅK. 1872 och 1873 omtalas inköp av grindar och kyrkorister (s. 464, not 1).

I äldre tid anordnades spärr på allmänna landsvägen utanför kyrkan under guds-

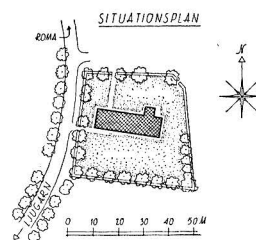

Fig. 644. Situationsplan, 1 : 3 000. Uppm. J. Söderberg 1950.

Lageplan. Plan of churchyard.

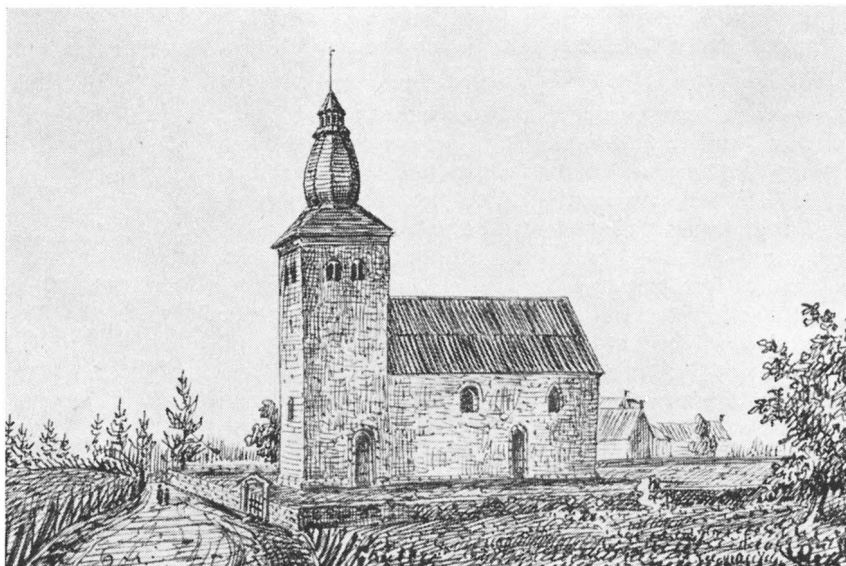

Fig. 645. Kyrkan från SV. Teckning av P. A. Säve 1864, ATA.
Die Kirche von SW nach einer Zeichnung von 1864. Exterior from S.W. Drawing 1864.

tjänsttid för att tvinga vägfarande till kyrkobesök och för att hindra störande trafik. 1801 anskaffades lås för »Bomen vid vägen» och samtidigt beslöts att en årlig belöning skulle utgå till skolmästaren för bommens upp- och tillåsande (RÄK.).

KYRKOPYGGNADEN

KYRKO-
BYGGNADEN
OCH DESS
HUVUD-
DELAR

Ala (fig. 646) är en lång salkyrka med ett därtill avpassat pelarlikt torn i V från omkr. 1240, medan själva kyrkan härstammar från skilda tider. Långhuset, som utifrån sett icke framträder som särskild del, utgör den enda stående resten av en kärnkyrka, som byggdes omkr. 1180 av mästaren Globus¹. Det nuvarande koret tillfogades i flykt med långhuset vid 1200-talets mitt (senare än tornet) och samtidigt härmed tillkom sakristian. Av kärnkyrkans kor, som var mindre än det nuvarande, ha grundmurar framgrävts.² De visa att kyrkan ursprungligen har haft absid. Delar av en portal ha bevarats. Detta kor byggdes vid 1100-talets mitt möjligen av Globus.

Efter eldsvådan 1938 uppfördes och förnyades det brunna enligt ritningar av arkitekten Erik Fant. Kyrkan återinvigdes 1940.

¹ Se not 1, s. 612.

² Utgrävning av A. EDLE i samband med återuppbyggandet efter branden 1938.

Fig. 646. Kyrkan från SO. Foto 1958.

Die Kirche von SO. Exterior from S.E.

Tornets sockel (fig. 653) har bred skråkant, som omedelbart fortsätter långhusets Murytorna äro tuktade, endast de stora hörnstensblocken äro huggna. Putsrand saknas, den medeltida putsen har avslutats i en kamformad gränslinje. I samband med återuppbyggandet blev tornet slätputsat med iakttagande av det ursprungliga skicket. Det var tidigare spritputsat med jämbreda hörnbårder. Spritputsning av kyrkan omtalas tidigast 1767 då ett stop salt inköptes till »Sprit-limning» (RÄK.).

TORNET

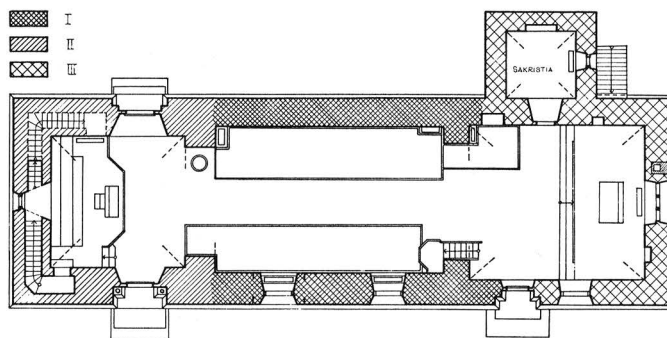

Fig. 647. Plan, 1 : 300. Uppm. av E. Fant 1938.

Grundriss. Plan.

I V har tornet ett rundbågigt fönster med omfattning av tuktrad sten (fig. 657). De stora rundbågiga klockhålen i tornets översta våning äro delade genom kolonner (fig. 656), som återinsattes efter branden.

Den rundbågiga portalen på tornets S sida (fig. 654) är kyrkans huvudingång. Den utgöres av den ursprungliga långhusportalerna, som dock genomgått vissa förändringar. (Beskrivning i samband med kärnkyrkan s. 611.) Den rundbågiga portalen i N (fig. 653) är samtida med det övriga tornet. I båda portalernas Ö inre smyg ses en fyrkantnisch för vigvattenkärlet.

Liksom före branden 1938 krönas tornmurarna av en egenartad gurkliknande huv (fig. 651), som nybyggdes 1940. Dess tidigare förebild (fig. 655) hade uppförts 1780 »efter gifwen Ritning och Modell ifrån Stockholm» (vis.). Enligt en inskrift i tornet, citerad i beskrivningen 1830, byggdes huven av Hans Hesselby (jfr RÅK.). Församlingen anhöll 1779 i en »böneskrift» till landshövding von Segebaden att få bygga huven lik Lye kyrkas och få anställa dess byggmästare. Ärendet vidarebefordrades till Konungen varvid påpekades att det var »samma Ritning som Eders Kongl: Mayt i Nåder täckts approbera och hitsända för Lye Socken». Svaret blev tydligen jakande.

BRUNIUS, som oftast är försiktig med estetiska omdömen, betecknar Ala spira som »ganska ful».¹ P. A. SÄVE innesluter Ala i sitt anatema över gotlandskyrkor som förlorat sin medeltida karaktär: »Så hafva efterhand Vamblingbo, Fide, Etelhem, Ala, Hejdeby, Fårö m. fl. mistat sina vackra götiska torn, hvilka blifvit ersatte genom andra, som ömsom likna stallslykto, tunnor, o. s. v. men icke alls gotiska tornspiror.»²

Ala behöll sin egendomliga huv (endast Lye har en liknande) till dess att den förstördes vid eldsvådan 1938. Vid diskussionen om återuppbyggandet framfördes två alter-

¹ BRUNIUS, a. a. II, s. 280.

² P. A. SÄVE, Gotl. saml., vol. I, s. 295, ms i UUB. Tryckt i GA 1873: Vandalism, No 33 a.

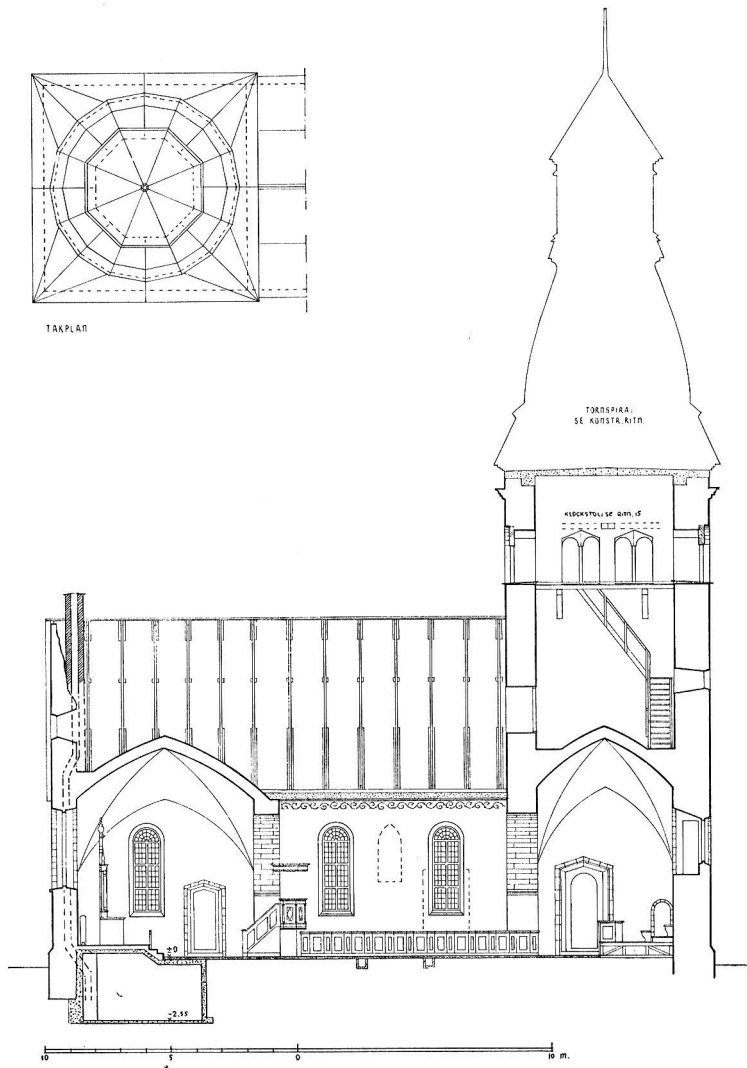

Fig. 648. Längdsektion mot S, 1 : 300. Uppm. E. Fant 1938. Det medeltida fönstret i S långhusmuren är nu upptaget och den nyanskaffade orgeln är placerad vid ringkammarens V mur.

Längsschnitt nach S. Das mittelalterliche Fenster in der S Langhausmure ist jetzt geöffnet und die neuangeschaffte Orgel an der W Wand der Turmkammer aufgestellt.

Longitudinal section towards S. — The mediaeval window in S. nave wall is now re-opened, and the new organ placed by W. wall of bellringers' chamber.

nativ, dels rekonstruktion av en gotisk spira, dels en noggrann kopia av den brunna. Det senare alternativet segrade.

Det är ovissst hur tornet avslutades på medeltiden. Närmast före 1780 fanns, enligt uppgifter i RÄK., en spira, som då och då tjärades. Det var sannolikt en vanlig medel-

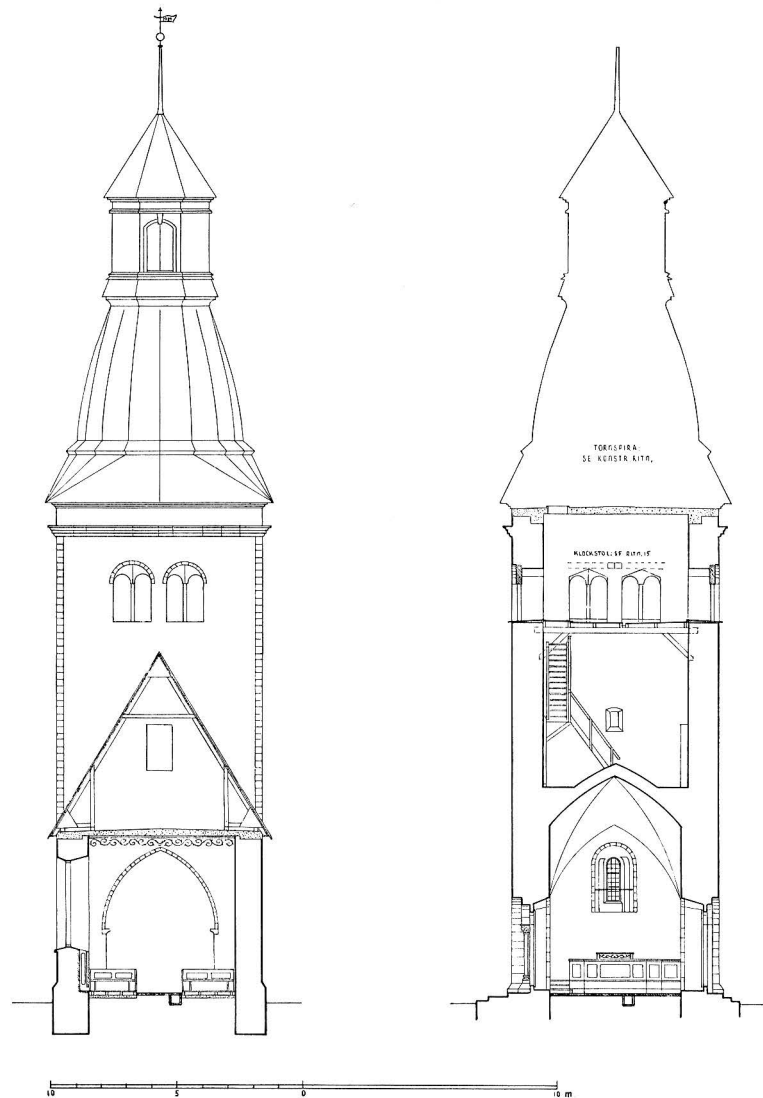

Fig. 649. Tvärsektioner av långhuset samt av tornet mot V, 1 : 300. Uppm. E. Fant 1938.
 Querschnitt des Langhauses sowie des Turmes gegen W. End sections of nave and tower towards W.

tida tornspets och troligen var den av ungefär samma H som efter 1780. Tornets H är nu räknat från marken 35,3 m.

Golvet, som före branden var av trä, är nu belagt med kalkstensplattor. Tornbågen (fig. 657) är bred, hög och spetsig. Den är slagen av tuktad sten med huggna, hålkälade

Fig. 650. Kyrkan från SO efter branden 1938. Foto E. Bohrn 1938.
Die Kirche von SO nach dem Brand von 1938. Exterior from S.E. after fire in 1938.

anfangslistor. Ett tältvalv spänner över ringkammaren. Murtrappan, vars mynning är rundbågig, löper i V muren tvärs igenom V fönstrets smygar, liksom t. ex. i Träkumla (SvK Gotl. Bd III, fig. 33.), ett troligen för övergångsstilen kärt motiv, som sannolikt första gången visat sig i Nicolaikyrkans i Visby äldsta långhus och sedan ofta upprepats av Nicolaimästarens lärjunge Botvid.

Vid BRUNIUS' besök fanns i ringkammaren en avplankning som tjänade som magasin. Fönstret var då stängt med en lucka och begagnades som ingång till magasinet. Denna avplankning revs kort före 1866 då en läktare uppfördes här (se s. 633).

Från första våningen leder en raktäckt öppning in mot långhusvinden, vars nuvarande golv ligger 2,3 m under öppningens tröskel.

Till andra tornvåningen eller klockvåningen kommer man med steg. Ovanför de lågrakspetsigt betäckta ljudgluggssmygarna synas här radierande bjälkhål (fig. 656). Sådana brukar förklaras som bjälkkanaler till en skyttebalkong. Under sådana förhållanden ha vi antagit att tornet varit något högre och krenelerat. Muren ovanför bjälkhålen visar dock inga spår av kreneleringsöppningar. Detta beror sannolikt på att den blivit ombyggd för den nya spiran omkr. 1780.

I tornets S mur finnes en smal ränna, som från klockvåningen för snett nedåt utåt. Den har möjligen varit avsedd för en klocklina och har alltså gjort det möjligt för ringaren att stå på marken (jfr Ganthem s. 226).

Fig. 651. Kyrkan från SV. Foto B. Berthelson 1944.

Die Kirche von SW. Exterior from S.W.

Tornet, som ursprungligen förenade tre funktioner, kastal, kampanil och förhall till kyrkan, synes att döma av kombinationen rundbågiga muröppningar och tältvalv ha tillkommit omkr. 1240.

KORET

Korets sockel (fig. 652) är liksom tornets, i rät linje ansluten till långhusets och muren är i fullkomligt gott förband med långhuset. Korets murbehandling är densamma som tornets, alltså slätputsning. Före branden var muren spritputsad.

Fig. 652. Kyrkan från SO. Foto O. Sörling 1891.

Die Kirche von SO. Exterior from S.E., 1891.

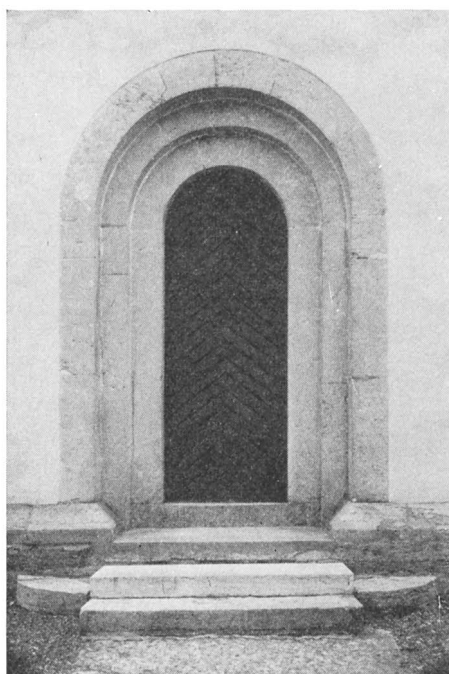

Fig. 653. N tornportalen. Foto A. Edle 1951.
Das N Turmportal. N. doorway of tower.

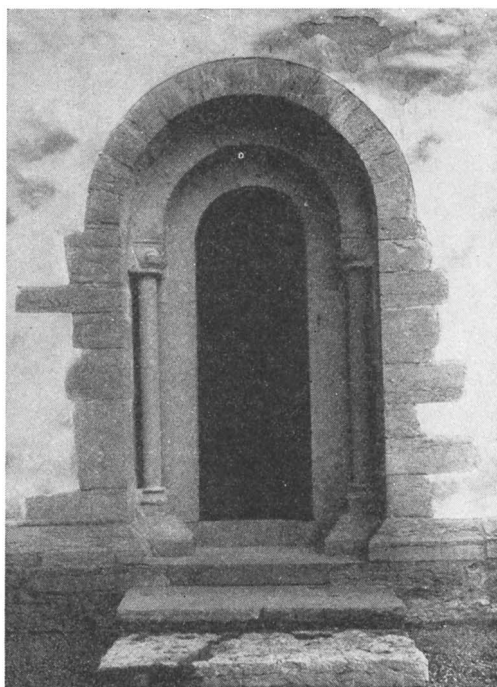

Fig. 654. S. tornportalen. Foto A. Edle 1948.
S Turmportal. S. doorway of tower.

I Ö har koret ett spetsbågigt fönster med två spröjsar och tre spetsbågar (fig. 652). Fönstrets nedre del har i nyare tid tillmurats. Tidigare fanns också ett spetsbågigt fönster i S med en liknande fripost.¹ Det var sannolikt ursprungligt. Av detta återstår nu ett stycke av Ö kanten av den inre huggna omfattningen. 1858 (RÄK.) ersattes det medeltida fönstret av ett stort rundbågefönster (fig. 646).

Korportalen (fig. 666) är spetsbågig med trebladstympanon, buret av inre murhörn, B 84 (smalnande uppåt) dvs. = 3 St. f. (= 83,1 cm). Dessa murhörn med inlagd kolonnartad hörnstav äro med kapital och baser övertagna från kärnkyrkans kor och skola skildras (s. 613) i sitt ursprungliga arkitektoniska sammanhang.

Korets och långhusets branta sadeltak täckas av tjärade bräder. Tidigare var taket täckt med takspån, omtalat i RÄK. 1887.

Golvet blev vid återuppbyggnaden 1938—40 belagt med slipade kalkstensplattor. Det var dessförinnan av trä.

¹ BRUNIUS, a. a. II, s. 278.

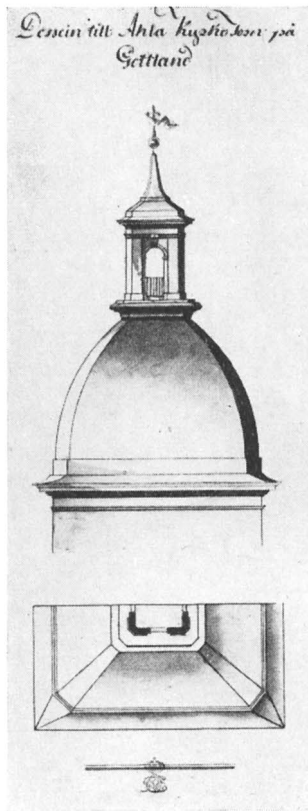

Fig. 656. Bjälkhål i tornets klockvåning. Foto 1958.

Balkenlöcher innen im Glocken- Beam sockets in tower belfry.
geschoss des Turms.

Fig. 655. Ritning till kyrkans tornhuv 1779 av O. Tempelman (?)
BSt.

Entwurf zur Turmhaube der Kirche Drawing for new tower cap by O.
1779 von O. Tempelman (?). Tempelman (?) 1779.

Den höga triumfbågen (fig. 671), vars anfangslistor med hålkål och rundstav befinner sig 2,5 m över golvet, dvs. 9 St. f., byggdes i samband med koret och dess tältvalv. Koret kan med hänsyn till ovan givna beskrivning dateras till ungotisk tid, omkr. 1250. Putsen har förhindrat iakttagelser angående korfönstrens ändring. Det är dock troligt, att de härstamma från en vid mitten av 1300-talet gjord modernisering. Det Ö fönstret liknar nämligen en av Egyptian ofta använd modell. Denna datering stöds i någon mån av det medeltida altarskåpets uppträdande vid samma tid (se s. 630), medan korets ursprungliga tillkomsttid under ungotiken stöds av formen på väggskåpet i korets Ö mur.

I korets Ö mur finnas två nischer med träinfattning. Före branden hade båda vitmålade träddörrar av samma form, av vilka den S ännu är bevarad (fig. 658). De hakformade krabborna återfinnas i Lärbrukorets i sten huggna nischomfattning (SvK Go, II, fig. 154, koret där daterat till omkr. 1260). I korets N mur på ömse sidor om sakristidörren finnas två enkla träinfattade nischer (fig. 659).

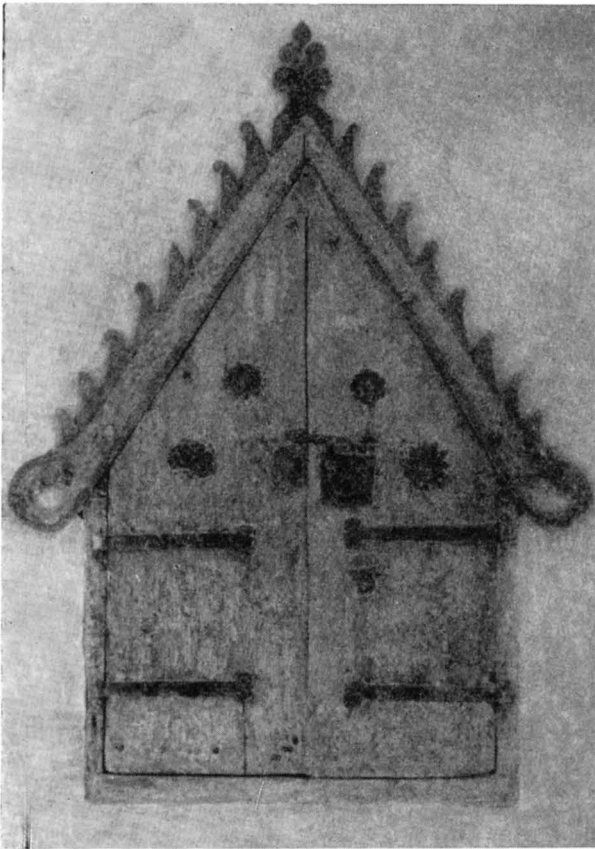

Fig. 658. Sakramentskåp i korets Ö mur. Foto A. Edle 1951.
Sakramentsschrank in der O Wand des Chores. Sacramental cupboard in E. wall of chancel.

Fig. 659. Väggsåp i korets N mur. S. 603. Sockenbudstyg av tenn, 1700-talet. S. 637. Foto 1958.
Wandschrank in der N Wand des Chores. Krankenkelch mit Patene aus Zinn, 18. Jh. Wall cupboard in N. wall of chancel. Pewter chalice and paten for parish visits, 18th cent.

Sockeln, som har skråkant (fig. 652), är kanske sekundär och i så fall samtida med tornets och korets.

Murarna äro nu helt slätputsade. Den ursprungliga putsbegränsningen kan icke konstateras, då hörnkedjorna försvunnit vid tillbyggnad av torn och kor. Möjligen var stenen ursprungligen blottad. I vis. 1816 framhålles nämligen, att S kyrkmuren är av huggen sten, varför den behöver rappas.

Långhusets två stora fönster, båda rundbågiga (fig. 651) tillkommo sannolikt 1824—25 (RÄK.). Det V har troligen ursprungligen varit ett spetsbågigt medeltidsfönster. Det Ö

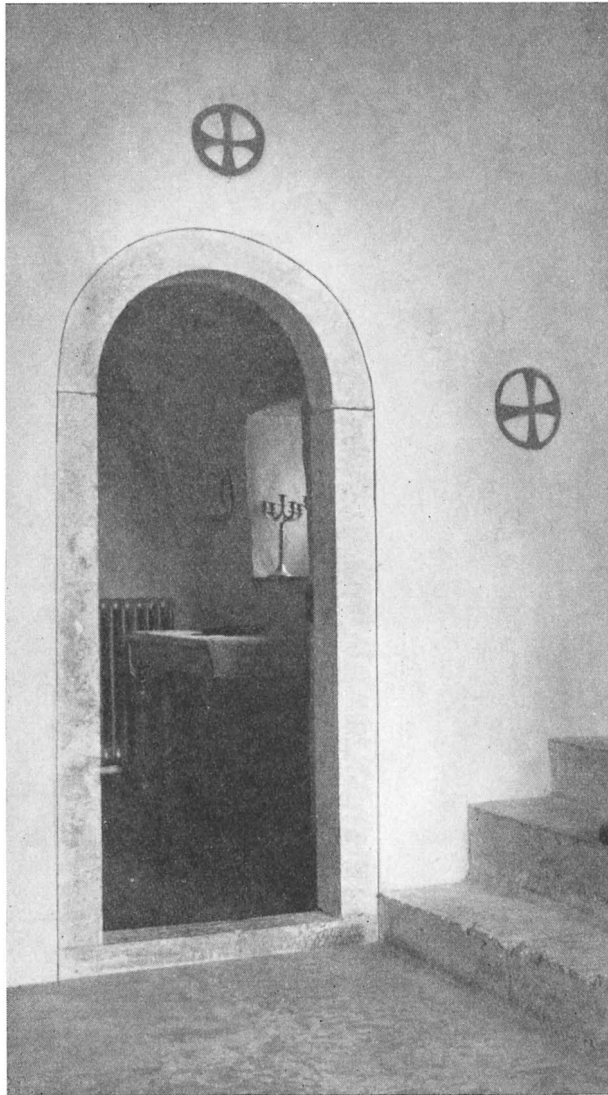

Fig. 660. Sakristians ingång, sedd från koret, samt två in-
vigningskors. Foto A. Edle 1948.

Eingang zur Sakristei vom Chor
aus gesehen. An der Wand zwei
Weihekreuze.

Vestry entrance, viewed from
chancel, and two consecration
crosses.

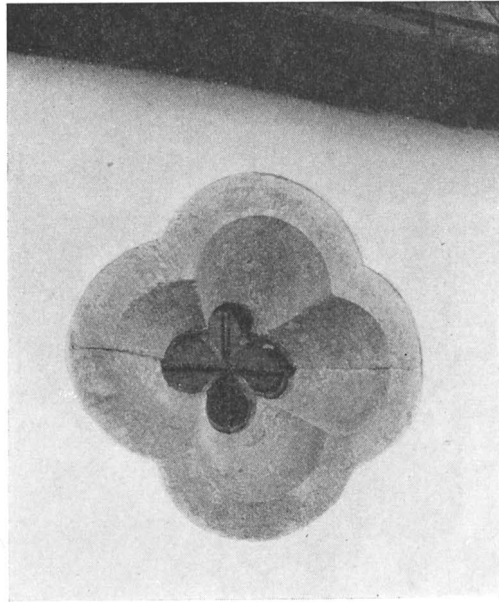

Fig. 661. Fyrpassfönster i sakristians Ö mur.
Foto A. Edle 1951.

Vierpassfenster in der O Mauer der Sakristei. Four-leaved trefoil window in E. wall of vestry.

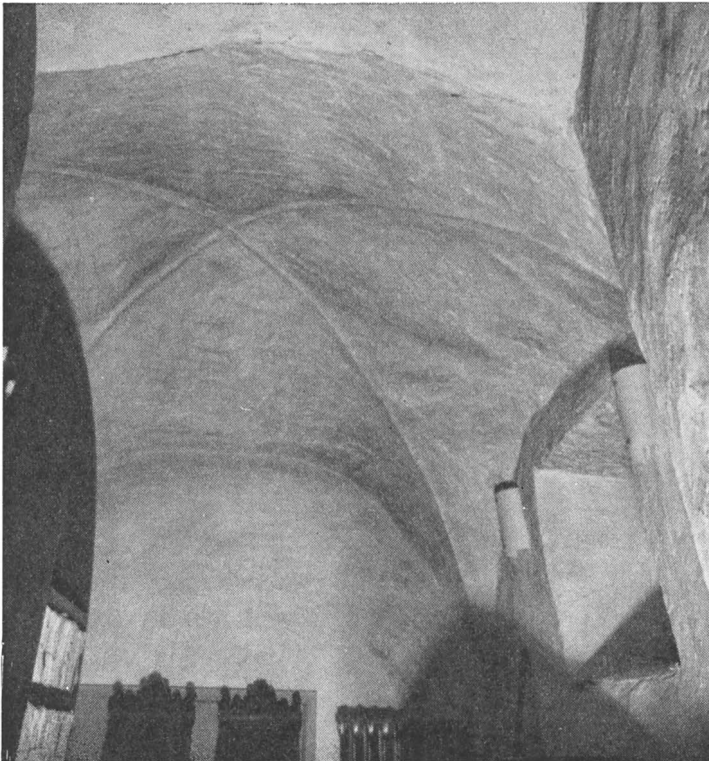

Fig. 662. Sakristians valv.
Foto 1958.

Sakristei- Vaulthing of
gewölbe. vestry.

Fig. 663. S tornportalens V kapital. Foto A. Edle 1943.
W Kapitell des S Turnportals. W. capital of S. tower doorway.

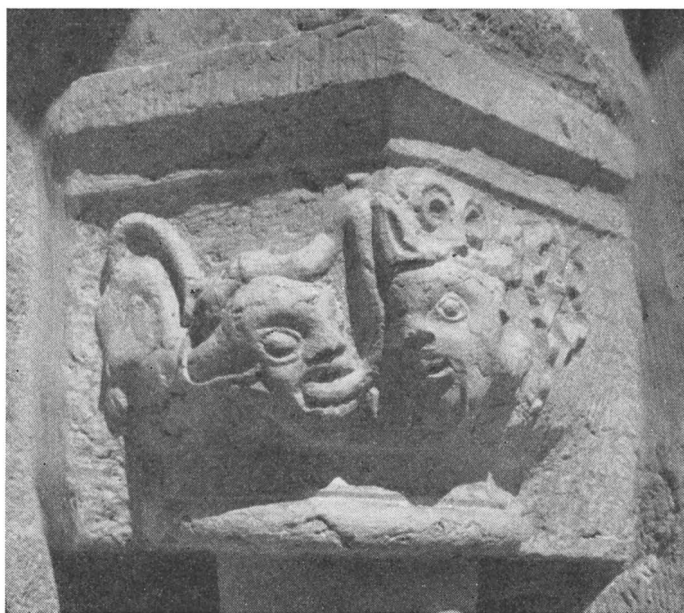

Fig. 664. S tornportalens Ö kapital. Foto 1958.
O Kapitell des S Turmportals. E. capital of S. tower doorway.

Fig. 665. Korportalens V
kapitäl. Foto 1958.

W Kapitell W. capital of
des Chor- chancel door-
portals. way.

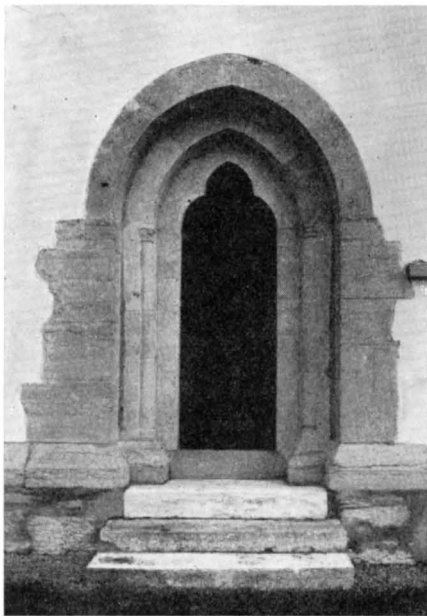

Fig. 666. Korportalen. Foto A. Edle 1948.
Das Chorportal. Chancel doorway.

Fig. 667. Korportalens Ö kapital. Foto A. Edle 1943.

W Kapitell des Chorportals. E. capital of chancel doorway.

är detsamma som BRUNIVS såg, ehuru det då var bredare och, som man kunde iakttaga efter eldsvådan, försett med omfattning av i målning imiterade grå stenar med vita fogar. År 1754 fanns sannolikt endast *ett* långhusfönster (rÅk.: »lagat Kyrkio Fönstret»). Möjligen är detta identiskt med det lilla fönstret (fig. 646) mycket högt upp mitt på S muren, vilket blottades vid restaureringen efter branden, sedan det från 1877 varit igenmurat (ST. PROT.). Det är rundbågigt i dageröppningen, medan det i murlivet är svagt spetsbågigt. Den inre smygen är starkt vidgad, särskilt nedåt. I sitt ursprungliga tillstånd var detta det gamla långhusets enda fönster.

I långhuset vid tornbågens S vederlag finnes en liten rektangulär nisch, som kan tänkas ha använts till ett altare, som varit placerat här.

Den befästningsdetalj, som vi lade märke till i tornet (s. 599), låter oss förmoda att även långhuset var befäst. Det nuvarande loftet skulle då ha utgjort den understa våningen i försvarsavdelningen, vars krenelerade murkrön sedermera skulle ha rivits. Detta är dock ovisst, då några konkreta spår ej förekomma. Genomgången i Ö tornmuren skulle då ha lett in till försvarsplatån, där nu långhusets platta tak är (jfr Källa

Fig. 668. Interiör mot Ö före branden. Foto E. Erics 1917.
Kircheninneres nach O vor dem Brand. Interior towards E. before the fire 1938.

ödekyrka, Öland).¹ Genomgångens onödiga tröskelhöjd skulle förklaras genom dess ursprungliga anknytning till försvarsplatåns golv. Detta antagande kan dock icke stödas med några spår efter försvarsvåningarnas murar på nuvarande tornet.

Genom eldsvådan blevo också spåren av en äldre portal synliga, den portal som vi nämnt såsom flyttad till tornet (fig. 654). Den var i sitt ursprungliga läge, som spåren visa (nu markerade i putsen inåt och utåt) 50 cm trängre än tornportalen nu är. Kapitälerna hade inte täckplattor, sådana saknas nämligen överallt på likartade figurkapitäl. Detta gäller en lätt igenkännlig grupp av kapitäl, som samlats omkring en gemensam anonym beteckning, »Globus». De egendomligt, både vilt och barnsligt formade figurerna på Ala huvudportals kapitäl framställa: på det V, ett huvud med korsgloria (= Kristus? fig. 663), t. h. därom en nyckel, en kräckla samt ett huvud med låg mitra (= Petrus med

¹ R. Boström, Källa ödekyrka. Sv. fmpl. nr 37, Sthlm 1949.

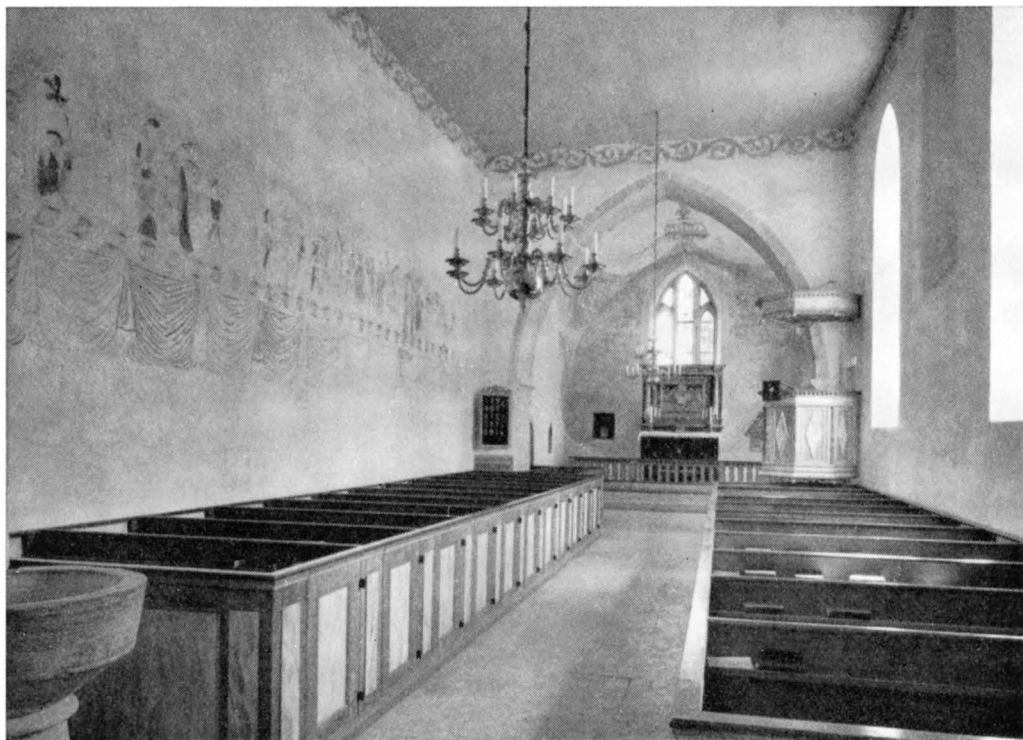

Fig. 669. Interiör mot Ö. Foto 1958.
Kircheninneres nach O. Interior towards E.

nyckel och biskopsdräkt såsom förste biskop i Rom?). På det Ö kapitälet (fig. 664) framställs ett lejonliknande djur med svans och diaboliskt människohuvud, ur vars mun en orm växer fram och sedan kryper på monstrets låga hjässa och ringlar fram över dess rygg. Ur det gapande ormhuvudet skjuter det fram en tudelad tunga, som klibbar vid fabeljurets kind. T. h. därom ett krönt huvud och ytterligare t. h. en stjälk, besatt med kulor, som bära ett veckat, tandat blad. Huvudet skall möjligen föreställa S. Olof (jfr s. 478, fig. 518, och Lärbro, SvK Go, Bd II, s. 100, där han också är framställd tillsammans med ett lejon). Mellan de båda huvudena ses en fyrkant, som kan föreställa en öppen bok.

Dessa kapitälframställningar ha inom Globus' verk beräknats ligga omkr. 1180,¹ dock utan anspråk på precision. Detta ger en möjlighet till datering av kärnkirkans långhus till omkr. 1180.

¹ J. ROOSVAL: Globus, en gotländsk stenmästare verksam omkr. 1160—1180. G. Arkiv 1942 s. 40 ff.

Fig. 670. Interiör mot V före branden. Foto E. Erics 1917.
Kircheninneres nach W vor dem Brand. Interior towards W. before the fire 1938.

Grundmurarna till kärnkyrkans kor blottades vid restaureringen efter branden (se s. 594, not 1). Absidens golv av kalkstenshällar var delvis bibehållet. — De skulpterade kapitälerna, baserna och möjligen kolonnerna i nuvarande korportalen (fig. 666) tillhörde kärnkorets portal. På det V kapitalet (fig. 665, 667) framställs Daniel i lejon-gropen.¹ Man ser bysten av en man, som värjer sig med vänster hand. Vid hans högra sida nalkas ett lejon, vars svansspets står upp över ryggen och är kluven som ett gap varur en gadd utsträcks. Ur lejonets mun sträcks en stor tunga (?), som rör vid mannens hår, framtassen lyfter det mot mannens skuldra. Vid mannens vänstra sida ringlar en orm, som öppnar gapet mot hans huvud. En liknande relief finner man på ett kolonnett-

¹ Jfr piscina i Sjonhem, där Daniel synes mellan två drakar (fig. 337).

Fig. 671. Interiör mot V. Foto 1958.
Kircheninneres nach W. Interior towards W.

kapitäl i Ö Herrestads kyrka i Skåne. Denna kyrka tillhör den i Skåne mycket produktive Karl Stenmästares verk.¹ Likheten är dock av allmän art. Skulpturens stil visar snarare på samme anonymmästare, som skapat kärnkirkans långhusportal, Globus.

Om TAXUSLISTANS årtal 1149 kan tillämpas på kärnkirkokoret, skulle kapitälet vara ett ungdomsarbete av Globus och utgöra ett bevis för hans skånska skola.

Det Ö kapitälet påminner om en upp och nedvänd attisk bas. Det saknar figural utsmyckning. Sannolikt har också den nuvarande sakristiingångens rundbågiga omfattning ingått i den gamla korportalen.

Med våra redan omtalade iakttagelser å långhuset samt ovan beskrivna rekonstruktion antaga vi en kärnkyrka, vars totala längd uppgått till 65 St. f. (= 18,005 m) varav koret omfattat 28 St. f. och långhuset 37 St. f. Kyrkan var försedd med övervåningar i försvarssyfte (?), byggd omkring 1149—1180.

¹ Jfr MONICA RYDBECK, Skånes stenmästare före 1200, Lund 1936, s. 204, fig. 193.

Fig. 672. Kyrkan brandskadad 1938. Interiör mot Ö. Foto A. Edle 1938.

Die ausgebrannte Kirche 1938 nach O. Church damaged by fire 1938. Interior towards E.

MURALMÅLNINGAR

Vid kyrkans brand 1938 blottades betydande fragment av medeltida muralmålningar i långhuset och tornet, som sedan 1876 varit överkalkade.¹ Efter den av John Österlund utförda framtagningen och konserveringen 1940 är tillståndet följande.

Det finns två grupper av målningar: A 1200-talet, B 1400-talet.

A. 1200-talet: I ringkammaren har en dekoration i brunrönt, svart, rött och grått bevarats. Ovanför tornbågen framställs ett livsträd samt en bård av tångliknande figurer (fig. 674). I själva tornbågen ses två liknande livsträd (fig. 675). Ringkammarens

1200-TALETS
MÅLNINGAR

¹ Församlingen, som 1869 begärde att få vitmena hela kyrkan och därvid även överkalka de då »nästan omärkliga» målningarna, fick sin begäran tillstyrkt av ÖIÅ, som ansåg att de utan skada kunde överkalkas. Det förefaller dock som om man dröjde ända till 1876 med att verkställa överkalkningen. Detta år inköptes bl. a. 5 tunnor kalk i samband med stor kyrkoreparation (RÄK.).

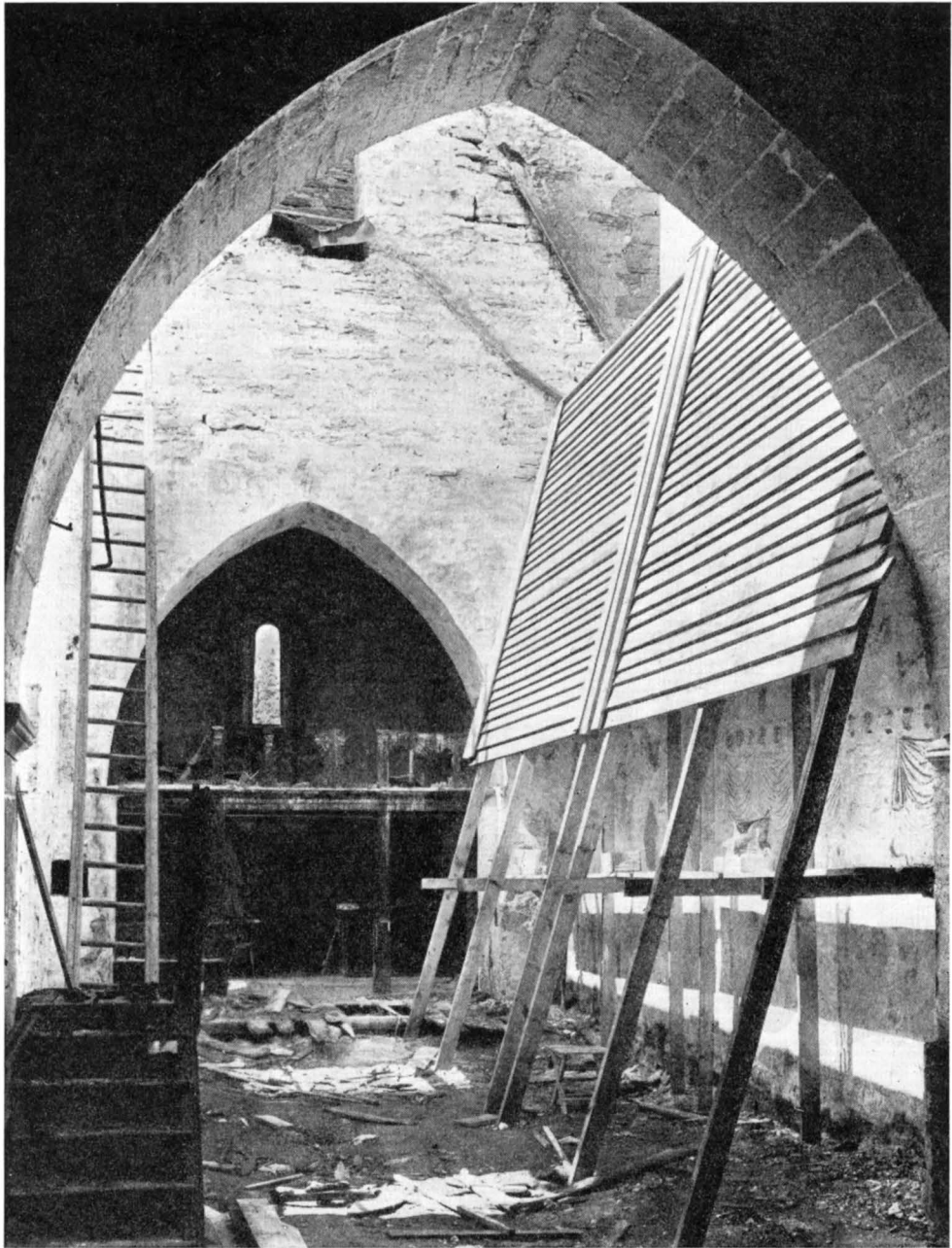

Fig. 673. Den brandskadade kyrkan. Interiör mot V. Foto A. Edle 1938.
Die ausgebrannte Kirche nach W. Church damaged by fire. Interior towards W.

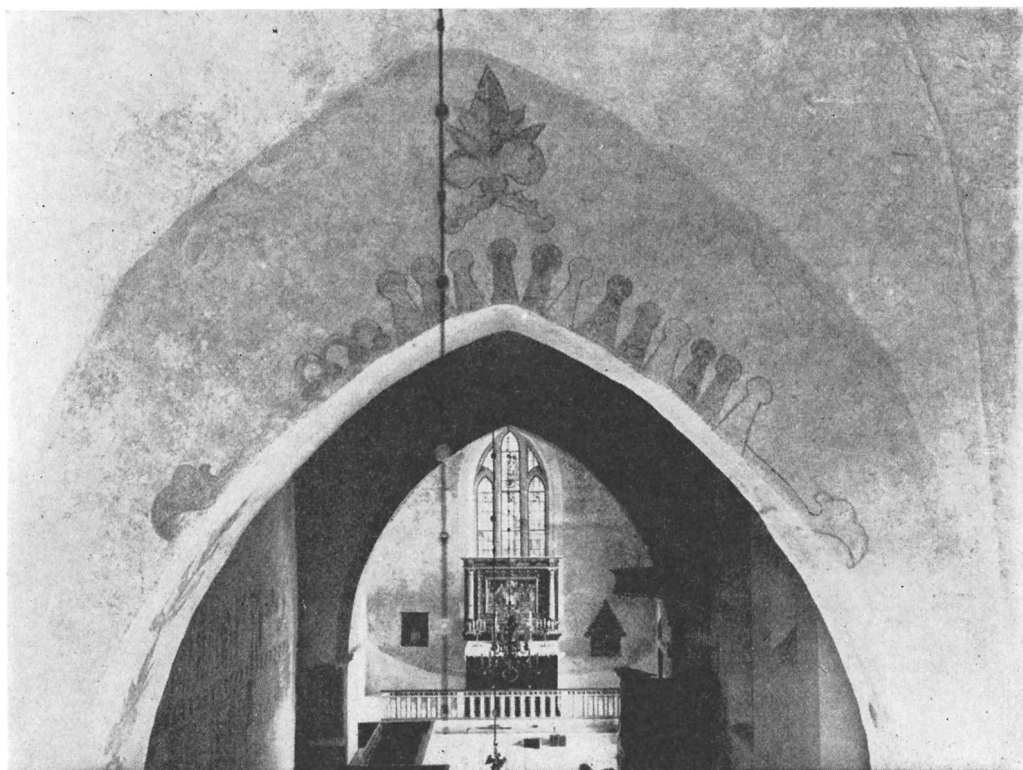

Fig. 674. Tornbågen från V med ornamental kalkmålning från omkring 1235. Foto A. Edle 1941.
Der Turmbogen von W mit gemaltem Dekor um 1235. Tower arch from W. with ornamental murals, circa 1235.

valv är ornerad med enkla geometriska figurer (fig. 676). På S väggen framställs ett krönt lejon (fig. 677), likt Folkungavapnets i hotfullt framåtskridande. Svansen, som reser sig styvt, slutar i ett ornament, en sprängd palmett, som liknar en öppen tång i vars mitt en hillebardspets är fästad, erinrande om apokalypsens beskrivning av skorpien. På N väggen framställs ett panterliknande djur.

Denna dekor har en viss likhet med den som finns i Anga kyrkas valv (ovan fig. 597—601) från omkr. 1280. Den fylligare formen på bladen visar dock snarare på övergångsstilens tid än på unggotikens. Dekoren i valvet erinrar om bevarade målningsfragment i S. Lars i Visby, där valvet i den lilla svickelfyrkanten åt SV har likartad ornamentik. Målningarna torde alltså vara samtida med tornet och tornvalvet, som tillkom omkr. 1240.

B. 1400-talet: På N muren i ringkammaren finns en del av 1400-talsmålningarna. De äro här mycket fragmentariska. 1. längst t. v.: S Göran i strid med draken, prinsessan

1400-TALETS
MÅLNINGAR

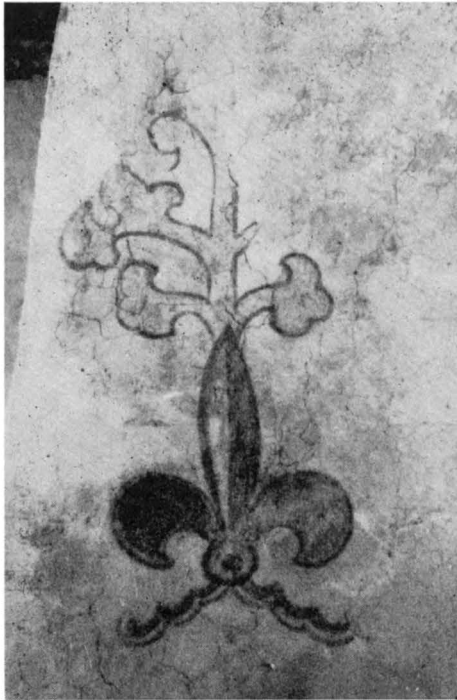

Fig. 675. Livsträd, ornamental kalkmålning i tornbågen. Omkring 1235. Foto A. Edle 1941.

Lebensbaum, ornamentale Malerei im Turmbogen, um 1235. Tree of Life, ornamental mural in tower arch. Circa 1235.

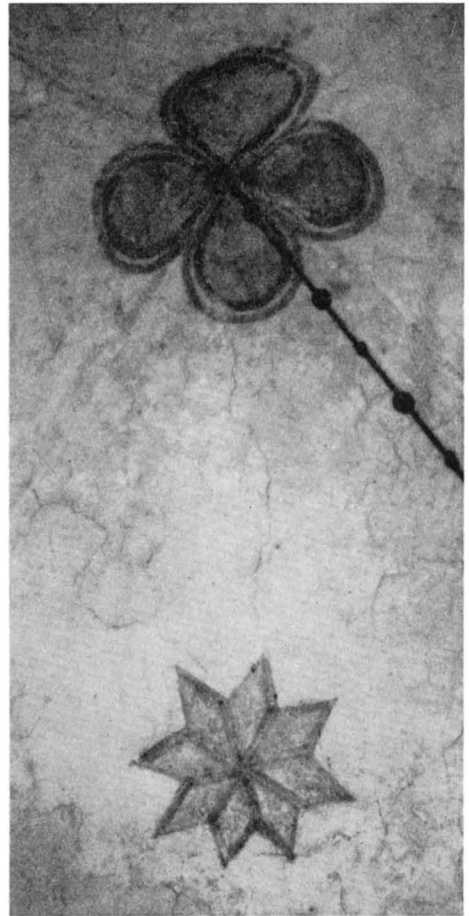

Fig. 676. Kalkmålning i ringkammarens valv. Omkring 1235. Foto A. Edle 1941.

Malerei im Gewölbe des Turmerdgeschosses. Mural in vaulting of bellringers' chamber, circa 1235.

Fig. 677. Krönt lejon, kalkmålning på ringkammarens S mur. Omkring 1235. Foto A. Edle 1941.

Bekrönt Löwe, Malerei an der S Wand des Turmerdgeschosses. Crowned lion, mural on S wall of bellringers' chamber. Circa 1235.

Fig. 678. S. Martin delar sin mantel med tiggaren. Kalkmålning på ringkammarens N mur. Passionsmästaren. 1400-talets mitt. Foto A. Edle 1941.

St. Martin teilt seinen Mantel mit dem Bettler, Malerei an der N Wand des Turmerdgeschosses vom „Passionsmeister“, Mitte des 15. Jh.

S. Martin dividing his mantel with the beggar. Mural on N. wall of bellringers' chamber. Passion Master, mid-15th cent.

knäböjer bredvid och från slottets tinnar betrakta hennes kungliga föräldrar striden. — 2. I mitten: S. Martin till häst delande sin mantel med en naken åldrig tiggare (fig. 678). — 3. T. h.: S. Mikael med den av brännsår höljde S. Laurentius vid sin sida (fig. 679). Det är en fragmentariskt bevarad domedagsscen, som ursprungligen haft samma innehåll och komposition som »själavägningen» i Anga kyrka (se s. 566 o. fig. 615).

Det är Passionsmästaren eller hans verkstad som varit verksam här vid mitten av 1400-talet.¹ Därifrån härstammar också en passionsfris på långhusets N mur (fig. 680).

Den omfattar följande scener: 1. Nattvarden. — 2. Kristus i Getsemane. — 3. Judas-kysen (fig. 682). — 4. Kristus inför en domare (mycket skadad). — 5. Avklädningen

¹ B. SÖDERBERG, a. a. s. 317. Jfr ovan s. 130, 229.

Fig. 679. S. Mikael och S. Martin, fragmentarisk domedagsscen; kalkmålning på ringkammarens N mur, Passionsmästaren, 1400-talets mitt. Foto A. Edle 1941.

St. Michael und St. Martin als Bruchstücke eines Jüngsten Gerichts, Malerei an der N Wand des Turmerdgeschosses vom „Passionsmeister“, Mitte des 15. Jh.

St. Michael and St. Martin, fragmentary Doomsday scene; mural on N. wall of bellringers' chamber. Passion Master, mid-15th cent.

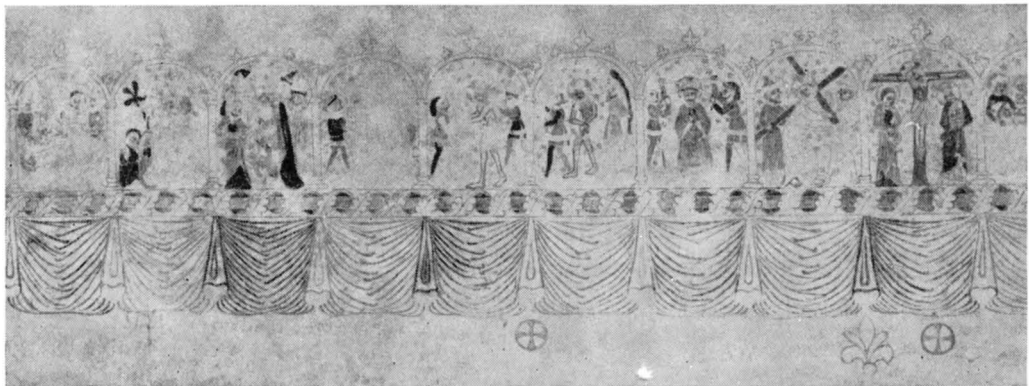

Fig. 680. Passionsfris på N långhusmuren. Kalkmålning av Passionsmästaren, 1400-talets mitt. Foto 1958.

Passionsfries an der N Langhausmuer vom „Passionsmeister“, Mitte des 15. Jh.

Passion frieze on N. nave wall. Mural by the Passion Master, mid-15th cent.

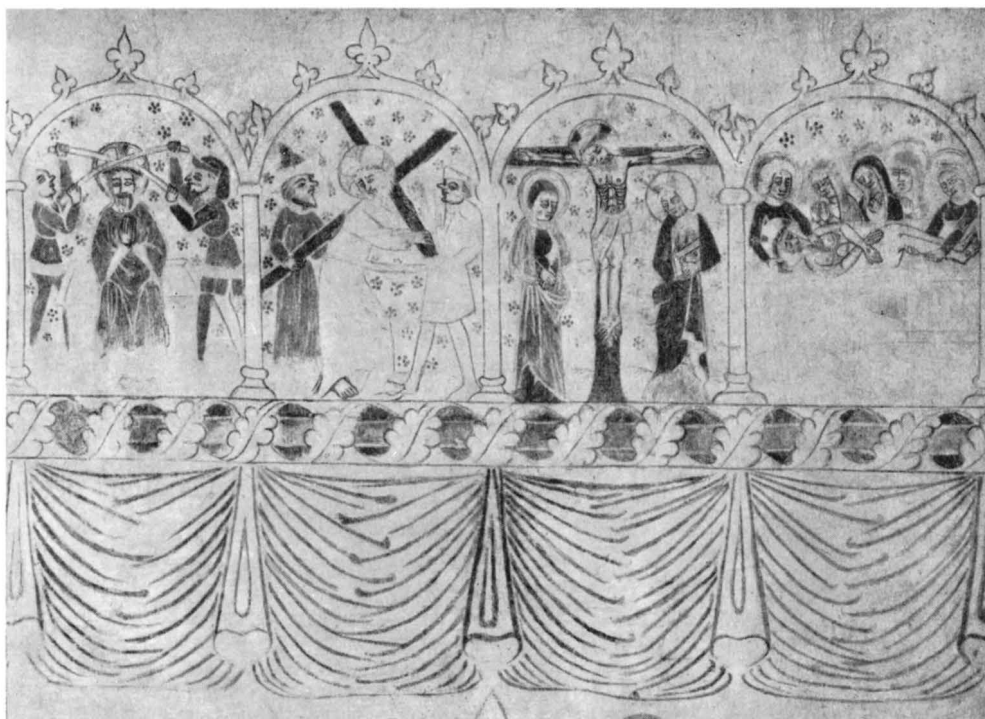

Fig. 681. Korsbärandet, Golgata och gravläggningen, detalj av fig. 680. Foto A. Edle 1941.

Die Kreuztragung, Golgatha und die Grablegung, Christ bearing the cross, Golgotha and the Comittal
Szenen aus dem Fries Abb. 680. to the grave. Detail of fig. 680.

— 6. Kristus gisslas (fig. 683). — 7. Törnekröningen (fig. 684). — 8. Korsbärandet (fig. 681). — 9. Korsfästelsen (fig. 681). — 10. Gravläggningen (fig. 681). — 11. Kristi uppståndelse (fig. 685). Under arkadfrisen, som krönes av spetsiga klöverblad löper en bladstav i rött och vitt. Målningssviten avslutas nedåt i en draperimålning.

Kombinationen bladstav, arkadfris är mycket ovanlig inom den målningsgrupp, som här är företrädd. Samma förhållande kan endast påpekas i Mästerby (SvK Go. III, s. 184 ff.), där dock en restaurering på 1600-talet kan ha förryckt den ursprungliga anordningen.¹

Under frisen på N långhusväggen finns två invigningskors, liksom i koret och i tornet. Alla äro 22 cm i diameter. De tillkommo sannolikt i samband med en invigning efter målningarnas fullbordan. Ett större invigningskors ristat med järnpassare och rödmålat, med en diameter av 37 cm, finns också under frisen i långhuset. Detta har troligen tillkommit för invigningen omkr. 1240.

¹ B. SÖDERBERG, a. a. s. 40.

Fig. 682. Judaskyssen, detalj av fig. 680. Foto A. Edle 1941.
Der Judaskuss, Teilstück von Abb. 680. Judas kiss, detail of fig. 680.

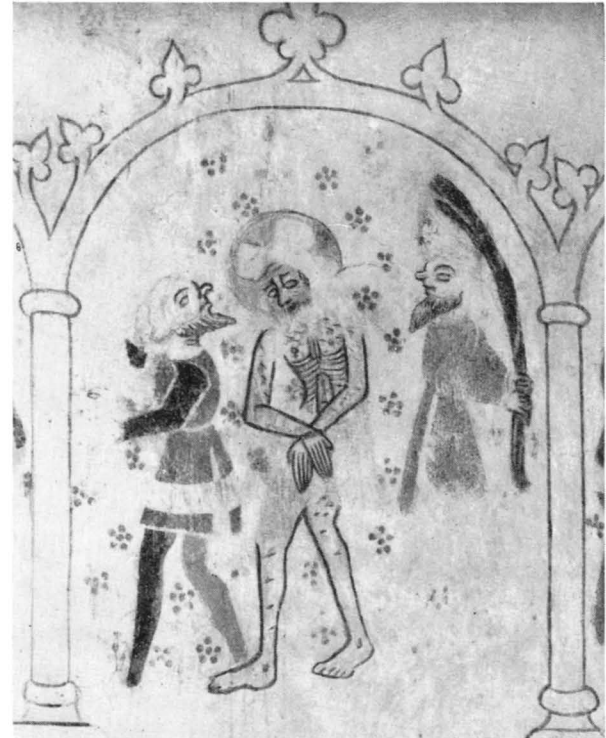

Fig. 683. Kristus gisslas, detalj av fig. 680. Foto A. Edle 1941.
Christus wird gegeisselt, Teilstück von Abb. 680. Christ scourged, detail of fig. 680.

Fig. 684. Törnekröningen, detalj av fig. 680. Foto 1958.
 Die Dornenkrönung, Teil- The Crown of Thorns, detail
 stück von Abb. 680. of fig. 680.

Fig. 685. Kristi uppståndelse, detalj av fig. 680. Foto
 A. Edle 1941.

Christi Auferstehung, Teilstück Resurrection of Christ, detail
 von Abb. 680. of fig. 680.

Fig. 686. Fartyg ristat på ringkammarens N mur. Foto 1958.

Schiff, Ritzzeichnung auf der N Wand Ship incised on N. wall of bellringers' chamber.
des Turmerdgeschosses.

Hela Ö kormuren täckes av ett rött draperi målat på 1700-talet (fig. 690). Även detta framtogs vid restaureringen 1938—40, sedan det varit överkalkat, sannolikt från 1876. En akantusranka, som löper under taklisten i långhuset (fig. 671), blottades också efter branden. Den tillkom möjligen 1767 (RÄK: »målning i Kyrkian 45: —»).

RISTNINGAR

På muren i ringkammaren äro ett flertal figurer inristade i den torra putsen, dels några fartyg¹, dels män beväpnade med armborst och spjut. Bland dessa märkes (fig. 686)

¹ Fartygsbeskrivningarna äro utarbetade av kapten SAM SVENSSON, Statens Sjöhist. Mus.

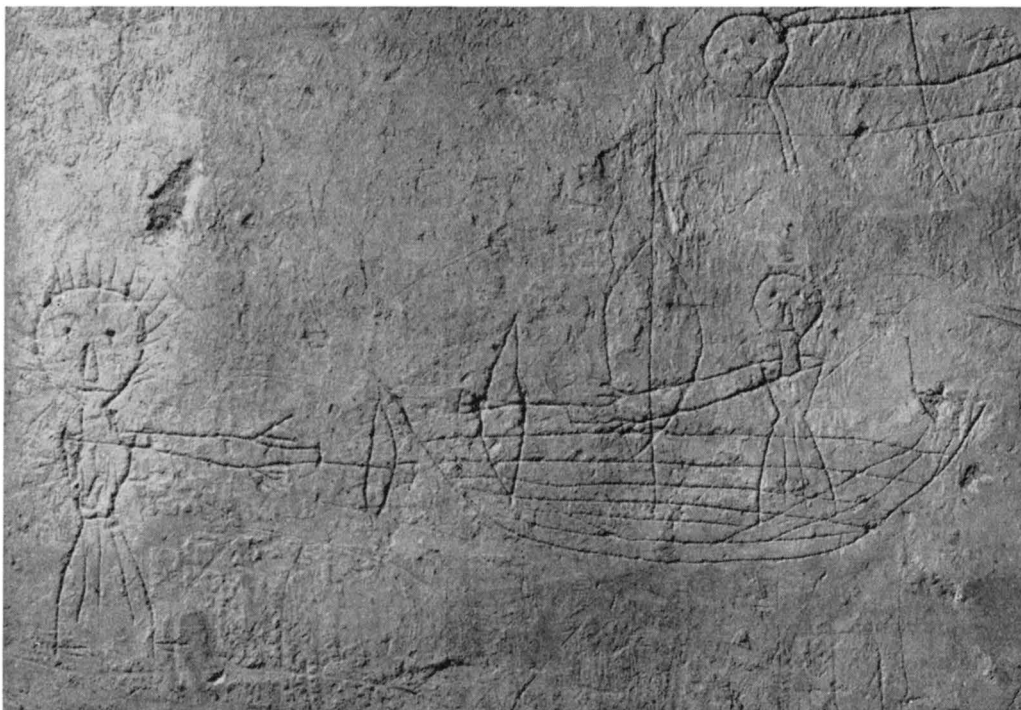

Fig. 687. Figurer med armbröst samt ett fartyg, ristning på ringkammarens N mur. Foto 1958.
 Gestalten mit Armbrüst, sowie ein Schiff, Ritzzeichnung an der N Wand des Turmerdgeschosses. Figures with crossbows and ship, incised on N. wall of bellringers' chamber.

ett enmastat fartyg med tecknade bordgångar och med väl utbildat språng men utan de höga stävar som tillhörde vikingatiden. Bilden är tecknad perspektiviskt, så att vanten synas på mastens båda sidor, styrbordsidan har ett vant och babordsidan 2 vant, de senare vevlade. Utöver vanten har masten ett förstag och ett akterstag, det senare kan uppfattas som seglets fall, dragrep, vilket under äldre tid ledde akterut. Seglet är ritat trekantigt under en horisontal rå med väl uttecknade våder. Trots den trekantiga formen måste seglet vara ett vanligt fyrkantigt råsegel, och triangelformen bero på perspektivisk förkortning av underliket på grund av skotningen.

Fartyget måste vara en mindre klinkbyggd båt. Eftersom en sådan har färre daterbara detaljer än ett större skepp är dateringen mycket vanskelig att göra. I alla tider ha emellertid stora skepp avbildats mera än små skutor; och man kan troligen förutsätta att tecknaren ej ristat en obetydlig liten båt om större skepp funnits att se. Frånvaron av överbyggnader i för- och akterskeppet liksom mastkorg och bogspröt, allt vanligt på skeppsbilder från 1400-talet, gör att teckningen kan uppfattas tillhöra en tid då sådana

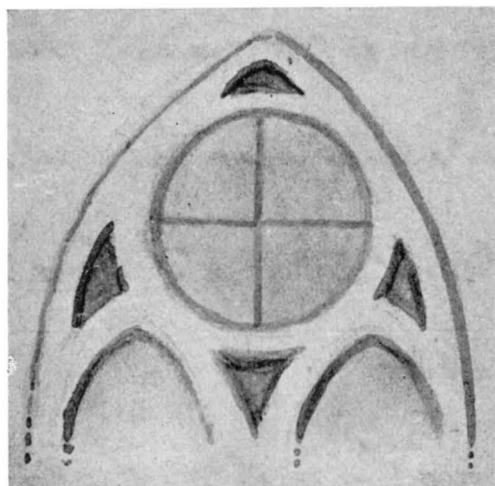

Fig. 688. Glasmålning i korets S fönster. Akvarell av P. A. Säve 1864. ATA.

Glasmalerei im S Fenster
des Chores nach einem
Aquarell von 1864.

Stained glass window in S.
wall of chancel. Aquarell
1864.

bägge äro tydligt försedda med fotbygel. Denna kom troligen i bruk i slutet av 1100-talet,¹ vilket kan gälla som en datering bakåt. Männen synas vara klädda i långa blusar, också stöd för en datering. Även här gäller att frånvaron av detaljer försvårar dateringen, men ingenting synes motsäga antagandet att denna ristning är samtida med den föregående.

Bland övriga ristade bilder märkes en något större farkost med ett uttrit spetsigt akterkastell och roder. Det trekantiga seglet kan väl vara ristat av samma person som gjort ristningen i fig. 686. Seglet kan naturligtvis också vara kopierat från eller påverkat av den andra ristningen, men förutsättningslöst vet man då inte riktigt vad som är original eller kopia. Likheten i stort gör dock att man kan förmoda att båda bilderna äro samtida, men enligt vad ovan sagts, kan den sist omtalade bilden vara något yngre, från den tid då skepp med kastell började bli mera vanliga, d. v. s. från 1300-talets slut eller från 1400-talets början.

GLASMÅLNINGAR

Av äldre glasmålning är intet bevarat. Vid P. A. SÄVES besök i Ala 1864 fanns fortfarande medeltida färgat glas i svicklarna i korets då ännu bevarade S fönster (fig. 688).

Vid kyrkans återuppbyggnad 1938—40 pryddes det återöppnade lilla långhusfönst-

¹ J. ALM, *Europeiske arborst, Vaabenhistoriske Aarbøger V*, Khvn 1947, s. 117.

attribut ej voro helt vanliga. Bilden torde därför kunna uppskattas vara från mitten av medeltiden, från 1300-talet eller möjligen från 1200-talets slut.

Fig. 687 visar ett enmastat fartyg, som är mera primitivt tecknat än föregående och troligen ej gjort av samme man men väl med samma eller liknande verktyg. Farkosten är tydligen klinkbyggd med bordkanterna ritade raka och horisontala. Den runt böjda aktern utan synligt roder är en gammal detalj. Masten står mitt i fartyget—också det ett ålderdomligt drag. Masten saknar all tackling men har ett buktande segel sett från kanten i primitiv återgivning.

I båten står en man och utanför båten en annan, vilka beskjuta varandra med arborst. Utmärkande för dessa är att

ret med glasmålning, som framställer kyrkan i lågor enligt kartong av Oskar Brandtberg, samt det Ö korfönstret med enkla ornament av samme mästare, allt utfört av bröderna Ringströms ateljé, Stockholm.

Mindre utgifter för nya fönsterglas förekomma 1765, 1777, 1784, 1786/87 och slutligen en stor lagning av kyrkans fönster 1796/97 (RÄK.). Flera av dessa fönsterlagningar innebar sannolikt utrensning av medeltida glas.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altarbord, murat och fristående, täckt av en slipad kalkstenshäll, 182×105. På S sidan är inmurad en skålförmig, enkelt profilerad piscina av kalksten (fig. 689), D 25. I långhusets SÖ hörn står ett delvis ramponerat, nu återuppbyggt sidoaltare med täckplatta av cement, på vilket predikstolen nu vilar. 115×67. Medeltiden.

ALTAR-
ANORDNING

Altaruppsats av skulpterat och målat trä (fig. 690). I mitten en målad nattvardsscenen, flankerad av två svarvade, vitmålade kolonnetter. Ett gavelliknande krön med en målad kristusframställning och två sidosvingar förvaras i GF. Korsglob, konsoler och äggstav äro skulpterade, all annan dekoration är målad i brunt, grönt, vitt och rött. Målade inskriptioner: 1. (på mitt-tavlan) STUDIO PASTORIS BOTHUIDI WÜCHMANJ¹ / KIRKEVER : JENS STENSTUFFVE PEDER SCHMIEDT OCH JACOB LÜCHMEDE. — 2. (på sockeln) HVILKEN SOM ÄTER MIT KÖTT OCH DRIKER MIN BLOODH HAN HAFFWER EVINNERLIGET LÜFF, OCH IAGH / SKALL UPWÄCKTA HONOM PÅ ÜTTERSTA DAGEN: IOHANIS 6. v. 54. ANNO 1665. — Altartavlan är sannolikt målad av Johannes Bartsch.² H 167, B 203. Den har ursprungligen tillhört Björke kyrka. Därifrån kom den till GF, varifrån den 1939 lånades till Ala.

En altaruppsats (fig. 668) förstördes

¹ BOTHVID WICKMAN, pastor i Roma-Björke från 1659 till sin död 1680.

² JOHANNES BARTSCH, konstnär av västtysk eller nederländsk härkomst, var under 1650- och 1660-talen verksam på Gotland, där han målade flera altartavlor, tex. i Roma (SvK, Go. I, s. 576). LUNDMARK: Kyrklig konst, s. 18.

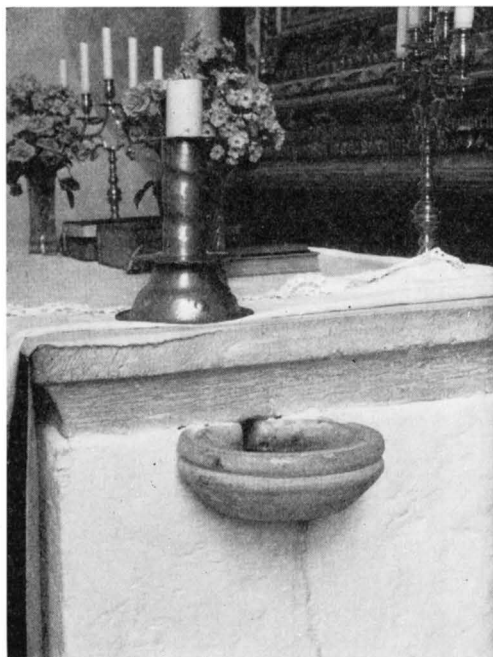

Fig. 689. Altarbordet med piscina samt ljusstake av tenn från omkr. 1700. Foto A. Edle 1941.

Die mittelalterliche Altarmensa mit Piscina sowie Zinnleuchter um 1700.

Mediaeval altar with piscina and pewter candlestick of circa 1700.

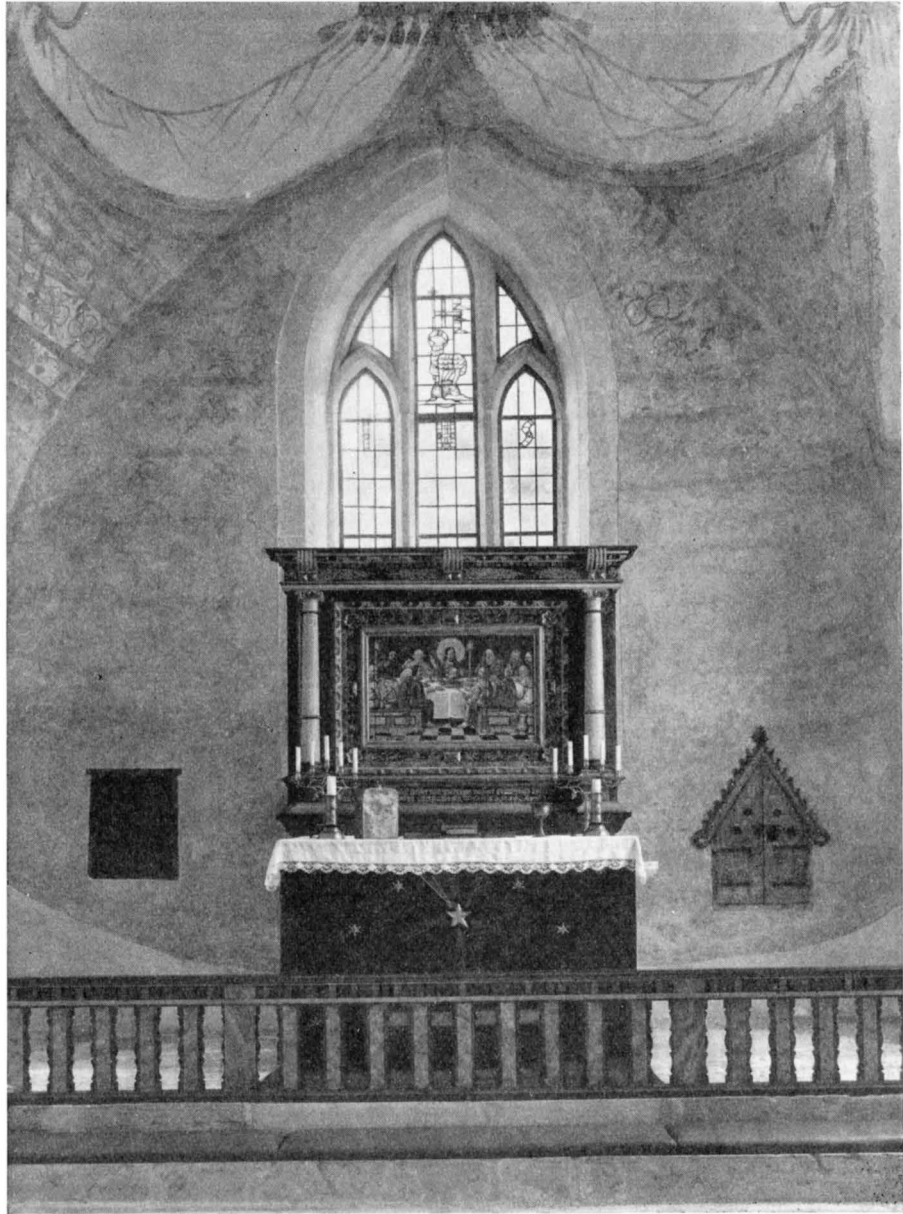

Fig. 690. Koret med draperimålning från 1700-talet. Altaruppsats 1665, som ursprungligen tillhört Björke kyrka. S. 627. Foto A. Edle 1951.

Der Chor mit einer gemalten Draperie des 18. Jh.
Altar von 1665, ursprünglich der Kirche von
Björke gehörend.

Chancel with painted draperies, 18th cent.
Altar decoration, 1665, belonged originally to
Björke church.

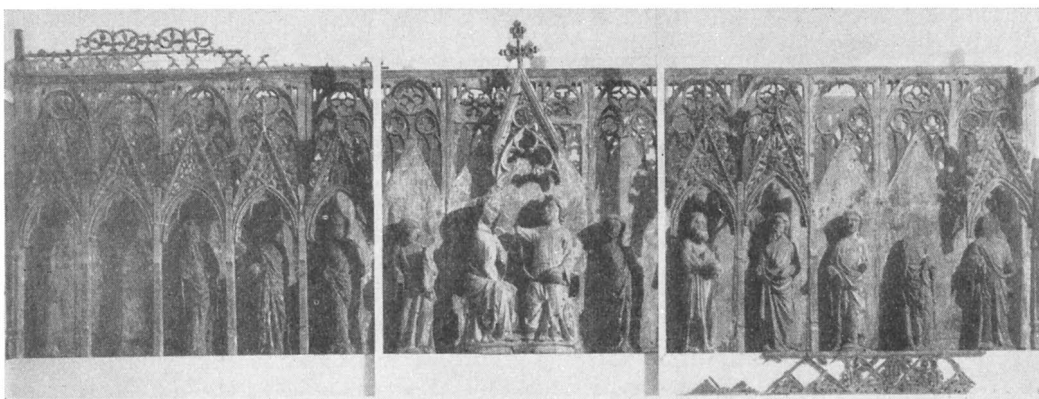

Fig. 691. Retabel av Alamästaren, 1300-talets mitt. Nu i GF. S. 630. Foto G. Sjöberg 1925.
 Hölzernes Retabel des „Alameisters“ aus der Mitte des 14. Jh., jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby. Retable by the Ala Master, mid-14th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

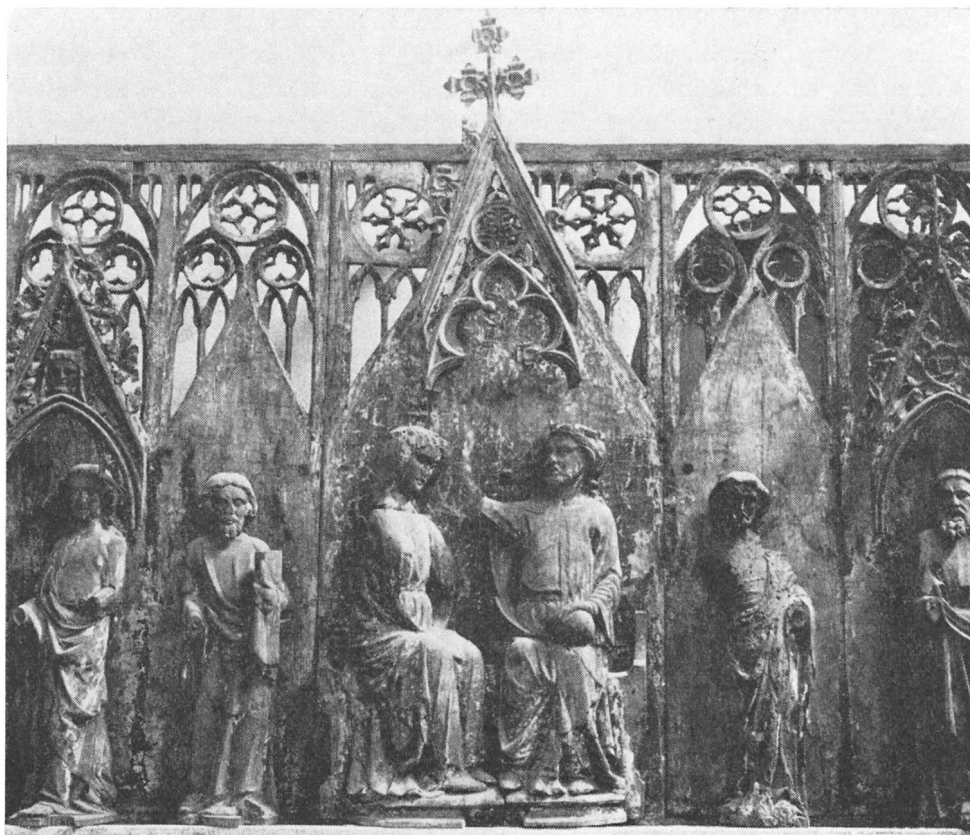

Fig. 692. Detalj av retabet fig. 691. Foto 1958.
 Mittelteil des Retabels Abb. 691. Detail of retable in fig. 691.

till stor del vid kyrkans brand 1938. Den är av snidat och målat trä och består av en målad korsfästelsescen, ramad med profilerade lister i guld, rött och gult. Den omgives av en kolonnställning med förkropppat entablemang med tympanon, som bär svarvade pinakler. Krön med målning framställande Kristus med segerfanan. Framför krönet två skulpterade, basunblåsande putti. Inskrift på listen över huvudtavlan: SE GUDS LAMB SOM BORTTAGER VERLD. SYNDER. Tavlan är enligt inskrift på baksidan restaurerad av O. ENGFELDT. MÅLARE . 1877. Den inköptes 1768, målades av »Holmer» 1769—70 och försilvrades 1774—75 (RÄK.). H 403, B 217. Står nu svårt brandskadad i kyrkans förvaringsbod.

Altarskrank (fig. 690) med kontursågade dockor målade i grå marmorimitation. Överliggaren har tandsnitt i rött, gult och grönt. Skranket står vid altarpodiets framkant och knäfallspallen utgöres av dettas trappa. Det tillkom vid återställandet efter branden 1938 och ritades av arkitekt Erik Fant. Före branden fanns ett gråmålat altarskrank i nygotik (fig. 668).

MEDELTIDA
TRÄ-
SKULPTUR

Kyrkan har tidigare ägt ett medeltida retabel av snidat, krederat och polykromerat trä (fig. 691). Det förvaras nu i GF (inv.nr DC 82). Det består av en mittgrupp — Marie kröning (fig. 692, 693) — och 10 enkelfigurer (fig. 694—695) — apostlar — samt ornament mot en arkitektoniskt indelad och ornerad fond. Fonden består av 15 ekbräder inpassade i en ram av furu; övre delarna fönsterformade i rikt, genombrutet arbete, svarande mot ett större mittfält och tolv smalare sidofält, alla med vimpergformade baldakinanordningar. Retabet är numera ganska fragmentariskt, sålunda saknas två av de ursprungliga tolv enkelfigurerna, varav fem äro skurna i ek och fem i björk. Tre av figurerna ha huvudena avslagna och nästan alla sakna händer och attribut. Spår av polykromi: guld, rött, brunt, vitt, grönt, blått och svart. — Retabet tillkom omkring 1350 och är utfört av Alamästaren,¹ som fått sitt anonymnamn av detta sitt huvudarbete. Retabets H 91, B 316. Huvudgruppens H 50, B 41.

På N långhusväggen hängde tidigare ett 1938 uppbrunnet triumfkrucifix av ek (fig. 696). Korset var kantat med halvrunda utbuktningar och korsarmarna slutade i klöverformade brickor, som sannolikt ursprungligen haft målade evangelistsymboler. Den senaste bemålningen härstammade enligt målad inskrift på korsstammen från 1877,² men tyvärr saknas uppgifter om färgställningen. Törnekronan var sekundär. C. G. BRUNIUS (II, s. 282) såg krucifixet på dess ursprungliga plats i triumfbågen, uppbyggt av »en tvärbjelke hvilken ligger på dynstenarna».³ Krucifixets mått tyder på att det tillverkats just för denna triumfbåge. Av Hejnummästarens krets; 1200-talets senare del.

¹ ALAMÄSTAREN var sannolikt gotlänning, utbildad dels i hemlandet, dels under westfaliska, sachsiska och rhenska impulser samt verksam vid 1300-talets mitt, förmodligen omkr. 1330—60. ROOSVAL, Medeltida skulptur s. 93 ff.

² Jfr altaruppsatsen, som målades av O. Engfeldt 1877.

³ BRUNIUS' benämning på de listformigt utskjutande stenar som markera baslinjen för triumfbågens välvning.

Fig. 693. Marie kröning. Detalj av retablet fig. 691. Foto S. Hedlund 1925.

Marienkronung, Mittelgruppe aus dem Retabel Abb. 691. Virgin being crowned. Detail of retable in fig. 691.

Predikstolen (fig. 669) består av polygonal korg, trappa och ljudtak. Trappan och korgen ha listomgivna fyllningar, varav korgens äro omgivna av svarvade kolonner. Under ljudtaket, som har följande inskrift: SALIGA ÄRO DE SOM HÖRA GUDS ORD OCH GÖMMA DET, hänger en skulpterad, försilvrad duva av trä, vilken tillhört en äldre, nu brunnen predikstol. Målning i ljusbrungrå marmorimitation, blått och brunrött. Predikstolen tillkom vid kyrkans återställande 1938—40 efter ritning av arkitekt E. Fant, varvid den brunna predikstolens korg användes som förebild (fig. 668 och fig. 669).

Den 1938 uppbrunna predikstolen (fig. 668) bestod av korg, trappa och ljudtak, som kröntes av en svarvad pinakel uppburen av höga, S-svängda stöd. I två av korgens rombiska fält funnos äldre figurmålningar, i det tredje en tulpanmålning i rött, brunt

Fig. 694 a—d. Apostlar, träskulpturer från retabelt fig. 691. Foto C. R. af Ugglas 1907—1912.
Apostel, Holzplastiken aus dem Retabel Abb. 691. Apostles, woodcarvings from retable in fig. 691.

och vitt på blå botten. Restaurerad och målad 1877¹ i mörkbrun valnötsådring. Sannolikt från 1600-talets förra hälft. Inköpt från Burs kyrka 1757 såsom gammal (RÄK.). — Ljudtaket hade troligen ej ursprungligen tillhört denna predikstol, då det var opropor­tionerligt stort i förhållande till korgen. 1759 köptes »en ny Dufwa under Himmelen på Predikstolen» (RÄK.).

BÄNKAR

Bänkinredningen är sluten (fig. 669). Skärmar och dörrar ha listomgivna fyllningar med ljus gråblå färgton. Denna bänkinredning tillkom vid kyrkans återställande 1938—40 efter ritningar av E. Fant och efterbildar i stort sett den vid branden förstörda, som hade tillverkats 1859—60 (RÄK.). Den var målad i brun träfärg.

En bänkskärm, som tillhört en äldre bänkinredning, men som senare använts som panel under läktaren, tillvaratogs efter branden. Av denna finner man, att bänkarna ursprungligen varit brunmålade och dörrarnas speglar haft akantusornament i gråvitt,

¹ Jfr inskrift på altaruppsatsen O. ENGFELDT. MÅLARE. 1877.

Fig. 695 a—d. Apostlar, träskulpturer från retabet, fig. 691. a, b foto C. R. af Ugglas 1907—1912; c, d foto S. Hedlund 1925.

Apostel, Holzplastiken aus dem Retabel Abb. 691. Apostles, woodcarvings from retable in fig. 691.

målade som i Lummelunda (SvK Go I, s. 114, fig. 103) med datum för målningen 1750—51. — Bänklängden i räk. 1722 anger utom socknens gårdsnamn även »Prästegästväns bänk» och »Fattigkvinnfolksbänk». I inv. 1830 omtalas dessutom . . » i Choret . . en större Bänk med 2ne Bänkrum för Sångarena». — En 1938 uppbrunnen brudbänk från 1700-talet stod tidigare i koret. H 107, B 118, Sitsens H 96 (mått enl. SNABBINV.). — Skriftepall av trä, vitmålad, stoppad och klädd med röd sammet. H 103, B 60. Nu i kyrkans förvaringsbod.

Orgeln är sedan 1938—40 uppställd på ett podium i V (fig. 657). Detta har ett räcke, som är utfört i överensstämmelse med bänkskärmarna. På dess mitt en upphöjning med genombrutet skuret ornament. Orgelverket med mekanisk traktur är sju-stämmigt. Det är tillverkat av Åkerman och Lunds Nya Orgelfabriks A.-B., Solna. Inköpt 1955. — Ett orgelharmonium, inköpt 1898, har sedan 1955 använts i socknens hembygdsgrd. — Före branden 1938 fanns i V en läktare, som hade en

ORGEL

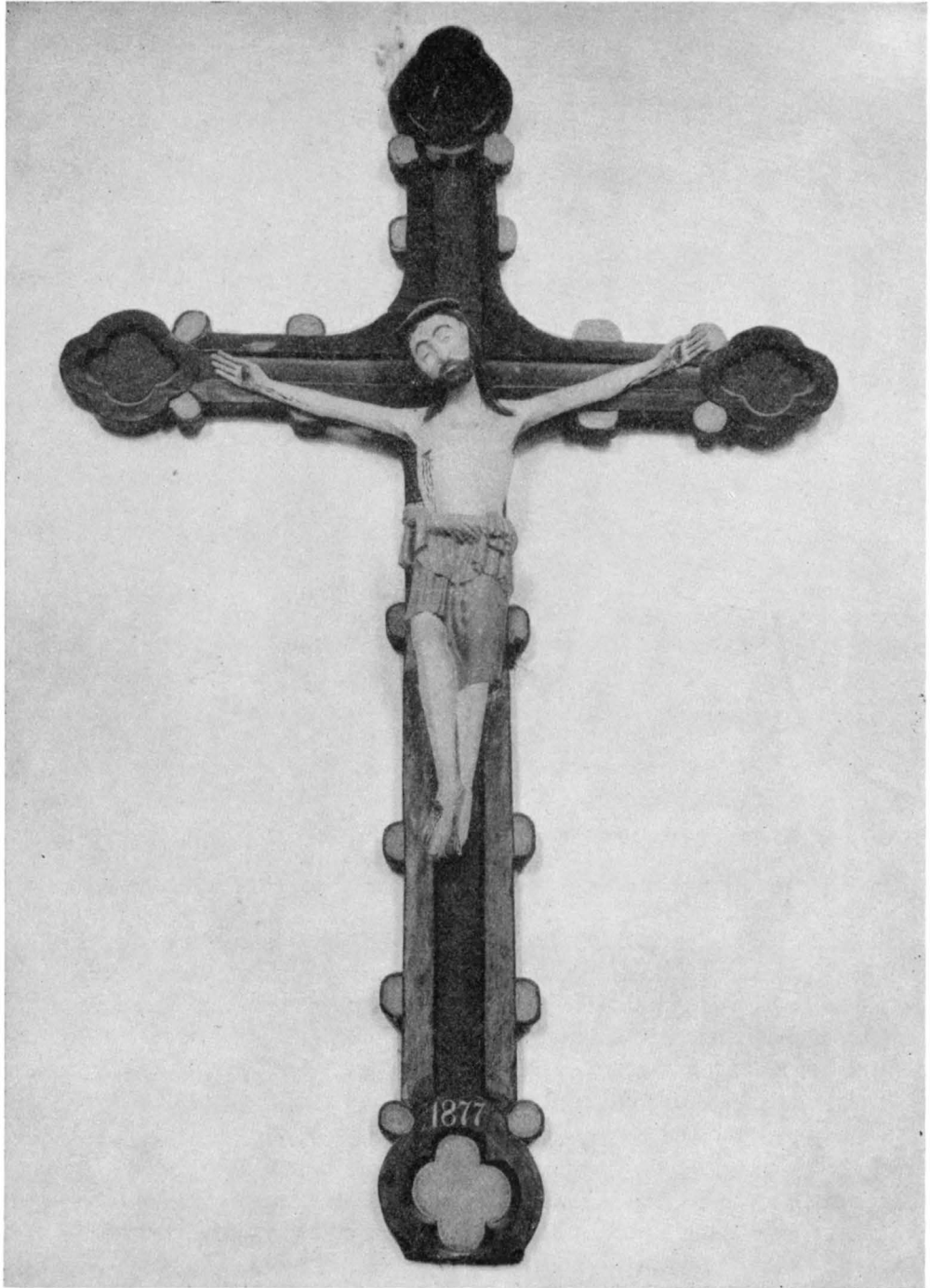

Fig. 696. Triumphkruzifix, Hejnum-mästarens krets. 1200-talets senare del. Uppbrunnet 1938. S. 630.
Foto C. R. af Ugglas 1907—1912.

Triumphkruzifix, zweite Hälfte des 13. Jh., 1938 verbrannt. Rood, School of the Hejnum Master, late 13th cent. Destroyed by fire in 1938.

Fig. 697. Dopfunt av kalksten från omkr. 1250. S. 636. Foto A. Edle 1941.
Taufe aus Kalkstein um 1250. Limestone font, circa 1250.

Fig. 698. Dopskål av tenn, 1600-talet, omgjord vid 1700-talets mitt. Foto 1958.
Taufschale aus Zinn, 17. Jh., in der Mitte des 18. Jh. umgestaltet. Pewter baptismal bowl, 17th cent., altered in mid-18th cent.

bröstning med spetsbågiga och fyrpassformade fyllningar (fig. 670). Den uppfördes 1866 då »Man beslöt att en läktare skulle inredas, der förut Soken-Magasinet varit inrymt» (ST. PROT).

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavla med enkelt profilerad, rektangulär ram i ljusgrå marmorering. Genombrutet, snidat överstycke. Från 1938—40. H 103, B 50. — En äldre nu uppbrunnen nummertavla (fig. 668) var krönt av skulpterade och målade solrosor och blad, tydligen i Hernelles art,¹ men nymålade 1877. Jfr nummertavla i Väte kyrka (SvK Go III, fig. 327, 328, s. 286 f). H 94, B 68.

DOPREDSKAP

Dopfundt av kalksten (fig. 697), enkel cuppa, skaft med rundstav, svagt kälad fot på rund plint, uttömningshål. Nuvarande svagt synliga röd blå marmorering har tillkommit senare. — Funten kan dateras till 1200-talets mitt eller något tidigare. Den är sannolikt samtidig med tornet, som varit dess första uppställningsplats. Står nu vid tornbågens N vederlag, före branden inom altarringen. Då funten 1706 (RÄK.) såges flyttad på tjanligare rum, torde detta avse flyttning från ursprunglig plats i V delen av kyrkan upp till altartrakten. H 116, D 84.

Dopskål av tenn (fig. 698), bukig med två ornerade handtag och med tre fötter utformade som lejonassar. Under botten ristad inskrift: ANNO / 1696 1 R S. På skålens yttersida syns i grov ristning: ALE (= Ala). Enligt stämplarna omgjord av Mathias Wulff, mästare i Visby, död 1762. D 19, H 9,5.

NATTVARDS-
KÄRL

Kalk av silver (fig. 699) med klockformig, inuti förgylld cuppa. Pärlstav kring noden. Enligt stämplarna tillverkad 1793 av Johan Lindblom, mästare i Visby 1785—1803 (UPMARK s. 732). — Paten av silver med förgylld kant. Stämplarna som föregående. D 14.

¹ JOHAN HERNELL från Växjö, träsnidare och målare, verksam på Gotland vid 1700-talets mitt.

Fig. 699. Kalk av delvis förgyllt silver. Tillverkad av Johan Lindblom, Visby, 1793. Foto 1958.

Kelch aus teilweise vergoldetem Silber von Johan Lindblom in Visby 1793.

Chalice, in part silver-gilt made by Johan Lindblom at Visby, 1793.

Fig. 700. Vinbehållare av tenn, tillverkad 1795 av Melchior Leffler i Visby. Foto 1958.

Weinbehälter aus Zinn, 1795 von Melchior Leffler in Visby gearbeitet.

Wine container, pewter, made by Melchior Leffler at Visby, 1795.

Sockenbudstyg av tenn (fig. 659) bestående av kalk och patén. Kalken med enkel rankornering kring cuppens övre yttre kant, på noden och på foten. H 18, D 10,5. Patenen med liknande ornering på kanten. D 13,5. 1700-talet. Båda utan stämplrar.

Vinbehållare av tenn (fig. 700), fyrkantig, med skruvlock och byglar. Inköpt 1795 (RÄK.). Enligt stämplrar tillverkad 1795 av Melchior Leffler, mästare i Visby 1795—1840. H 31, B 10,5. — Oblatask av svarvat trä, rund. Locket ornerat med i blått och rött målade slingor i allmogestil. Målad inskrift: 1706. H 6,5, D 13,5.

Ljuskronor av mässing: 1—2. Ett par med vardera 16 S-formade ljusarmar i två Ljusredskap kransar, runda manschetter, nedåt avslutade i stor rund kula med knopp; mittstammen krönes av örn med utfällda vingar. Gjutna av gelbgjutare G. T. Jakobsson, Visby. Inskrift, på den ena: GÅVA TILL ALA KYRKA FRÅN OLIVIA EDMARK ÅR 1940. Den andra

Fig. 701. Ljusstake av mässing (nr 1), 1600-talet.
Foto 1958.
Messingleuchter, 17. Jh. Brass candlestick, 17th cent.

Fig. 702. Ljusstake av tenn (nr 1). Till-
verkad av Melchior Leffler i Visby, 1800-
talets förra hälft. Foto 1958.

Leuchter aus Zinn von Melchior Leffler in Visby, erste Hälfte des 19. Jh.	Pewter candlestick, made by Melchior Leffler at Visby, first half of 19th cent.
--	--

skänkt av Ala kyrkliga ungdomsförening. H 90. — 3. Med 12 S-formade ljusarmar i två kransar med runda manschetter. Staven, krönt av en stående man, avslutas med groteskt huvud och ett handtag. Gåva 1940 av Ala kyrkliga ungdomsförening. H 73.

Ljuskrona av guldbronserat trä, med 12 S-formade ljusarmar i två kransar. Svarvad stam med två genombrutna, gallerliknande byglar, nedåt avslutad i oval kula med knopp. 1800-talet. H 110. Nu uppbrunnen.

Ljusstakar av mässing: 1. För fyra ljus (fig. 701). Fyra ljusarmar, som utgå korsformigt, synbarligen senare tillsatta; runda manschetter och mycket vid fot. 1600-talstyp. H 27. Fotens D 23,5. — 2—3. Ett par för fem ljus vardera, med balusterformat skaft. Enligt inskrift gjutna av Visby metallgjuteri. Gåva 1940 av anonym givare. H 45. — 4. För sju ljus, skaftet spiralvridet, liksom de sex ljusarmarna; runda manschetter. Modern. H 37.

Fig. 703. Kollekttavla från 1300-talets första hälft. Nu i GF. S. 640. Foto S. Hedlund 1925.

Kollektenbrett aus der ersten Hälfte des 14. Jh. jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby. Collection tray, first half of 14th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

Fig. 704. Kollekttavla från 1400-talets slut. Nu i GF. S. 640. Foto S. Hedlund 1925.

Kollektenbrett vom Ende des 15. Jh. jetzt in „Gotlands Fornsal“, Visby. Collection tray, late 15th cent. Now in the Gotland Museum, Visby.

Ljusstakar av tenn: 1—2. Ett par för ett ljus vardera (fig. 702), med spiralvridet skaft och fot. Enligt stämplar tillverkade av Melchior Leffler, mästare i Visby 1795—1840. H 19, 3—4. Ett par för ett ljus vardera (fig. 689), med spiralvridet skaft, hög rund fot med hamrade utbuktningar och med runda, oregelbundna manschetter, omkr. 1700. H 23,5, fotens D 18,5. Utan stämplar.

Ljusstakar av nysilver, ett par för vardera fem ljus. Smalt balusterformat skaft, fyra ljusarmar utgå korsformigt. Omkr. 1900. H 42.

Antependier: 1. Av mörkrött ylleytyg, med broderade stjärnor i guld och silke. TEXTILIER

Tillverkat och skänkt av Ala kyrkliga ungdomsförening 1937. H 130, L 180. — 2. Av gråvitt kors- och flammönstrat linne med stjärnor och strålomgivet kors, broderat i guld och blått. På fodret: LICIUM 1954. Skänkt av Ala kyrkliga arbetsförening. H 115, B 182.

Mässhakar: 1. Av röd sammet, med broderier och band i rött, gult och vitt. På ryggen stort latinskt kors med konturbroderi. Tillverkad och skänkt av Ala kyrkliga ungdomsförening 1940. L 125. — 2. Av gråvitt, korsmönstrat linne med band och broderier i blått, guld, brunt och vitt. På ryggen stort kors med IHS i korsarmarnas skärningspunkt; på framsidan kristogram i blått band. Signerad på fodret; LICIUM 1954. Gåva av Ala kyrkliga arbetsförening. L 126.

Kormatta, flossa i brunrött och brunt. På mitten likarmat kors inom cirkel. Tillverkad och skänkt av Ala kyrkliga arbetsförening 1940. 184 × 91.

Håvar, ett par av blekröd sammet med guldgaloner. De brunmålade träskäften ha svarvade ändknoppar. Båda äro försedda med små hängande mässingsklockor. L 168.

KOLLEKT-
TAVLOR

Kollekttavlor av ek, snidade och målade. 1. Med två sittande figurer framför ryggbrädan (fig. 703), den ene med kunglig krona, möjligen S. Olof, den andre en apostel. Skaffet saknas. Polykromien är ganska väl bevarad och bland färgerna märks guld, silver, gult och grönt. 1300-talets förra hälft.¹ L 33, H 35, B 15, figurernas H 20. Förvaras nu i GF (inv.nr D.B. 928). — 2. Med en stående figur framför ryggbrädan (fig. 704), möjligen Jakob den äldre. Håller en bok med vänster hand, medan höger arm och hand saknas. Skaffet är skuret i samma stycke som tavlan. Färgen är även här väl bibehållen, med guld och blått som dominanter. 1400-talets slut.² L 30, H 26, B 17, figurens H 17,5. Förvaras nu i GF (inv.nr D. B. 929).

GRAVMINNEN

Gravstenar: 1. Av kalksten. Texten nästan utplånad. Följande kan dock urskiljas: HER ONDER . . . / J / AKOP PEDERSON / . . . ANO 1616. På mitten likarmat kors, vid fotändan ett bomärke. Sannolikt en medeltida gravsten som omhuggits på 1600-talet. Används numera som trampsten vid S tornportalen. 203 × 74. — 2. Av kalksten. Texten utplånad. Ligger vid långhusets N mur. 175 × 74.

DIVERSE

Handbok med Karl XI:s namnchiffer i guldtryck på pärm av läder. Stockholm 1693. Skadad. — Psalmbok med Karl XII:s namnchiffer i guldtryck på läderpärmarna. Stockholm 1697. Några blad saknas. — Psalmbok, Stockholm 1774. På försättsbladet står: »Ahle kyrka tillhörig 1776». Läderpärmarna saknas.

Kista av ek. Helt beslagen med järnplåtar och järnband. 2 lås. Enligt målad inskrift på insidan av locket tillverkad 1846. H 51, L 92, B 46.

KLOCKA

Klockan som hänger i tornet, har, förutom bladornament, på ena sidan en ängel i relief och på den andra ett lamm med korsfana. Inskrifter: (på S sidan) ANNO 1938 / UNDER KYRKOHERDE ALGOT LAURELLS TID / GÖTS DENNA KLOCKA AV K.G.M. BERGHOLTZ / I STOCKHOLM, SEDAN DEN GAMLA KLOCKAN / NEDSMÄLTETS VID KYRKANS BRAND 7 JUNI

¹ Jfr ROOSVAL, Medeltida konst i Gotlands fornsal, Stockholm 1925, nr 177, s. 52.

² Litt. som ovan, nr 312, s. 83.

1938. / I DEN NYA KLOCKAN ÅTERFINNES DEN EFTER BRANDEN HOPSALMADE METALLEN. — (På N sidan): NYFÖDD DIG JAG BAR MIN MORGONHÅLSNING, / UNDER LIVETS DAG DU HÖR MIN RÖST, / SOM DIG KALLAR HIT ATT SÖKA FRÄLSNING / INVID KYRKANS, VID DIN MODERS BRÖST / SÅ NÄR SOLEN NED I KVÄLL FÖRRUNNIT, / OCH DU TRÖTT OCH MATT AV LIVETS KVALM / FROMME VANDRARE, TILL MÅLET HUNNIT, / JAG DIG SJUNGER OCK DIN AFTONPSALM. Den senare inskriften är hämtad från den vid branden 1938 nedsmälta klockan, som hade anskaffats 1850—51 (RÄK.), D 87, H med krona 87.

SAMMANFATTNING

I. Kärnkyrkan hade kor med absid (fig. 705: A). Den ännu bevarade korportalens kapital (fig. 665—667) har en framställning av Daniel mellan odjur utförd av stensemästaren Globus omkr. 1150.

II. Långhus med två försvarsvåningar, av vilka den övre sannolikt var krenelerad, byggdes omkr. 1170—80 (fig. 705: B). Långhusets portal var ornerad med enkla skulpturer av Globus, som också var arkitekt för bygget. Portalen (fig. 654, 663, 664) flyttades senare till tornet.

III. Tornet (fig. 705: C) dateras genom valvform och ornamentala målningar (fig. 674—677) i ringkammaren till omkr. 1240. — Inv.: dopfunt från 1200-talets mitt (fig. 697).

IV. Absidkoret rives och ett nytt kor lika brett som långhuset tillbygges omkr. 1250 (fig. 705: D). Korportalen göres spetsbågig, varvid dock skulpterat material ur den gamla (fig. 665—667) kommer till användning. Samtidigt tillfogas sakristian. — Inv.: Triumfkrucifix ur Hejnummästarens krets (fig. 696).

V. Större fönster i koret (fig. 652). Inv.: Retabel av Alamästaren, 1300-talets mitt (fig. 691—695).

VI. Muralmålningar av Passionsmästaren eller hans verkstad i långhuset och ringkammaren (fig. 678—685), 1400-talets mitt.

VII. 1700-talet. Ny tornspira uppfördes 1780 (fig. 655). Draperimålningen (fig. 699) i koret och akantusrankan (fig. 669) på långhusets murar tillkom sannolikt 1767. — Inv.: 1757 inköptes predikstol (fig. 668) från Burs kyrka, altartavla från 1768 (fig. 668), kalk och paten av silver anskaffades 1793 (fig. 690).

VIII. 1800-talet. År 1824—25 förstörades fönstren. 1876 vitmenades hela kyrkans inre, varvid all muralmålning överkalkades. Bänkinredningen förnyades 1859—60 och 1866 uppfördes en läktare i V (fig. 670). Ny kyrkklocka anskaffades 1850/51.

IX. 1900-talet. En förödande brand hemsökte kyrkan den 7 juni 1938, varvid nästan allt brännbart (fig. 650, 672, 673) förstördes. Under ledning av ark. Erik Fant återuppbyggdes kyrkan och invigdes 1940. Exteriören förändrades icke. Väggmålningarna, som blottades vid branden, framtogos och konserverades, orgeln placerades på ett podium i V, predikstol och bänkinredning nybyggdes och ett litet medeltida fönster i S långhusmuren upptogs och försågs med glasmålning av konstnären Oskar Brandtberg. En altartavla lånades från GF (fig. 690). Värmeledning infördes. Nya textilier skänktes och anskaffades. — 1955 elektrifierades kyrkan och samtidigt anskaffades en sjustämmig orgel.

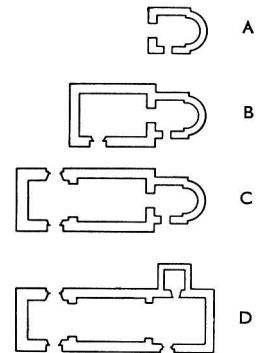

Fig. 705. Kyrkans tillväxt, 1 : 1 000.

Die baugeschichtliche Entwicklung der Kirche.
Growth of the church.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Der Kern des heutigen Kirchenbaus besass einen Chor mit Apsis (Abb. 705: A). Ein noch erhaltenes Kapitell des Chorportals (Abb. 665—667) weist Darstellungen Daniels unter wilden Tieren auf und stammt vom Steinbildner „Globus“ um 1150.

II. Ein Langhaus von zwei, Wehrzwecken dienenden Stockwerken, von denen das obere wahrscheinlich Zinnen hatte, wird um 1170—80 erbaut (Abb. 705: B). Das Portal des Langhauses war mit einfacher Plastik von „Globus“ verziert, der auch als Baumeister dieses Abschnitts angesehen wird. Das Portal (Abb. 654, 663, 664) wurde später an den Turm verlegt.

III. Der Turm (Abb. 705: C) kann durch Gewölbeform und dekorative Malereien im Erdgeschoss auf etwa 1240 datiert werden (Abb. 674—677). — Ausstattung: Taufe aus der Mitte des 13. Jh. (Abb. 697).

IV. Der alte Chor mit Apsis wird abgerissen, um einem neuen Choranbau von gleicher Breite wie das Langhaus um 1250 Platz zu geben (Abb. 705: D). Das Chorportal wird spitzbogig gestaltet, wobei jedoch plastische Teile seines Vorgängers wiederverwendet sind (Abb. 665—667). Zu gleicher Zeit wird die Sakristei angefügt. — Ausstattung: Triumphkreuz aus dem Kreis des „Hejnummeisters“ (Abb. 696).

V. Vergrößerung der Chorfenster (Abb. 652). — Ausstattung: Retabel des „Alameisters“, Mitte des 14. Jh. (Abb. 691—695).

VI. Wandmalereien des „Passionsmeisters“ oder aus seiner Werkstatt im Langhaus und dem Turmerdgeschoss (Abb. 678—685), Mitte des 15. Jh.

VII. Eine neue Turmspitze wird 1780 aufgesetzt (Abb. 655). Die gemalte Draperie (Abb. 690) im Chor und die Akanthusranke (Abb. 669) an den Wänden des Langhauses kommen wahrscheinlich 1767 hinzu. — Ausstattung: 1757 wird die Kanzel (Abb. 668) aus der Kirche von Burs erworben. Der Altar ist von 1768 (Abb. 668), Kelch und Patene schaffte man 1793 an (Abb. 699).

VIII. 1824—25 werden die Fenster vergrößert. 1876 übertüncht man alle Wandmalereien bei einer Ausweissung des Inneren. Erneuerung des Gestühls 1859/60, Errichtung der Empore in W (Abb. 670) 1866. Neue Glocke 1850/51.

IX. Feuersbrunst am 7. Juni 1938, wo fast alles brennbare zerstört wird (Abb. 650, 672, 673). Wiederaufbau unter Leitung des Architekten Erik Fant und Weihe 1940. In der Aussenerscheinung ist die Kirche nicht verändert worden. Die durch die Hitze des Brandes blossgelegten Wandmalereien werden konserviert, die Orgel auf ein Podium im W gestellt, Kanzel und Gestühl neu geschaffen. Ein kleines mittelalterliches Fenster in der S Langhausmauer wird geöffnet und mit Glasmalerei von Oskar Brandtberg gefüllt. „Gotlands Fornsal“ lieh einen Altar (Abb. 690). Heizungseinbau. Neue Textilien werden gestiftet oder erworben. — Elektrifizierung und Anschaffung einer siebenstimmigen Orgel 1955.

SUMMARY

I. The earliest church had a chancel and apse (fig. 705: A). One capital of the still existing chancel doorway (figs 665—667) depicts Daniel and monsters—a work by the master 'Globus', *circa* 1150.

II. Nave with two floors with defensive arrangements—the upper floor probably with battlements — built *circa* 1170—80 (fig. 705: B). The nave doorway had simple decorative sculpture by 'Globus', who also designed the building. The doorway (figs 654, 663, 664) was later transferred to tower.

III. The tower (fig. 705: C) can be dated by the character of its vaulting and the ornamental paintings (674—677) in the bellringers' chamber. It was built *circa* 1240.—Inventory: font, mid. 13th cent. (fig. 697).

IV. Chancel and apse demolished *circa* 1250 and replaced by a new chancel as wide as the nave (fig. 705: D). Chancel doorway provided with a pointed arch, and in the building process use was made of earlier sculptured material (figs. 665—667). Vestry was added at the same time. Inventory: — Rood, school of the Hejnum master (fig. 696).

V. Larger windows installed in chancel (fig. 652). Inventory: Retable by the Ala master, mid-14th cent. (figs. 691—695).

VI. Wall-paintings by the Passion Master or his workshop in nave and bellringers' chamber, (figs. 678—685), mid-15th cent.

VII. 18th cent. . New tower spire built 1780 (fig. 655). Painted drapery patterns (fig. 690) in chancel and acanthus vine pattern (fig. 669) in nave were probably executed in 1767. — Inventory: In 1757 the pulpit (fig. 668) was purchased from Burs church; altar-piece 1768 (fig. 668), chalice and paten, silver, acquired 1793 (fig. 699).

VIII. 19th cent. . Windows enlarged 1824—25. In 1876 the interior was whitewashed, blotting-out all murals. New pews 1859—60, new gallery to W. installed 1866 (fig. 670). New bell 1850—51.

IX. 20th cent. . A great fire on 7th June 1938 destroyed practically everything inflammable (figs. 650, 672, 673). The church was restored under the direction of architect Erik Fant and reconsecrated 1940. There were no exterior alterations. The wall paintings, partly revealed exposed by the action of the fire, were stripped of their 19th cent. whitewash and conserved. Organ was placed on a platform to W., new pulpit and pews, and a little mediaeval window, in S. wall of nave, was opened-up and glazed with a design by Oskar Brandtberg. An altar-piece was installed on loan from the Gotland Museum (fig. 690). Heating installed. New textiles presented and purchased.—In 1955, electricity was installed and a new fine organ obtained.

(Forts. från omslagets 2:a sida)

- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
• (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
• (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
• (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
• (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
• (43) Band II. *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
• (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
• (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
• (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
• (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
• (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 8 kr.
• (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr (under tryckning).
- MEDELPAD. (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
• (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagans tingslag*. Med register. Pris 16 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
• (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
• (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I. *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 8 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Drottninggatan 20, Stockholm 16

Tel. lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

*På uppdrag av Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
utgivet av Sigurd Curman och Johnny Roosval*

Arbetet avser att giva i enhetlig form utförda, rikt illustrerade vetenskapliga beskrivningar över Sveriges kyrkliga konst- och kulturminnen, sådana dessa bevarats i våra kyrkobyggnader och deras inventarier. Dessa landets rikaste konst- och kulturhistoriska skattkammare äro ännu alltför litet kända. Verket SVERIGES KYRKOR vill i lättillgänglig form göra dessa skatter bekanta för allmänheten, som i denna publikation skall finna ett underbart rikt, intressant och mångsidigt material framlagt i vetenskapligt vederhäftiga beskrivningar och i ett rikt och vackert avbildningsmaterial.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln
eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

D ROTTNINGGATAN 20, STOCKHOLM 16

Tel. lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

Pris 25: — kr